

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

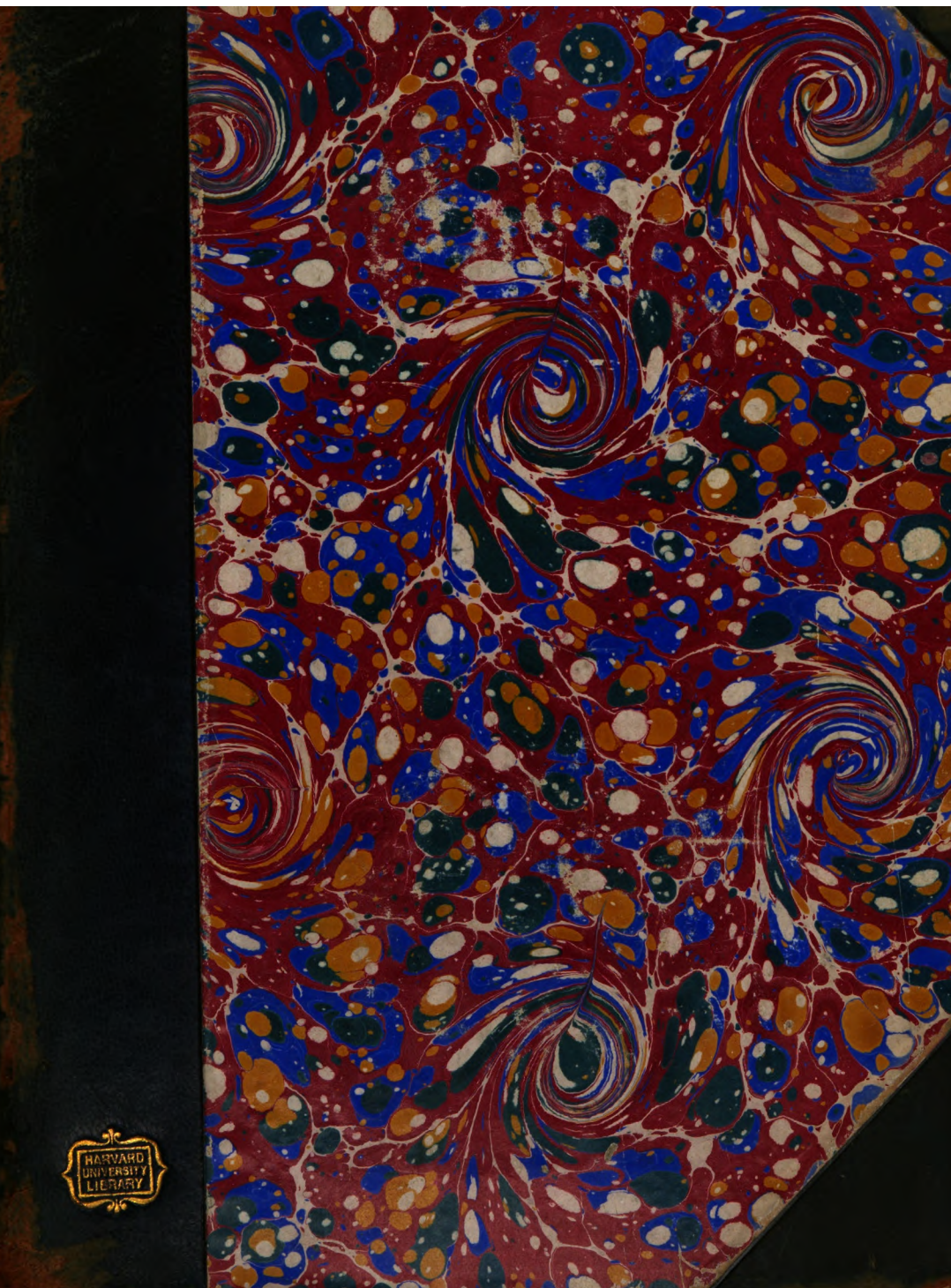
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

OL 42001.1

Harvard College
Library

FROM THE BEQUEST OF
JOHN HARVEY TREAT
OF LAWRENCE, MASS.
CLASS OF 1862

The Letter of King Agarnus
 The Supposed King of Armenia)
 Written by the Court Secretary.

Lachoumia of Edessa

Translated from the Assyrian

by

The Holy Translators

Published

In the Monastery of S. Agarnus.
1868

Agarnus was contemporary to
 Christ. It is said he has sent a
 letter of invitation to Christ,
 who, though he could not go
 himself, satisfied the king by
 sending his disciple soon
 after his death to the king.

ԼԱՔՈՒԲՆԵԱՅ

ԴԻՒԱՆԱԳԻՐ ԴՊՐԻ ԵԳԵՍԻՈՅ

ԹՈՒՂԹ ԱՔԳԱՐՈՒ

ՅԵՂԵԱԼ ՅԱՍՈՐԻՈՅՆ Ի ԶԵՌՆ

Ս. ԹԱՐԳՄԱՆԶԱՅ

ԼՈՒՍԱԲԱՆԵԱԼ

Ի Ս. ՂԱԶԱՐ Ի ՎԱՆՍ ՄԻՒԹԱՐԱՅ

Ի ՎԵՆԵՏԻԿ

1868

ԼԱՐՈՒԲՆԵԱՅ

ԴԻՄՆԱԳԻՐ ԴՊՐԻ ԵԴԵՍԻՈՅ

ԹՈՒՂԹ ԱՐԳԱՐՈՒ

ՅԵՂԵԱԼ ՅԱՍՈՐԻՈՅՆ Ի ԶԵՌՆ

Ս. ԹԱՐԳՄԱՆԶԱՅ

ԼՈՒՍ ԱՐԱՆԵԱԼ

Ի Ս. ՂԱԶԱՐ Ի ՎԱՆՍ ՄԻԻԹԱՐԱՅ

Ի ՎԵՆԵՏԻԿ

1868

ԼԱՌՈՒԲԵԱՅ

ԹՈՒՂԹ ԱԲԳԱՐՈՒ

ԼԱԲՈՒԲՆԵԱՅ

ԴԻԻԱՆԱԳԻՐ ԴՊՐԻ ԵԴԵՍԻՈՅ

ԹՈՒՂԹ ԱՐԳԱՐՈՒ

ՅԵՂԵԱԼ ՅԱՍՈՐԻՈՅԸ Ի ՋԵՌԸ Ս. ԹԱՐԳՄԱՆՉԱՅ

ԼՈՒՍԱԲԱՆԵԱԼ

Ի Ս. ՂԱԶԱՐ Ի ՎԱՆՍ ՄԻԻԹԱՐԱՅ

Ի ՎԵՆԵՏԻԿ

1868

OL 4200,1.1
~~OL 42002.5~~

✓
Harvard College Library

July 6, 1928

Treat fund

algae

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Զուգակից ժամանակաւ առաքելական արանց
և հարանց, և քան զյոլովս 'ի նոցոնց հնազոյն, այլ
առաջին յետ նոցա ըստ դասակարգութեան պատուոյ
և ընծայութեան յեկեղեցի. են գործք և Թուղթք
Աբգարու Թագաւորի Եղեսիոյ՝ զոր նախնիք մեր հա-
մարին ոչ միայն Հայոց Թագաւոր՝ այլ և 'ի զարմէ Ար-
շակունեաց, վեցերորդ 'ի Վաղարշակայ Ա. իսկ Ասո-
րիք՝ յայլմէ տոհմէ ասեն և առանձինն Ուռհայի գա-
ւառապետ կամ Թագաւոր, և զպայազատութիւն
տոհմին տեւալ բաւեալ ցամ Տեառն 217: Խնդիրք
և քննութիւնք վաւերականութեան գործոց Աբգա-
րու և Թղթոցն գրելոց 'ի նմանէ առ Փրկիչ մեր Քրիս-
տոս՝ 'ի կենարար տնօրէնութեանն իւրում, և սորա
պատասխանի առ Աբգար, և Դաստառակին՝ (կամ ան-
ձեռագործ պատկերին) բերելոյ յԵղեսիա՝ 'ի նուի-
րակացն Աբգարու, այս ամենայն յեկեղեցական պատ-
մութիւնս նախակարգեալ ճառին, առաւել կամ նը-
ւազ ընդունելութեամբ հեղինակացն. յորոց բազումք
քան զսակաւս միաբանին ասել զնոսին՝ եթէ ոչ սրբա-
ղանաւ այլ գոնեա պատմական ստուգութեամբ հա-

ւաստիս. և յառաջնոց անտի դարուց քրիստոնէութեան մինչև ցմերս իսկ՝ գտանին գրեալ թէ անընդհատ աւանդողք և ընդունողք նոցին աներկբայապէս, և պատուողք թղթոցն յիշեցելոց՝ իբրև սրբազանից տըլտըլութեանց, մինչև որպէս զպահպանակս կամ գրապանակս գրել և կրել զնոսին յանձինս իւրեանց. և այս ոչ միայն յարևելա, այլ և ՚ի ծագս արևմտից յԱնգլիա¹: Մեր ոչ են կամք և խնդիր աստանոր վասն ստուգութեան և որախտութեան իրացդ, այլ աղբերաց պատմութեանն՝ յորմէ առեալ է ամենայն եկեղեցական պատմաց, յեւսեբեայ և այսր, որ համարի առաջին յիշատակող գորին, վասն կորստեան երիցագունից քան զինքն գրչացն բանից Հեգեսիպպեայ, Ափրիկանու, և այլոց: Բայց ՚ի վկայաբանութիւնս ինչ սրբոց արևելից որք գրեալ են յասորի լեզու՝ յերկրորդ դարու Քրիստոսի, և ՚ի սկիզբն ևս դարուն՝ լինին յիշատակք դործոց Աբգարու և Թագէի, որպէս ամենեցուն ծանօթք յայն կողմանս: Տերառղիանոս նոցին մերձաւորն ժամանակաւ՝ ՚ի խօսան վասն քրիստոնէից ջատագովութեանն՝ բարեկէ զՀռովմայեցիս, վասն ծերակուտին քննութեամբ ընդունելոյ զաստուածս ՚ի պաշտօն, նովին գրեալ թէ բանիւք՝ զոր ընթեռնուովք ՚ի թղթին Աբգարու առ Տիբեք կայսր, և համարիմ՝ զայս ոչ անծանօթ լեալ այնմ ճարտար հեղինակի: Աբդիաս Բաբելոնացի, թէ և թերուղիղ և անվաւեր գրիչ, այլ կարի քաջ հին այր², յիշէ ՚ի դործս Թովմայի առաքելոյ զառաքումն եղբոր նորին Թագէի ՚ի նմանէ առ Աբգար՝ ըստ գրով խառտմանն Քրիստոսի: Եւ յեկեղեցւոյ մերում ՚ի հին տօնացոյցս՝ որ ըստ կարգադրութեան Ս. Սահակայ Պարթևի՝ ՚ի 23 դեկ-

¹ Գիւրբգոն, յէջ 154-8 գրոյն՝ զոր գէնի յիշելոյ եմբ:

² Մի յէր աշտեկրոսաց եղչէ գնքն. այլ զի յիշն ՚ի գերան հեգեսի կրսեք ժամանակաւ, համարի և ինքն հաւաքող գրոցն ոչ երկցագոյն քան զՊ դար:

տեմբեր ամսայ այսպէս գրի և պատուիրի. Տօն «Աղդէի
Հայրապետի Եղեռնայ քաղաքի, աշակերտին Թադէո
սի. և ընթեռնաւն զթոշրն Արքարոշ և զգիրս նորին».
և յայտ է թէ սուրբ և իմաստուն Հայրապետն մեր
ոչ յԵւսեբեայ ինչ ուսաւ զգործս Արքարու, այլ
յիւրմէ նախնոյն՝ ի Գրիգորէ Լուսաւորէ, և սա իսկ
՝ի Հարցն Ասորոց ընկալաւ զաւանդութիւն տօնին,
որպէս և զայլ բազում կարգս եկեղեցւոյ և զընթեր-
ցուածս սուրբ գրոց՝ յեկեղեցւոյ անտի արեւելից ՝ի
դրացւոյ աշխարհիս մերոյ, յսրմէ և առաջին մուտք
քրիստոնէութեանն եղին ՝ի Հայս. և կարգք պաշտա-
մանց նորոց օրինացս կանխադոյն և անդորրադոյն ծա-
ւալեալ էին անդ, և պատուով ընկալեալք լինէին ՝ի
մերայոցս, ոչ միայն ՝ի գրիգորեան դարու այլ և ցկէս
Ե դարու և անդր ևս. մինչև թարգմանչաց մերոց նա-
խապատուեալ գլուհական դարութիւն և զեօթա-
նաանիցն թարգմանութիւն՝ տակաւ ուծացան յԱսոր-
ոց: Յիշատակ տօնահրաման գրոցդ՝ ոչ միայն զՀին
Ծանօթութիւն թղթոցն Արքարու յայտ առնէ, այլ
և զմեծ և զօրբազան վարկ նորին, մինչև ՝ի կարգի
նուիրական մատենից հրամայել զընթերցուածն յե-
կեղեցւոյ, ոչ մի անգամ այլ և երկիցս՝ յայլում ինչ
աւուր տօնականի՝¹:

Իսկ ո՞ արդեօք հեղինակ կամ հաւաքող գոր-
ծոցս և թղթոց Արքարու. զայդ կիսամասնեայ ուսա-
նիմք յԵւսեբեայ, որ ՝ի քարտէսս դիւանաց Եղեռնոյ
քաղաքի ասէ գտեալ զայնոսիկ, այլ և ՝ի յոյն բան
յեղեալ յառաջնոց քան զինքն հետաքննից արանց,
զոր և ինքն յերկրէ ՝ի վերջին գլուխ Ա հազներգու-
թեանն և յառաջին գլուխ Բի իւրումն եկեղեցական
պատմութեան՝²: Այլ առաւել ևս տեղեակ և ծանօթ
առնէր զմեզ ինդրոյս՝ բազմահմուտն և բազմախոյզ

1 Տես յէջ 12 ՝ի Ծանօթութեան:

2 Տես զբան Եւսեբեայ ՝ի Յաւելուածս գրոցս:

յետ Եւսեբեայ յարեւելեան Հարս՝ մերս անմահ եւ
 րախտեաց արժանաւոր քերդողահայր և պատմահայր,
 Մովսէս Խորենացի. որ ՚ի ԼԳ. գլ. Բ՛ գրոց պատմու
 թեանն Հայոց յականէ յանուանէ նշանակէր զՏեղի
 նակ թղթոցն Աբգարու, այսպէս ասելով, ըստ այժ
 մեան օրինակաց գրոցն. « Ղերուբնայ որդի Աբշադա
 րայ դպրի՝ գրեաց զամենայն գործս՝ որ ինչ յաւուրս
 Աբգարու և Սանատրկոյ, և եդ ՚ի դիւանին յԵդե
 սիայ »։ Թորմէ աներկբայ հաւաստի զի՝ սա ինքն էր
 աղբււր բանիցն ընդօրինակելոց յԵւսեբեայ, յորոց
 ճոխագոյնս փոխաբերեաց ինքն Խորենացի յիւրումն
 պատմութեան, շարահիւսելով զպատճէնս հնգեցուն
 թղթոցն որ յԱբգարէ կամ առ Աբգար. և զայն ևս
 յայտ առնելով, որպէս է գրւշակել ՚ի կարգէ բանիցն,
 և որում վկայ նախայիշեալ տօնացոյցն, զի յառաջ
 քան զիւր պատմագրեւն յեղեալ էր յասորոյն ՚ի մեր
 լեզու պատմութիւնս այս գործոց Աբգարու. և յստա
 կութիւն իսկ հայերէն շարագրութեանն հաւատար
 մացուցանէ զայս։ Արդ ՚ի վկայութենէ անտի Խորե
 նացոյց ցարդ՝ զանուն և և թ Ղերուբնայ դպրի Եդեսիոյ
 գիտեալք, և համարեալք ՚ի կարգի կորուսեալ գրեաց.
 մինչև դէպ եղև մեզ յամի 1852 ՚ի քննութեան հայե
 րէն ձեռագրաց մեծի մատենադարանին Բարիզու՝ հան
 դիպել յերկաթագիր ճառքնտրի կամ Տօնամակի
 (գրելոյ հաւանօրէն յժԲ դարու) այսմ թղթոյ Արգաւ
 րոշ. յորոյ վերջաբանէն ուսաք զի նոյն սա է յիշեալն
 ՚ի պատմահօրէս մերմէ՝ դիւանագիրն Եդեսիոյ, ուստի
 և Եւսեբեայ սատարեալն էր. և զի ստոյգ անուն հե
 ղինակին (կամ ՚ի Խորենացոյ կամ լաւ ևս ընդօրին
 նակողաց գրոց նորին սխալ ընթերցեալ) ոչ էր Բ այլ Բ
 տառիւ արտասանելի. իսկ առաջին ձայնաւոր տառ ա

1 Ի յետնոց հեղինակաց մերոց միայն Մխիթար Այրիվանցի թուէ
 ՚ի շարակարգի պատմեաց մերոց յետ Տատիանու և յառաջ քան զՄար
 Աբաս՝ սխալ գրութեամբն Ղերուբնայ։

նուամեն ամաստոյդ մնայ, 'ի չորիս հարեալ հնչանա. քանզի առ 'ի չգոյէ ձայնական տառից յասորի գրութեանն (ՇԵՇԵ) զառաջինն Ղոբոզքնեա գրեալ է 'ի Թղթիս յայսմ, յետոյ Ղոբոզքնեայ, Գիւրըդոն ընթեռնու լարոզքնա, իսկ առ Խորենացոյ Ղերուքնայ. արգ առ 'ի հաստատ ունել մեզ զկոչումն ինչ, քանզի գոյ է 'ի պատմութեան աստ նման սմին այլ անուն՝ Ղաթքոռ, և զի վերջ անուանն և 'ի Թղթի աստ և առ Խորենացոյ կակղեալ իմն յանգի եւ կամ այ, և զի սկզբան տառն է Լ ըստ բնագրին՝ հաւանիմք ասելի լարոզքնեայ:

Յետ մետասան ամաց ('ի սկիզբն 1863 ամի) և հարց զմեզ անգղիացի վարդապետն Գիւրըդոն՝ բազմահմուտ ասորագէտն, եթէ գուցէ՝ 'ի դպրութեան մերում վաղնջուց ինչ պատմութիւն հաւատոցն Աբգարու, զոր իւր գտեալ էր յասորի լեզու 'ի հին ձեռագիրս բերեալս 'ի վանորէից Նիտրիոյ յանապատէն Եգիպտոսի՝ յանգղիացոց ոմանց. և մեր գիտացեալ զի սոյն իսկ Թուղթս Աբգարու է, և անշուշտ բնագիր նորին գտեալն 'ի նմանէ, ծանուցաք նմա, որպէս և յիշէ ինքնին 'ի ծանօթութիւնս գրոց իւրոց (յէջ 166), և սպասեալք հրատարակելոյ նորին. որում ձեռն արկեալ նորա ոչ ժամանէր յամբոկ գործոյն, մահուն 'ի վերայ հասեալ 'ի միւսում ամի (1864), որ ոչ սակաւ զեղջ հասոյց բանասիրաց ընդ կորուստ այնքանոյ հմտի և զգօնի առն. ապա բարեկամ նորա Վ. Վրայթ վարդապետ փիլիսոփայութեան և մի 'ի պահապանաց ձեռագրաց Բրիտանիական մոսէոնի, աւարտէ զտպագրութիւնն 'ի նմին ամի, յօրինեալ և կանխաբան տեղեկութիւն վասն գիւտի գրոցս և Թարգմանութեան և վարուց և վաստակոց Թարգմանչին¹. յորմէ 'ի վերայ

1 Խորագիր գրոցն է Ancient Syriac Documents relative to the earliest establishment of Christianity in Edessa and the neighbouring countries, from the year after our Lord's Ascension, to

Հասաք զի անդատին 'ի 1848 ամէ նշանորեալ էր Քիւրդանի զգործս զայս յերկուս ասորի մատեանս նախայիշեալս, զորոյ զմի գրեալ Համարի գրեալթէ յառաջ քան զժամանակ մատենագրութեան Խորենացոյ, այն է 'ի սկիզբն Ե դարու, զմիւսն 'ի 2 դարու բայց երկոքին եւ անկատարք. առաջինն թերատ 'ի սկզբանէ, թուղթ մի միայն, զորոյ նշանակեմք զտեղի սկզբանն յէջ հայերէն թարգմանութեանս. իսկ երկրորդն բազում ուրեք պակասաւոր. սրպէս թէ երկոցուն միանգամայն հազիւ հաւասարել կիսոյ հայերէն թարգմանութեանս, որ անթերի գոլով՝ պատուականագոյն ընծայի ընդ զտեղի բնագրին, այս ինքն ասորոյն, զոր Քիւրդոնն հրատարակեաց հանդերձ անգղիարէն թարգմանութեամբ. և յորում ընդ այլ 'ի բանից՝ պակասէ բովանդակ Պատմութիւնն Պատրոնիկեայ կամ Առաջնոյ գիւտի Խաչին. որոյ աւանդութեանն հնութեան վկայէ և Խորենացի, և Եւ Հակեան հին տօնացոյցն, որպէս նշանակեացի 'ի կարգի բանիցն 'ի Ծանօթութեան՝, Երկասիրութիւն Քիւրդոնի անագան ուրեմն Եհաս 'ի ձեռս մեր մինչ պատրաստեալ էաք զհայերէն թարգմանութիւնս 'ի տպագրութիւն, և բաղդատեալ ընդ անգղիականին (ոչ գիտելով մեր զասորի դպրութիւն) գտաք գրեալթէ բառ առ բառ հաւասար մերումն, և հաստատեցաք ընդ հմութիւն երկոցուն ևս թարգմանչացն, մերոցս տեսմ նախնեաց և անգղիացոյն. նշանակեցաք և զտեղիս ուր և ցոր վայր պակասէ բնագիրն. սակաւ ինչ է 'ի Ծանօթութեանց նորին օգտեցաք, մեր իսկ յառաջագոյն պատրաստեալ գոլով որ ինչ մերոյ առջոյ ձահ թուէր. բազում ուրեք միաբան գտեալ 'ի տեսութիւնս, և ուրեք յերկրայս ոչ գտեալ աւելի տեղեկութիւն, որպէս

the beginning of the fourth century, և այլն. London, 1864. Այս գիրք են որ 'ի Ծանօթութիւնս ստէպ յիշեացի յանուն Քիւրդոնի:

յաշխարհագրական անուանան ինչ¹։ Գիւրբզոնի յա-
րեալ է յառաջ և յետոյ Թղթոյն Աբգարու, որ 'ի
նմա վարդապետութիւն թաղէի կոչի, զԵւեբեայ գը-
լուի պատմութեան Աբգարու յեկեղեցական գրոց,
և զԹորենացւոյ պատմութիւնն Աբգարու, զոր և մեր
արդէն նման իմն օրինակ պատրաստեալ էր 'ի տիպ, է
ինչ որ զկնի գրոցս 'ի Յաւելուածս, և է որ 'ի ծանո-
թութիւնս. յոր յարեցաք և զմիւս օրինակ Թարգմա-
նութեան Պատմութեանն Պատրոնիկեայ խաչին, զոր
ունէաք առ մեզ 'ի հնագիր ճառքնարի միում։ Ի մա-
տենի իւրում ընծայէ անգղիացին և այլ ևս հատու-
տիւ բանս զԹաղէէ կամ զԱբգարու, յեղեալ յա-
սորւոյն, և զվկայաբանութիւնն Բարսեմեայ եպիսկո-
պոսի Եղեւսիոյ, Շարբիւլայ, և զԱբիբայ սարկաւազին.
որոց միոյն վերջաբան հաստատեաց զկարծիս մեր, զոր
և չէր ինչ դժուարին գուշակել, վասն ժամանակի վե-
րջստին յարդարման կամ 'ի լոյս ընծայման գրոցն լա-
բուրնեայ. յոր արժան համարիմ արդ մատչել սակա-
ւաբան տեսութեամբ։

Անգղիացի Թարգմանն ողջմտութեամբ ընդունի
զհարազատութիւն և զհնութիւն Թղթոյս Աբգա-
րու կամ զվարդապետութեանն Թաղէի (որ Ագդէոս
գրի յԱսորին և Աղէ 'ի մերումն), բաց 'ի յայտնի ե-
կամուտ բանից ինչ. և վկայութիւն նախնեաց մերոց
և Եւեբեայ ցուցանէ զի անտարակոյս ընթեռնուին
նոքս զայս գործ՝ որպէս գրուած ժամանակակից դի-
պացն. և մեք այնպէս ընդունիմք մեծագոյն մատամբ.
այսինքն է, համարիմք զի մեծ մասն գործոյս անայլա-
յակ արտադրութիւն և փոխադրութիւն է բանից լա-
բուրնեայ, և ժամանակակից նորին դիւանագրաց. զոր
Թուին ինձ հաւաստել Թուականք աւուրց և ամոռ
բստ դիւանական հրահանգաց, պարզութիւն ոճոյ բա-
նիցն, ամենեւին անկողմնատար և դատաստանական իմն

Հանդարտութեամբ վկայութիւն տալով լսելեացն և տեսելոց իրաց. վասն որոյ և գլետին գովասանական բանս՝ զքրիստոնէից ժամանակին Աբգարու՝ եկամուտ և յետնագիր համարիմ: Են դարձեալ և այլ ուրեք բանք ինչ յայտնապէս եկամուտք, զորոց 'ի ծանօթութիւնս ազգ առնեմք²: Բայց գլխաւոր քան զամենայն են յիշատակք զրոց՝ Նորոց կտակարանաց, որք ըստ մերումն մինչև ցարգ ընկալեալ եկեղեցական պատմութեան՝ չև ևս էին գրեալք 'ի հոգեկիր արանցն՝ յաւուրս վարդապետութեանն Թադէի և հաւատոցն Աբգարու. և թէպէտ զմահ սորա իբր 10 ամաւ անագանեն Ասորիք ըստ Եդեսացոց ժամանակագրութեան, այսինքն փոխանակ յ36 ամին Քրիստոսի՝ ըստ մեզ՝ 'ի 45 նորին ասեն, սակայն և յայնժամ իսկ չէին ընծայեալ մատենանք նորոց օրինացս՝ բայց 'ի Մատթէոսեան աւետարանէն. ապա յայտնապէս յետոյ մուծեալ են անսանք զբոցդ՝ 'ի բանս վարդապետութեան Թադէի. բայց զի և ոչ շատ յետոյ ուրեմն, վկայէ և այն՝ զի բաց 'ի Թղթոց Պօղոսի (և այն առանց անուան թէ որ և քանի) ոչ յիշին և ոչ միոյ այլոյ առաքելոյ Թուղթք, և ոչ աւետարանք յանուանէ. մանաւանդ զի և 'ի յիշելն ուրեմն եթէ Յովհաննէս առաքեալ³ ետ բերել յԵփեսոս զգործս Առաքելոց, յանկադոյն էր գէթ անդ յիշել և զաւետարան նորին, եթէ գրեալ էր այն: Իսկ եթէ իցեն ինչ նմանութիւնք աւետարանական բանից 'ի վարդապետութեան Թադէի, որպէս և են իսկ⁴, սակայն են և բանք ընծայեալք Քրիստոսի՝ ոչ ամենևին համակարգք բանից աւետարանեացն⁵. և չէ անդէպ ասել՝ թէ բազում ինչ 'ի տէրունական բանիցն 'ի մոփ ունէին առաքեալքն և աշակերտքն (յորոց և մերս Թադէ կամ Աղէ) և քարոզէին և ուսուցանէին, մինչ չև

1 Թէջ 47, 48:

2 Որպէս յէջ 43:

3 Տես յէջ 43:

4 Տես յէջ 22, 23, 42:

5 Տես յէջ 20, 45:

էր չորից աւետարանչացն գրով արձանացուցեալ զնոսին. նա և 'ի վարդապետութեան Պօղոսի յայտնապէս յիշի բան ասացեալ 'ի Քրիստոսէ՝ որ և ոչ 'ի միում աւետարանացն գտանի՝:

Խորենացի վկայէ վասն Լաբուբենայ գրեալ զամենայն գործս Աբգարու և Սանատրկոյ. իսկ պատմութիւնս այս ունի միայն զԱբգարուն, մանաւանդ թէ զհաւատոցն Աբգարու, 'ի մերում թարգմանութեան կոչեցեալ Թուշր Աբգարոս, որպէս թէ Պատմութիւն, կամ ըստ արեւելեան ոճոյ՝ Աբգար-Նամակ. ճահադոյն ևս արդեօք յասորին կոչի վարդապետոս, քիչն Աղէի, բանգի և այն իսկ է նիւթ բանիցն. և թէ պէտ ընծային 'ի ամա և թուղթք ինչ Աբգարու և Տիբերեայ, բայց այլ գործք նորա ոչ յիշին: Եւ 'ի հակառակէն՝ նորագոյն իմն և օտարոտի 'ի մերս կարծեաց և գիտութենէ գտանի յասորի բնագրին, որպէս և 'ի կարգի բանիցն 'ի Ծանօթութիւնս կրկնեմք յիշել՝, զի ուր մերս յաւարտ բանից վարդապետութեանն՝ ասէ վասն Թադէի զԱդէ կերպասագործ կարգեղ փոխանակ իւր յեգեսիայ, և երթալ յարեւելս 'ի քարոզութիւն, ասորին ասէ հիւանդանալ նմա զմահու հիւանդութիւն և մեռանել, և զյուզարին յարեւելս 'ի յուզարկաւորութիւն մահուն փոխէ, այլ և զտեղի գերեզմանին նշանակէ. բայց զյաջորդել Ադգէի և զսրուհաբէկ կատարած նորին սրով՝ յորդոցն Աբգարու՝ նման մերոյս և մերոց պատմեաց ունի: Եւ զի առաքեալս այս կամ աշակերտ՝ Թադէոս կոչեցեալ 'ի Հայոց և 'ի Յունաց, Ադգէոս կոչի յԱսորոց, յորոց և 'ի թարգմանութեան մերում Աղէ, և նորա աշակերտեալն և յաջորդ յեգեսիա՝ գողջիր յարանուն՝ Ադգէ ըստ մեզ, և Ազգէոս յասորի բնագրին, և սորա ևս աշակերտ լինել Թադէոսի ուրումն ասէ ոմն 'ի նոցին յԱ.

1 « Երանելի է մանաւանդ տալն քան փռնուլն » . - Գործք. Ի. 35 :

2 Տես 'ի Ծանօթ. յէջ 45-8 :

ստորոց¹. Ղարաձեալ և Թաղէի աշակերտ Զակքեոս ոմն յիշի առ մեզ, յայսքան համաձայնութենէ անուանց երեւի շփութութեան սպրդել 'ի պատմութիւնս գործոց և բանից վարդապետութեան նոցին. մանաւանդ երկոցուն առաջնոցն առ մեզ հումանուանց, Թաղէի կամ Աղէի և Աղդէի. և թերևս երկրորդիս, այսինքն խոյրարար հայրապետին վարդապետութեան մասն իցէ ընծայեալն 'ի գիրս յայս ընդ բանից աշակերտին Քրիստոսի: Բայց 'ի մեծի զանազանութեան աստ պատմականի աստուոյն և մերոյս թարգմանութեան, որոց մին մեկնիլ նմա ատէ յեղեսից և երթալ յարեւել, միւսն մեկնիլ 'ի կենաց աշխարհիս, օրէն իցէ արդեօք երկմտել, և բնագրին հետեւելով՝ վեր 'ի վայր առնել զամենայն հաւատս եկեղեցական պատմութեան ազգիս մերոյ՝ որ 'ի սկզբանոցն մինչև ցայժմ, և փոխանակ Թաղէի եղբօրն Թովմայի և աշակերտին Քրիստոսի՝ զայլ ոք համարել եկեալ 'ի Հայս՝ առ Սանատրուկ, և աշակերտեալ զնա նախ 'ի Քրիստոս և ապա ընդ դրստեր նորին Սանդխտոյ նահատակեալ յԱրտագ. — զայդ չկարեմք առնուլ յանձն. և զի 'ի սկզբանէ բանից թղթոյս մինչև ցայն վայր յուզարկմանն՝ ամենեկն հաւատար գտանեմ զերկոսին տուլութիւնսն, և զոր յետ պիտի՝ զհայերէն թարգմանութիւնս յար և միաբան մերոյ հնաւանդ պատմութեան՝ յորոյ վերայ հիմնեալ են և հաւատք առաքելանման հարց մերոց Քր. Լուսաւորչի և զարմեց նորին, ոչ խղճեմ խարդախեալ աւսել զաստիճան, թէ և հնադիր յոյժ իցէ օրինակ գրութեանն. քանզի, որպէս և խուն մի վերագոյն նշանակեցաք, սպրդեալ են 'ի գործս յայս և այլ եկամուտ բանք. որպէս հանդերձ այլովքն՝ ողջոյն իսկ Պատրոնիկեսայ պատմութիւնն, որ եթէ և ստոյգ իցէ, ոչ զուգի ժամանակի քարոզութեանն Թաղէի և Աղդարու, այլ յետոյ ուրեմն եղեալ, զկնի 45 թուականին, յորում նախ եմուտ եկաց Պետրոս առաքեալ 'ի Հռովմ:

1 Տես յէջ 6, ծան. 2:

Իսկ որ յաւարտ գրոցս ասի Փղոտի (Կամ Պալուտայ) աշակերտին Աղդէի հայրապետի 'ի Սրապիոնիէ եպիսկոպոսէ Անտիոքայ առնուլ ձեռնադրութիւն՝ 'ի ժամանակակցէ Զեփրիանու Հռովմայ հայրապետի, 'ի սկիզբն Գ դարու, այն յայտնապէս սխալ, խառնակ և թերի գրութիւն է. զոր ստուգէ և ուղղէ վերջաբան վկայաբանութեան Շարքիւրայ եպիսկոպոսի, որպէս տեսցի 'ի Ծանօթութիւնս 'ի կարգի պատմութեանն. և հաւաստեսցի նովիմբ՝ զի զգրուածս զայս Լաբուրնայ քաղեալ և գաղափարեալ է 'ի դիւանաց անտի Եղեսիոյ՝ անծանօթի ուրումն մեզ յանուանէ՝ յառաջ քան զԵւսեբեայ ժամանակս, 'ի սկիզբն Գ դարու, յորում կեայր Բ ոմն Փլոտ (Պալուտ) հայրապետ Եղեսիոյ, որ էառն զձեռնադրութիւն 'ի Սրապիոնիէ յիշեցելոյ. և թերևս նոյն այր եմոյծ 'ի շարս վարդապետութեան Թադէի զանհարազատ ինչ բանս զոր 'ի վերդ յիշեցաք և զոր 'ի Ծանօթութիւնս:

Եւ արդ յայսմ ամենայնէ գոյ մեզ գլխաւորել, եթէ Թուղթս այս Աբգարու մասամբ՝ այլ ոչ բոլորովիմբ իսկապիւր գործ իցէ Լաբուրնայ դպրի և գիււնադրի Եղեսիոյ, ժամանակակցի առաքելոցն և աշակերտացն Քրիստոսի. և ամենայն եկամուտ բանքն 'ի սմն՝ ոչ զօրեն 'ի դերև հանել ոչ զվաստակ այնքանոյ հնոյ և հաւատարմի առն, և ոչ զպարծանս հայերէն զպրութեանցս, որ ընդ ոչ սակաւս 'ի հնաւանդ և առայլս կորուսեալ սոփերաց գրոց՝ գանձեալ պահեցին և հասուցին մեզ և զայս, որ ոչ զվարկալարագի սոսկ հրնութեան, այլ զքրիստոնէական հնութեան և զաղբերաց նորին վարդապետութեան՝ ունի շնորհս. որով և համարիմք հաճոյական ինչ պարգև ընծայաբերել սո վաւ քրիստոսասէր բանախնդրաց, հմտից և անհմտից: Յայս սակս յօժարեցաք իսկ յեղուլ զսա և 'ի փռանկ բարբառ, առ 'ի ճաշակ և 'ի քննութիւն զգաստիցն արեւմտեայց:

ԹՈՒՂԹ ԱԲԳԱՐՈՒ

ԹԱԳԱՒՈՐԻ ԵԴԵՍԵԱՅ ՔԱՂԱՔԻ

ՈՐ Է ՅԱՍՈՐԻ ԼԵԶՈՒ ՈՒՌՀԱՅ

ՈՐԴԻՈՅ ՄԱՆՈՎԱՅ

Յամին երեքհարիւրերորդի քառասներորդի թա-
գաւորութեանն Յունաց¹, 'ի թագաւորութեան Տի-
բերեայ կայսեր Հոռովմոց, յորժամ թագաւորեաց Աբ-
գար² որդի Մանուկայ արքայի 'ի Միջագետս Ասորւոց

1 Թուական Սերեկիացւոց, որ սկսանի յառաջնոյ ամէ ձծէ ոլոմ-
պիագի, այն է 311 ամ յառաջ քան զհասարակ թուականն Քրիստոսի:

2 Մանոթագոյն և թի 'ի կարգի թագաւորաց Նդեսիոյ, որք գրեա-
լծէ առ հասարակ կոչին Աբգար և Մանու. զԱբգար ստուգաբանն
ոմանք յարաբարի ձայնէ Ապար, Էպէր, մեծ և ընտիր, և ոմանք յա-
սորւոյն կաղ. իսկ պատմահայր մեր Խորենացի ասէ զսա 'ի հայկա-
կանէս Աբգ այր, զոր ոչ կարացեալ օտարաց ուղղախօսել՝ Աբգար
կոչեն: Նա և այլ պատմիչք մեր համարին զնա պայազատ Արշակու-
նեաց Հայոց, որդի Արշամայ որդւոյ եղբօր Տիգրանայ մեծի. և այս
հաճոյ թուի հանգերձ այլովք՝ և անգլիացի թարգմանչի գրոցս. Ասո-
րիք փոխանակ Արշամայ՝ Ուլամ կամ Ուլամ ասեն, և իմանան Սես-
վան ախտիւ հիւանդութեան թխանալոյ նորա. յիշէ և մերս պատ-
մութիւն զախտանալ նորա յարեւելս ուրկութեամբ իմն: (Խոր. Բ. իՐ.)

Հին ժամանակագրութիւն Նդեսացւոց յասորի լեզու՝ ցուցանէ
իբր յ'135 ամի յառաջ քան զՔրիստոս զսկզբնաւորութիւն թա-
գաւորութեան կամ պետութեան Ուռհայի և զվախճանն յ'217 ամի
Քրիստոսի. զսան որոյ հաւանագոյն թուի Ասորւոց քան Հայոց լինել
սմա թագաւոր. բայց թերեւ հաւանելի ևս է ասել զնա ըստ Խորե-
նացւոյն թուոն եղբօր Տիգրանայ, և զսան նուաճման երկրի մերոյ 'ի
Հռովմայեցւոց՝ և կացուցանելոյ նոցա անդ այլ թագաւոր սորա տի-
րեալ կողմանց միջագետաց և Ուռհայի, և ըստ սովորութեան տե-
րանց տեւելոյն կոչեցեալ Աբգար, ըստ դիպաց յաջողեալ և անուան
հօրն՝ Արշամայ՝ զուգամայնել Ուլամայ ասորի ձայնի:

յեղեսեայ քաղաքի. զկնի երեսուն և երկու ամաց՝¹ որ օր ժի եր Տրեայ ամնոյ՝², առաքեսաց Աբգար արքայ զՄարիհար՝³ և զՇամհազրամ՝⁴ զգլխաւորս և ըզպատուականս թագաւորութեանն իւրոյ, և զԱնան հաւատարիմ իւր՝⁵ ընդ նոսա, հանդերձ թղթովք ի քաղաքն որ կոչի Ելեւթրոպոլիս, և յասորի լեզու Բեթբուբրին՝⁶, առ մեծ և պատուական Սաբինոս Եւստորգեայ՝⁷, որ էր հաղարապետ կայսեր, և էր իշխան Ա-

1 Այսինքն է 32 ամ թագաւորութեան Աբգարու, սկսելոյ յերկրորդում ամի ծննդեան Քրիստոսի, կամ երկու ամաւ յառաջ քան զհասարակ թուականն:

2 Երկոտասանն տրեայ ամոյ Հայոց՝ ըստ անկայուն տումարի՝ զուրի 27 աւուր փեպրուարի ամոյ Հոռովոնց՝ յայնմ յիշեալ տարուը իսկ ըստ հաստատուն տումարի՝ 20ի աւուր նոյեմբեր ամոյ. սակայն որպէս և զինիդ տեսցի՝ ամիսը Հայոցս ՚ի գրի սաս զուգեալ են ընդ Հոռովոնցն և ընդ Ասորւոց միանգամայն, ընդ սկզբանն յանուարի Հոռովոնց և Երկրորդի Քեանունի Ասորւոց (և Տաճկաց) հաշուելով զսկիզբն մերոյ արաց ամոյ. որով աստանոր ձին տրեայ է 12 նովեմբերի և 13 թշին Երկրորդի ամոնց:

3 Յօրինակին Ռաբիկոս գրի աստանոր, բայց ուղղագոյն զինի Մարիհար, որպէս և առ Խորենացւոյ, որ և ծանուցանէ լինել զնա բգեալի Աղանեայ, և ՚ի կողմանէն Մար (Տէր) յայտ է ասորի լինել, մանաւանդ թէ ասորեստանի ՚ի զարմէ Սենեքերիմեանց, որը ժառանգութեամբ ստացան զտիրութիւն կողմանցն այնոցիկ ՚ի Հայկազանց մերոց: Ի վերջ կոչս պատմութեանս կոչի սա արդի Բաբրամայ:

4 Եւ զսա նահապետ Ապահատեանաց ասէ լինել պատմիչս մեր: Գրւելոն ընթեւանու Եւմալգրամ, այլ ուղղագոյն թուի Շամհազրամ՝ քանզի գտանի առ Ստրաբոնի գրեալ Σαμψιχαράμος Սամփիգիբամոն, նախ արարն կամ արքայն Եմեսացւոց, ոչ շատ երիցագոյն ժամանակաւ քան զԱբգար. և զի աշխարհ իշխանութեան նորա կոչէր Ապահա, մարթի Խորենացւոյ շփովեալ ընդ Ապահատեանաց. զի անբեւ իսկ երեկ հայկական աշխարհին ասորի ունել նահապետ. այն զի և առ Բարդաժանայ ասորւոյ յիշի Շամհազրամ ոմն յետնագոյն:

5 Անան հաւատարիմ թագաւորին՝ կոչի և սուրհանդակ նորա ՚ի Խորենացւոյ, որպէս և Ռուփինոս կոչէ CURSOR, և թուի լինել դեւանապետ արքունի:

6 Առ Խորենացւոյ Բեթբուբին, ծանօթ և Պողոսկայ այսու առնումս Բաւտոպաթա կամ Բաւտաթոյ, յասորի լեզու Թարգմանի Տուն Հսկայից, Թերես զի մերձ էր ՚ի Փէթ ՚ի Հայրենիս Գողեսագու. յետոյ առ իշխանութեամբ Հռովմայեցւոց կոչեցաւ Ելեւթրոպոլիս (ազատ քաղաք). այժմ գեօղ Ելեթ է, այլ զին անունն կրէ Պեթ-ձեղիթ, ընդ մէջ Ասկաղոնի և Երբոնի:

7 Խորենացի կոչէ Մառինոս որդի Ասորգեայ. և թուի յովանց Յուլ. Մարինոս բարեկամ Տիրեբեայ կայսեր և յետոյ ապանեալ ՚ի նմանէ: Յիշատակի առ նովաւ և Սաբինոս Մաւտորիոս օրէնսդէտ: Յանվաւեր գիրս կամ յաւետարան մանկութեան Քրիստոսի՝ յասորի լեզու՝ Մաբիւս կոչի վերակացու կողմանցս Ասորւոց, և մինչև յՍփրատ

տորւոց և 'ի վերայ Փիւնիկեցւոց և Պաղեստինացւոց .
 և տարան նմա զթուղթս վասն արքունի իրաց : Եւ իբրեւ
 չափան նոցա առ նա, ընկալաւ զնոսա խնդու-թեամբ և
 մեծարանգը, և եղեն առ նմա աւուրս քսան և հինգ .
 և գրեաց նոցա թուղթս փոխանակ թղթոցն՝ զոր բե-
 րին նմա, և առաքեաց զնոսա անգրէն առ Թագաւորն
 Արգար :

Եւ ելեալ նոցա 'ի նմանէն՝ գնացին դէպ ուղիղ ընդ
 ճանապարհ՝ որ երթայր յերուսաղէմ : և տեսեալ նոցա
 զբազմութիւն մարդկանն որք գային 'ի հեռաւանդէ
 զի տեսցեն զՔրիստոս . քանզի եր ելեալ համբաւ ըս-
 քանելեացն ընդ ամենայն աշխարհն . գնացին և նոցա
 ընդ նոսա, Մարիհաբ և Շամշագբաւ՝ և Անան՝ հա-
 լատարիմք արքային : Իբրեւ մտին յերուսաղէմ, նոցն
 ժամայն տեսին զՔրիստոս, և ուրախ եղին մեծապէս
 հանդերձ ժողովողովն որ ընդ նոսա : Եւ տեսանէին ևս
 զՀրեայնն ժողովեալս ժողովս ժողովս, և խորհէին թէ
 զինչ արասցեն ընդ նմա . և տրտմեալ յոյժ և խռովեալ
 Հրեայքն, զի տեսանէին յոյժ զբազմութիւնն մարդ-
 կանն իւրեանց՝ որք խոտովանէին 'ի նա : Եւ լեալ
 նոցա յերուսաղէմ աւուրս տան, և գրեաց Անան հա-
 լատարիմ արքային՝ զամենայն զոր ինչ ետեսն զոր առ-
 նէրն Քրիստոս, և զամենայն զոր ինչ միանգամ արա-
 բեալ նորա յառաջագոյն մինչ չե երթեալ էին նոցա
 անդր : Եւ գնացեալ անտի եկին յՈւռհա քաղաք, և
 մտեալ նոցա առաջի Արգարու Թագաւորի տեառն
 իւրեանց՝ ետառն նմա զպատճեն թղթոցն զոր բերին
 անտի : Եւ զկնի ընթեռնելոյ զթուղթն, սկսան պատմել
 առաջի Թագաւորին զամենայն ինչ զոր տեսին՝ զոր
 առնէր Քրիստոս յերուսաղէմ : Եւ ընթերցեալ Անան
 առաջի նորա զամենայն որ ինչ միանգամ գրեաց և
 երբ 'ի տուն իւր . և լուեալ զայն Արգարու արքայի,
 զարմանայր մեծապէս և ասէր ցպետս և ցիշխանս իւր՝
 որ կային առաջի նորա . Այս զօրութիւնքս չեն մարդ-

գեա առ ինչեւ նորա նաև յետ համբարձման Տեառն մերոյ : — Անտ.
 Մեաափրատեոս առէ՝ Անանայ պաշտօնէի Արգարու յերթայն յԵ.
 գիպտոս առ կուսակալ տեղւոյն և մտերիմ Արգարու՝ անդանել Ընդ
 Պաղեստին և հանդիպել Քրիստոսի, և յետ դարձին յԵգիպտոս
 դալ և պատմել տեառն իւրում զգործս Քրիստոսի :

կան այլ Աստուծոյ. քանզի չիք դը 'ի մարդկանէ որ կարէ յարուցանել զմեռեալս, բայց միայն Աստուած: Կամեցաւ ինքնին երթալ 'ի Պաղեստինէ, զի աչովք իւրովք տեսցէ զՔրիստոս և զամենայն գնշանն զոր առնէր. և վասն զի չէր իւր իշխանութիւն աշխարհն Հռովմոց՝ ընդ որ ինքն երթալոց էր, զտեղի կալաւ, զի մի պատճառք ինչ լինիցին Թշնամութեան:

Գրեաց այնուհետեւ Թուղթ, և տայ տանել առ Քրիստոս 'ի ձեռն Անանայ հաւատարմի: Եւ գնացեալ նորա յՈւռհայէ որ օր չորեքտասան էր արեգ ամսոյ, և մըտեալ նորա յԵրուսաղէմ որ օր երկոտասան էր ասկի ամսոյ, չորեքշաբաթի օր¹. և գտեալ նորա զՔրիստոս 'ի տան Գամաղիէլի քահանայապետին² Հրէից, և ընթերցեալ զԹուղթն առաջի նորա, զոր գրեալ էր այսպէս. « Աբգար Արշամայ³, առ Յիսուս բժիշկ

1 Արեգ՝ ըստ վերոյնշանակեալ համարողութեանդ՝ է մարտ ամիս, և 12ն ասկի է 12 ապրիլի, որ արգարե յայնմ ամի (որ է 30 հասարակ Թուականին Քրիստոսի) հանգիպի յօր չորեքշաբաթի: Մ. Խորենացի աւանդէ յաւուր Մառավերաց մտից Տեառն յԵրուսաղէմ հանդիպեալ զեսպանաց Աբգարու՝ Քրիստոսի, յայս ձգելով զբան աւետարանին Յովհաննու, ԺԲ. 20-3:

2 Ոչ քահանայապետ, այլ վարդապետ օրէնսուսոյց ասի Գամաղիէլ՝ ի Ս. Գրոց:

3 Փափագելի էր աստանօր ունել զքնագիրն 'ի քննութիւն աւետանս, զորմէ և 'ի յառաջբանին. քանզի Թէպէտ առ Եւսեբեայ ըստ Թարգմանութեան մերում ամին նման գտանի գրեալ Արշամայ, այլ յասորին է Ուշամա, և հաւանագոյն Թուի. քանզի և 'ի հայրուսմ ոչ ասի որդի Արշամայ, և ոչ իսկ է սովորութիւն Թագաւորացս ըզհարցն անուանս վարել 'ի վերնագրի Թղթոց և հրովարտեաց իւրեանց: Սակայն և Ռուփինոս հին Թարգման Եւսեբեայ՝ Ուշամայ որդի ասէ. Uchanis filius. Խորենացի գրեալթէ բան առ բան գաղափարէ զայն Թուղթ այսպէս. « Աբգար Արշամայ իշխան աշխարհի, առ Յիսուս փրկիչ և բարերար, որ երևեցար աշխարհի Երուսաղէմացոց, ողջոյն: » Լուեալ է իմ վասն քո և վասն բժշկութեանդ, որ լինին 'ի ձեռս քո առանց գեղոց և արմատոց. զի որպէս ասի, տաս գուկուրաց տեսանել և կաղաց գնալ և զբորոտս սրբել, և զայսս պիղծալ տեսնու, և որ միանգամ չարչարեալ են երկար հիւանդութեամբք՝ բժշկես. գու և զմեռեալս յարուցանես: Եւ իբրեւ լուայ վասն քո զայս ամենայն, եզի 'ի մտի իմում մի յերկուց աստի. կամ թէ գու աստուած իցես, իջեալ յերկնից գործես զայդ. կամ թէ որդի իցես գու Աստուծոյ և զայդ առնես: Արդ վասն այնորիկ գրեցի ես առ քեզ պաշէլ զքեզ, զի աշխատ լինիցես և եկեացես առ իս և բըժշկեսցես զհիւանդութիւնս՝ զոր ունիմ ես: Նա և լուայ զի Հրեայք որանջին զքէն և կամին չարչարել զքեզ. բայց քաղաք մի փոքրիկ և գեղեցիկ է իմ, և բաւական է մեզ երկոցուցս »:

» մեծ¹, որոյ երևեալ յերկրիդ Հրեաստանի՝ի քաղա-
 » քիդ յԵրուսաղէմ, ողջոյն : Տէր լուայ վասն քո և
 » վասն բժշկութեանցդ քոց զոր առնես . զի ոչ դեղովք
 » և արմատովք բժշկես դու՝ այլ բանիւ . զկոյրս լուսա-
 » ւորես, զկաղս գնացուցանես, զբորոտս սրբես, և խը-
 » լից լսել տաս . զգեա հալածես, զմեռեալս յարու-
 » ցանես, և զամենայն չարարեալս և զխտաժետոս
 » բանիւ բժշկես : Եւ իբրև լուայ ես զայսպիսի մեծա-
 » մեծ սքանչելիս զոր առնես դու, եդի՝ի մօտի իմում
 » և հաւատացի թէ աստուած ես դու և որդի Աբ-
 » տուծոյ, որ իջեր յերկնից և առնես զայդ ամենայն :
 » Վասն այսորիկ գրեցի առ քեզ աղաչանս գալ քեզ
 » առ իս, զի երկիր պագից քեզ, և բժշկեսցես զիս՝ի
 » ցաւոց և ՚ի հիւանդութենէ իմմէ, որպէս հաւատա-
 » ցի՝ի քեզ : Եւ զայս ևս լուայ, եթէ Հրեայքդ տըր-
 » տընջեն զքէն և հալածեն զքեզ և կամին կորուսա-
 » նել զքեզ . քաղաք մի է իմ փոքրիկ և վայելուէ² և
 » բաւական է երկոցունց մեզ բնակել ՚ի սմա խաղա-
 » ղութեամբ » :

Եւ ընկալեալ Յիսուսի զթուղթն ՚ի տան քահանա-
 յապետին Հրէից, ասէ ցԱնան հաւատարիմ արքային³.
 Երթ և ասա Տեառն քում, որ առաքեացն զքեզ առ
 իս. « Երանի է քեզ զի հաւատացեր յիս, մինչ չև տե-
 » սեալ քո զիս, զի այսպէս գրեալ է վասն իմ⁴, զի
 » որք տեսանեն զիս ոչ հաւատան, և որք ոչ տեսա-
 » նեն՝ հաւատացեն : Եւ զի գրեցեր դու առ իս գալ
 » ինձ առ քեզ, վասն որոյ առաքեցայ ես յաշխարհ,
 » կատարեալ է ամենայն . այսուհետև վերանամ ես

1 Վայելագոյն Թուի բօխմ կոչումն Յիսուսի յԱբգարէ՝ որ խըն-
 գրէր զբժշկին յախտէն, քան իբիւ, որպէս գրի առ Եւսեբեայ և
 Խորենացոյ :

2 Եդեսիա քաղաք, զորմէ ասէ Խորեն. Բ. Իէ :

3 Վայելագոյն ևս է բնագրիս պատմութիւն, ասեն Յիսուսի ցԱ-
 նան, կամ բերանացի նուիրակութիւն նորա, քան գրեն գիր Թէպէտ
 և ՚ի ձեռն Թուայի, ըստ Եւսեբեայ և Խորենացոյ և այլոց, վասն
 որոյ և այնքան վէճք և անհաւանութիւն աստուածաբանից, և ընդ
 անվաւերս և օտարս ՚ի Ս. Գրոց համարիլ Թղթոյն, վճռով Գեւա-
 սիու պատի յամին 494 : Աղբիւրս այս ամենայն այլոցն պատմու-
 թեանց բառնայ զերկբայսն և զեւթ. ոչ գրէ և ոչ գրել տայ Քրիս-
 տոս, այլ պատգամ առաքէ :

4 Ըստ Փարրիկիոսի ակնարկէ ՚ի բանս Եսայեայ, 2. 9. ԵՔ. 15 :

» առ Հայր իմ՝ որ առաքեացն զիս. և յորժամ վերա-
 » ցայց առ Հայր, առաքեցից առ քեզ մի յաշակերտաց
 » իմոց, զի բժշկեսցէ զքեզ և զամենայն ժողովուրդդ
 » քո որ ընդ քեզ. և դարձուցէ զքեզ ՚ի կեանսն յա-
 » լիտենականս: Եւ քաղաքդ քո օրհնեալ լիցի, և
 » Թշնամի մի ևս տիրեսցէ դմա յաւիտեան »:

Եւ լուեալ զայս ամենայն Անան՝ զոր ասաց ցնա Յի-
 սուս, առեալ նկարեաց զպատկերն Յիսուսի ընտիր զե-
 ղովք, քանզի արուեստաւոր Թադաւորին էր¹. և բե-
 ռեալ մատոյց Աբգարու Թադաւորի տեառն իւրում:
 Եւ իբրեւ ետես Աբգար Թադաւոր զպատկերն Յիսու-
 սի, ընկալաւ զնա մեծաւ ուրախութեամբ և եղ զնա
 պատուով ՚ի սենեկի իւրում յապարանս իւր: Եւ պատ-
 մեաց նմա Անան զամենայն ինչ զոր լուաւ ՚ի Յիսուսէ:

Եւ յետ վերանալոյ Քրիստոսի յերկինս առ Հայր
 իւր, Թովմաս մի յերկոտասանիցն առաքեաց առ Աբ-
 գար Թադաւոր զԱդէ առաքեալ, այն որ մի յիւթա-
 նասուն և յերկուցն էր². և իբրեւ եմն Ադէ յԱռհա

1 Հանգոյն բանի Թղթոյն Քրիստոսի և զենդիրս անձեռագործ պատ-
 կերն կամ զգերահաշտի Դաստառակին լուծանէ հնագոյն պատմիչը,
 նկարին և ձեռագործ ցուցեալ զայս պատկեր. բայց զի են և այլ աւան-
 դութիւնք անձեռագործ պատկերի Քրիստոսի, օտար յեղեակացոյս,
 և զի զնոյն իսկ զնկարեալն յԱնանայ արժան է օրհնեալ համարել ՚ի
 կենդանապէն, ոչ սորոյս պատիւ նուազէ, և ոչ այլոցն՝ որք ՚ի Գե-
 նուս կամ ՚ի Հռովմ և այլուր, փոխադրեալք յեղեակոյ կամ ՚ի Կ.
 պօլսէ, շատ է Թէ ցուցնի հնութիւն նոցին հաւաստեք:

2 Ս. Հերոնիմոս զԹադէոս առաքեալ Հայոց և Ասորոց համարի
 մի յերկոտասանից, զանուանեալն Դերէոս և Յուգա Յակովբեան.
 բայց ըստ յուրմէից հաւանութեան Թադէոս մեր որ և Ադէ ըստ Ա-
 սորոց, յեթմանսանիցն է և արգանգակից եղբայր Թովմայի, որ Եր-
 կուորեանի Թարգմանի (զի բնիկ անունն Յուգա էր). առ մեզ Ադգէ
 կոչի աշակերտմ Թադէի և յաւրդ յեղեակա, որ յառաջ մատքսա-
 գործ էր և խորարար Թադաւորին, ըստ զիսկաց զուգանուէ գտեալ
 վարդապետին կամ առ ՚ի նմանէ իսկ ընդ ձեռնագործութեան և զա-
 նունն ժառանգեալ. յոր մարթ է ձգել զբառ Թորենացոյն (Ք. 19.)
 « Զխորարար ոմն մատքսագործ միրտեալ, և անուն կոչեցեալ Ադ-
 » գէ »: Երկղքին ևս յայսմ պատմութեան Թղթոյս Աբգարու ՚ի հա-
 յումն Ադգէ գրին միով գայիւ. իսկ յասորին (ըստ Գիւրըղոսի) աշա-
 կերան Քրիստոսի Ադգէ կոչի, և նորին աշակերտն Ադգէ: Միխայէլ
 Ասորի պատմիչ զերկոսին ևս Թադէոս՝ և որ յերկոտասանիցն և որ
 յեթմանսանից՝ դասէ ընդ քարոզս աւետարանին ՚ի Հայս: Նորա-
 գոյնս իմն ևս ասէ այլ ոմն ասորի սուղ ինչ կրսէր ժամանակաւ քան
 զԿաթուղիկոսի պատմիչ, այն է Սողոմոն եպիսկոպոս (Ստեփանի Գ.
 309. — Գիւրըղոս 164.) և Թէ աշակերտն Քրիստոսի կոչիւր Ադգէոս,

քաղաք, և եմուտ նա 'ի տուն Տուբեայ որդւոյ Տուբէի՝ Հրէի, որ էր յաշխարհէն Պաղեստինացւոյ. և լուր եղև վասն նորա ընդ ամենայն քաղաքն: Մտեալ մի 'ի նախարարացն Աբգարու թագաւորին, որում ա նուն էր Աբգիու որդի Աբգուայ՝ 'ի գլխաւորաց քաղաքին, որ էր աթուակից թագաւորին՝ առաջի նորա, և ասէ. Ահաւասիկ հրեշտակ ոմն եկեալ մտեալ է աստ, միթէ նա իցէ աս՝ վասն որոյ առաքեաց առ քեզ Յիսուս, եթէ յղեցից առ քեզ մի յաշակերտաց իմոց որ բժշկեսցէ զքեզ: Եւ իբրև լուաւ Աբգար արքայ վասն Ադէի և վասն նշանացն զոր առնէր և բժշկութիւնս մեծամեծս, ած զմտաւ իւրով և հաւատաց 'ի սրտի իւրում, թէ ճշմարիտ նա է՝ վասն որոյ առաքեացն առ նա Յիսուս, թէ յորժամ վերացայց յերկինս առ հայր իմ, առաքեցից առ քեզ զմի յաշակերտաց իմոց, որ բժշկեսցէ զքեզ: Եւ յղեալ Աբգարու թագաւորի կուշեաց զՏուբիս և ասէ ցնա. Լուայ ես եթէ այր մի զօրաւոր մտեալ է 'ի տուն քո. արդ ած զնա առ իս, զի գտանիցի ինձ յոյս բարի առողջութեան, որով բժշկեսցայց 'ի ցաւոց իմոց:

Եւ կանխեալ Տուբիայ 'ի վաղիւն և առեալ ընդ իւր զԱդէ առաքեալ տարաւ զնա առ թագաւորն: Եւ գիտէր ինքն Ադէ 'ի սրտի իւրում թէ կարող եմ զօրութեամբն Աստուծոյ կատարել զամենայն կամս նորա: Եւ իբրև եմուտ նա առ Աբգար թագաւոր, մինչ ղեռկային նախարարք և իշխանք և մեծամեծք առաջի նորա, և 'ի մտանել նորա առ նա՝ տեսիլ զարմանալի երևեցաւ Աբգարու յերեսաց Ադէի. և 'ի նմին ժամու

սորին աշակերտ մետաքսագործն՝ Ադգէոս, և սորին աշակերտ երրորդ ոմն՝ Թագէոս, երեքն ևս նահատակեալք 'ի Հերովդէայ որդւոյ Աբգարու. բայց յասորի թարգմանութեան Նահերայ Թագէոս գրի ըստ մերումն՝ եղբայրն Թովմայի: — Առ մեզ յիշի և Դագէ կամ Դագիու ոմն աշակերտ Թագէի կատարեալ 'ի Փղքր Սիւնիս, ուր ճանաչի ցարդ Դագի վանքն:

1 ՅՆահերայ թարգմանութեան գրի «Առ Տուբիայ որդւոյ Տուբիս քաղաք» . անուանք՝ որք յիշեցուցանեն զտոհմն Տովմայի:

2 Սեմական աղանք անուանք 'ի ճահ կողմանց Սիթագետաց, ուր նստէր Աբգար, բայց յիշին զայսու ժամանակաւ և 'ի Տակիտեայ համանուն պաշտօնեայք և իշխան Պարթևաց և Հայոց: (Տարեգր. Զ. 10, 14.) Խորենացի (Բ. 14) կոչէ զայս Աբգիու « իշխան քաղաքին » և պատուական յամենայն տանն արքայի »:

իբրեւ ետես Աբգար զտեսիլն՝ անկաւ առաջի նորա և երկիր եպագ նմա. և զարմացան ամենեքեան որ կային առաջի նորա, զի նոքա ոչ տեսանէին զտեսիլն՝ որ երեւցաւ Աբգարու: Յայնժամ ասէ Աբգար ցԱզէ. ձմարիտ ասա ինձ, եթէ արդարեւ դու ես աշակերտ Յիսուսի զօրաւորին որդոյն Աստուծոյ, որ առաքեալաց առ իս և ասէ, թէ յղեցից առ քեզ մի յաշակերտաց իմոց որ շնորհեսցէ քեզ բժշկութիւն և կեանս: Ասէ ցնա Ազէ. Քանզի յառաջագոյն հաւատացեր դու ի նա, վասն այսորիկ առաքեալ զիս առ քեզ. եթէ հաւատասցես ի նա բոլորով սրտիւ քով, զամենայն զոր ինչ խնդրեսցես՝ եղիցի քեզ: Ասէ ցնա Աբգար թագաւոր. Այսպէս հաւատացի ի նա, զի Հրեայքն որ խաչեցին զնա՝ կամեցայ երթալ զօրօք իմովք և սատակել զնոսա. և վասն թագաւորութեան Հոռովմոց արգելայ. քանզի ուխտ խաղաղութեան կացուցեալ էր ի միջի մերում, ընդ իս և ընդ Տիբերիոս կայսր, որ պէս հարցն մերոց առաջնոց՝: Ասէ ցնա Ազէ առաքեալ. Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս իբրեւ կատարեաց զկամս հօր իւրոյ՝ համբարձաւ առ ծնօղն իւր, և նրա-

1 Յանկազոյն են այս բանք՝ թագաւորաց Եգեսիոյ քան Հայոց, որոց գեռ այն ինչ մտեալ էր ընդ հարկաւ Հռովմայեցւոց: — Յան վաւեր գիրս մանկութեան Յիսուսի, որոյ հին ձեռագիր ասորի իբր ի Զ գարու գրեալ պահի ի Բրիտանիական մատենադարանի, ասի այսպիսի ինչ. Եւ իբրեւ լուաւ արքայ Աբգար եթէ մահու խաչի դատեցան Հրեայք զՔրիստոս, տրտմեցաւ յոյժ. և յարեաւ Աբգար խաղաց գնաց մինչև յՄփրատ գետ, քանզի կամէր երթալ աւերել զՄրուսագէմ: Այլ իբրեւ եհաս յեզր գետոյն Մփրատայ, խորհեցաւ ի սրտի իւրում և ասէ. Եթէ անցից ընդ գետս այս՝ եղիցի թշնամութիւն ընդ իս և ընդ կայսր Տիբեր: Այս գրեաց Աբգար գիր և առաքեաց առ Սաբինա կուսակալ. և Սաբինա առաքեաց առ Տիբերիոս կայսր: Եւ էր պատճէն թղթոյն Աբգարու առ կայսր Տիբեր ըստ այսմ՝ օրինակի: « ՅԱբգարէ թագաւորէ Եգեսիոյ քաղաքի, խաղաղութիւն բաղմոսացի մեծութեան քում, Տէր մեր Տիբերիոս: Զի մի զարեացի ընդ իս փառաւորութիւնդ քո, ոչ անցի ընդ Մփրատ գետ. քանզի կամէի երթալ և աւերել զՄրուսագէմ՝ փոխանակ զի սպան զՔրիստոս բժիշկ իմաստուն: Բայց քանզի դու թագաւոր ես մեծաջօր և տիրես ի վերայ ամենայն երկրի և ի վերայ մեր, առաքեսցես դատ առնել ինձ ի բնակչաց Մրուսագէմի: Գիտուն լիցի փառաւորութեանդ քում, զի փափագեմ առնել ինձ իրաւունս ի խաչահանուացն այնոցիկ: »

Նման է թուղթս առաջնոյ թղթոյն Աբգարու առ Տիբեր՝ զոր խորհեացի ընծայէ, և զոր յետոյ ուրեմն տեսցես ի կարգի պատմութեանս:

տեալ նորա ընդ նմա 'ի փառս յաւիտենից, յորում էր իսկզբանէ: Արքայ ասէ. Եւ ես հաւատամ 'ի նա և 'ի հայրն նորա¹: Առաքեալն ասէ. վասն զի հաւատացեր սրտի մտօք՝ դնեմ զձեռն իմ 'ի վերայ քո յանուն նորա՝ յոր հաւատացերն: Եւ նոյնժամայն եղ ըզձեռն 'ի վերայ նորա. և բժշկեաց զնա 'ի հարուածոց ցաւոցն որ էր 'ի նմա 'ի բազում ժամանակաց: Եւ զարմացեալ Արքարու և սքանչացեալ մեծապէս, [Թէ որպէս լուեալն էր նորա վասն Բիսուսի, [Թէ որպէս բժշկէր բանիւ առանց դեղոց՝ յանուն Բիսուսի Քրիստոսի :

Եւ Արքիու որդի Արդէի՝ իբրեւ ետես զի բժշկեցաւ Արքար [Թագաւոր, մատոյց զոտս իւր առ նա, զի պատազրոս էր. և եղեալ զձեռն իւր 'ի վերայ նորա և բժշկեաց զնա. և այլ ոչ եղև 'ի նմանոյն ցաւոցն պէս և յամենայն քաղաքին առնէր նշանս մեծամեծս և զօրութիւնս, և բժշկէր զամենայն ցաւս և զհիւանդութիւնս նոցա. և նշանս և զօրութիւնս եցոյց նոցա: Ասէ ցնա Արքար Թագաւորն. Արդ այսուհետեւ գիտեմք ամենեքին զի զօրութեամբ և անուամբն Բիսուսի Քրիստոսի առնես դու զամենայն զսքանչելիսս զայսոսիկ. և ահա զարմացեալ եմք ընդ ամենայն գործս քո. աղաչեմք զքեզ զի պատմեսցես մեզ վասն գալլստեանն Քրիստոսի, [Թէ զիմրդ եղև, և վասն փառաւորեալ [Թագաւորութեան նորա և վասն սքանչելեացն զոր առնէր, զոր լուաք մեք, զորս քո տեսեալ հանդերձ այլովք ընկերովք քովք:

Ասէ ցնա Ադէ առաքեալ. Ես ոչ դադարեմ 'ի քարոզելոյ, զի վասն այսորիկ առաքեցայ այսր, ասել և ուսուցանել ամենեցուն, որ միանգամ կամին հաւատալ իբրեւ զքեզ: Արդ հրամանս տուր վաղիւ և ժողովեա առ իս զամենայն քաղաքս, և սերմանեցից 'ի սմա զբանն կենաց՝ զոր քարոզեմ առաջի քո վասն գալստեանն Քրիստոսի, [Թէ զիմրդ եղև, և յաղագս Հօր առաքչի նորա, [Թէ վասն էր և կամ որպէս առա-

¹ Աստի սկսանի ասորի հին բնագիրն տպագրեալ 'ի Գիւրբեղանէ, խորագրաւ, Վարդապետութիւն Արդէի առաքելոյ:

² Յաւելու ասորին, որպէս և բանն իսկ պահանջէ. « Ըսք այսմ և Արդէս (Թագէտ) տառն իբի գեղոց թիւեաց յանուն Թիսուսի »:

քեաց զնա, և յաղագս զօրութեան նորա և զարմանալի գործոց իւրոց, և վասն փառաւորեալ խորհրդոյ նորա զոր խօսեցաւ յաշխարհի, և վասն ճշմարիտ քարոզութեան նորա, թէ որպէս և վասն էր փոքրկացոյց զանձն իւր, և խոնարհեցոյց զբարձրութիւն աստուածութեան իւրոյ՝ ի մարդկութիւնս մեր՝ զոր առ և խաչեցաւ կամօք իւրովք և էջ՝ ի մեռեալս և խրամատեաց զցանկն, զոր երբեք ոչ էր խրամատեալ, և կեցոյց զմեռեալս մահուամբ իւրով. և իջեալ ինքն միայն և ելեալ հանդերձ բազմօք առ հայր իւր փառաւորեալ, այն որ ընդ նմա էր ի սկզբանէ՝ միով աստուածութեամբն բարձրելոյ:

Եւ հրամայեաց Աբգար թագաւոր տալ Ագէի առաքելոյ արծաթ և ոսկի և պարգեւս բազումս: Ասէցնաւ Ագէ. Զիմրդ կարասցուք առնուլ զոր ինչ ոչ է մեր. զի ահա որ ինչ մերն էր թողաք ըստ պատուիրանին Տեառն. զի առանց քսակի և մահադի բարձեալ մեր զխաչ ի վերայ ուսոց մերոց, հրամայեաց մեզ քարոզել զաւետարանն ընդ ամենայն տիեզերս. այն որ ամենայն արարածք իմացան և չարչարեցան ի խաչելութեան նորա, որ եղև փոխանակ մեր ի փրկութիւն ամենայն մարդկան: Եւ պատմեաց նա զամենայն ինչ առաջի Աբգարու թագաւորի և առաջի ամենայն իշխանաց և նախարարաց նորա, և առաջի Աբգատինեայ մօր Աբգարու և Շղամանեայ՝ դստեր Միհրդաթայ կրնող Աբգարու, զամենայն նշանսն և զքանչելիսն Տեառն զոր առնէր նա, և զաստուածեղէն զօրութիւնս նորա, և զվերանալ նորա առ Հայր իւր յերկինս. և թէ որպէս առնէր նա զօրութիւնս մեծամեծս իշխա-

1 Ի պատմութեան մերում ոչ յիշատակի անուն մօր Աբգարու. իսկ որ աստ Աբգատինէ՝ եթէ պատուոյ կոչումն և եթէ բնիկ անուն՝ ցուցանէ զբարենշուածին Սգեոացեաց թագաւորին ընդ Հոռովմոց, զոր անգեպ թուի ունել մերոյս Արշամայ համարելոյ հօր Աբգարու: — Իսկ անուն կնոջ Աբգարու կամ առաջնոյն ի կանանց՝ Հեղինէ լսի առ Խորենացւոյ (Բ. 16.) և այն առեալ թուի ի Յովսեպոսն որ այգպէս կոչէ զկին թագաւորին Ագիաբենաց, և Խորենացի նոյն համարել ընդ Աբգարու: Գիւրբգոն Շայախ ընթեռնու, և մարթ է ասէ պլլազդ ևս ընթեռնու՝ առ ի չգոյէ ձայնաւոր տառից ի գրութեան բնագրին: Հայր նորա Միհրդատ թուի ի Պարթևաց տոհմ. յիշէ զկնի և յաւագ իշխանս Աբգարու Միհրդատ ոմն:

նութեամբ բազմաւ 'ի ժամ վերանալոյն իւրոյ. և զի նովին զօրութեամբ բժշկեաց և զԱբգղիւս զորդի Աբգէի զերկրորդ Թագաւորութեան նորա. և եցոյց նոցա՝ Թէ զիարդ յայտնելոյ է նա 'ի վախճան ժամանակաց և 'ի կատարած ամենայն աշխարհի, և 'ի յարութիւն կենդանութեան՝ որ պատրաստեալ է ամենայն մարդկան. և որոշումն լինելոյ է 'ի մէջ գառանց և ուլոց և 'ի մէջ հաւատացելոյ և անհաւատից. Եւ ասէ ցնոսա Ադէ. Վասն զի դուռն կենաց անձուկ է, և ճանապարհն ճշմարտութեան նուրբ է, վասն այսորիկ սակաւք են հաւատացեալք. և քանզի յանհաւատն հանդիստ է սատանայի, վասն այսորիկ բազումք են սուտք որ խաբեն զտեսողս. այլ եթէ ոչ էր վասն բարիք կատարածի որ լինելոյ է մարդոյ հաւատացելոյ, ոչ իջանէր Տէր մեր յերկնից, և ոչ գոյր 'ի ծնունդ և 'ի չարչարանս մահու, և ոչ առաքէր զմեզ¹, զի լիցուք մեք քարոզիչք և աւետարանիչք նորա, զոր տեսաք և լուաք 'ի նմանէն. զի որպէս առնէր և ուսուցանէր համարձակութեամբ քարոզեմք յայտնի առաջի ամենայն ուրեք, զի մի լիցուք զլացողք ճշմարիտ աւետարանի նորա. Եւ ոչ եթէ այս միայն՝ այլ և որ ինչ եղև յանուն նորա զկնի վերանալոյ նորա՝ ցուցանեմք և քարոզեմք ամենեցուն. Արդ ասեմ առաջի ձեր իրք ինչ՝ որ եղև առ մարդս որք իբրև զձեզդ հաւատացին, եթէ Քրիստոս նա է որդի Աստուծոյ կենդանւոյ²:

1 Պակասէ դարձեալ ասորի բնագիրն:

2 Աւանդութիւնս այս Պատրոնիկեայ Թէպէտ և հին՝ օտարամուտ է 'ի պատմութեան կամ 'ի քարոզութեան Թագէի, որ եղև յառաջ քան զերթալ առաքելապետին 'ի Հռովմ, յորմէ ասի աշակերտեալ և միտեալ Պատրոնիկեայ. Մեկնիչ ճառի խաչին (Բարձրացուցեաց՝ Գաւթի Անյազի) յիշատակէ զչէպս զայս. « Եայտնիք աւուրս հաւատաց Պատրոնիկէ կինն Կրօպեայ՝ բանիւ սուրբ առաքելոյն Պետրոսի, և մեծաւ յուսով գնաց 'ի Հռովմէ յերուսաղէմ, ուստեքք և զատեքք... Եւ խնդրէ մասն ինչ յառաքելոյն 'ի կեցուցել խաչին. և առեալ գնաց 'ի Հռովմ. Եւ ըստ պայազատութեան քրիստոնէսութեանն ժողովեալէ Հռիփսիմէ և Գայիանէ, որք էին յազգէ Պատրոնիկեայ երկրքն »: Յիշէ և պատմահայրս մեր խորենացի 'ի ճառի ճանապարհորդութեան Հռիփսիմեանց, վկայելով զլինելն նորա 'ի դարձի Ազոտեայ կայսեր, և զարկանել Գայիանեայի պարանոց սանուն « խաչ զԱ. Յակովբայ զմեծեալն տերուածական արեամբն, 'ի կենաց նուն հատեալ, վասն խնդրոյն Պատրոնիկեայ աբկնորն »: Հնազոյն ևս վկայութիւն միանգամայն և սրբազան վարկումն օւստիգութեանս՝ և

ԿԻՆ ՄԻ Պատրոնիկէ՝ անուն՝ Կղաղդիանոսի կայսեր կին, զոր արարեալ Տիբերեայ Թագաւորի երկրորդ Թագաւորութեանն իւրոյ, իբրեւ երթայր նա տալ պաւտերազմ՝ ընդ Սպանիացիս՝ ոչք ապստամբեալ էին՝ ի նմանէ. կինս այս մինչդեռ էր Պետրոս ի Հռովմ՝ քաղաքի, մի յաշակերտացն Յիսուսի, որ էր գլուխ ամենեցուն՝, տեսեալ սորա զնշանս և զսքանչելիս և զգօրութիւնս մեծամեծս և զարմանալիս զոր առնէր յանուն Քրիստոսի, ուրացեալ զհայրենի կուսպաշտութիւնս յորում էր, և զպատկերս հեթանոսականս՝ որոց երկիր պագանէր, առ Տէր մեր Յիսուս Քրիստոս հաւատայր և երկիր պագանէր, փառաւորելով ընդ այնոսիկ որք զհետ շրջէին Պետրոսի և մեծարէր զնա պատուով մեծաւ։ Եւ զկնի այսոցիկ կամեցաւ նա և զԵրուսաղէմ տեսանել և զտեղիսն ուր եղեն մեծաւ մեծ զօրութիւնք Քրիստոսի։ Եւ յարուցեալ փութա-

գրութեանս՝ նշանակի ի հին տօնացուցի՝ որ Ս. Սահակայ ասի կարգած. ի ժ մարտի (17 մայիսի) հրամայէ ի տօնի « Գիւտ Խաչին, » յԱբգաբու թուգլին զՊատրոնիկէն գիտ և ընթերցիր »։ Վասն այսորիկ և ուրոյն առանձին գտանի պատմութիւն գիւտի խաչի գրեալ ի Ճառնարիս, յորոց ի հին և յերկաթագիր օրինակէ ուրեմն արժան համարիմ գաղափարել զկնի ի յաւելուածս ծանօթութեանս զբովանդակն, որ ոչ միայն ուրեք ուրեք ընծայէ զանազանութիւնս բանից սակաւս, այլ և համօրէն զատ Թարգմանութիւն թուի. և ունի խորագիր ևս այսպէս. « Սրբոյ առաքելոյն Թագէտոսի Պատմութիւն » յաղագս առաջին գիւտի սուրբ Խաչին, որ յաւուրս Յակոբու առաքելոյն, ի ձեռն Թագուհւոյն Պատրոնիկեայ, որ էր կին Կղաղդայի կայսեր Հռովմայ »։

1 Եօրինակի միում Խորենացոյ պատմութեանն Հոփիսիմեանց՝ Պարխիմիէայ գրի։

2 Յայտնագոյն ևս ասէ միւս օրինակ մերոյ Ճառնարիս վասն Կղաղդեայ երթալ տալ պատերազմ ընդ Սպանիացիս, մինչ Տիբերիոս կայսր մեկուսացեալ ի Հռովմայ նստէր ի Կարբէա կղզւոյ։ Պատեալ զմն Սպանիացոց որ յեշատակի աստ և զկնի ի Թղթին Տիբերեայ առ Աբգար՝ անձանօթ է ի պատմութեան Հռոմովնց. բայց թուի անհարկել ի հարստահարութիւն աւագ և ճոխ որերոյն Սպանիացոց և Գաղղիացոց զոր տայր առնել Տիբեր (Սոււետոն. ի Տիբեր, ԻԹ)։ Պատմէ և Տակիտոս (Տարեգր. 2. ԺԲ) զնմանէ՝ զՄարիոս Ճոխագոյն այր Սպանիացի գահալէժ արարեալ ընդ տարպէական վախս և զբաւեալ զուսկէհանս նորա։ Որում համաձայն զրուցէ և մերս Թովմա Արծրունի, (Ա.) եթէ « Տիբերիոս... տայր պատերազմ ընդ Սպանիացիս վասն ոսկէհանս անգեացն »։

3 Նշանակելի բան ընդ հնագոյն վկայութիւնս հարց վասն գլխաւորութեան Պետրոսի առաքելոյ։

պէս զնաց 'ի Հոռով՝ քաղաքէ և եկն յերուսաղէմ, ինքն և երեք որդիք իւր և մի դուստր կոյս¹։ Եւ 'ի մտա նեն նորա յերուսաղէմ ել ամենայն քաղաքն ընդ առաջ նորա, և ընկալան զնա պատուով մեծաւ իբրեւ զդժխոյ և զտիկին ամենայն աշխարհին Հոռովմոց։ Այլ Յակովբոս որ էր մեր առաջնորդ և հրամանատար յեկեղեցւոյն որ շինեալ էր յերուսաղէմ, իբրեւ լուաւ թէ վասն ինչ իրաց եկեալ է նա անդր, յարուցեալ եկն և նա անդր. և մտեալ առ նա, զի իջեալ էր նա յապարանս մեծ թագաւորին Հերովդէի. և իբրեւ ետես զնա կինն՝ ընկալաւ զնա մեծաւ ուրախութեամբ՝ որպէս զՍիմոն Պետրոս. և ցուցեալ նորա նմա զգուրութիւնս բժշկութեանցն զոր առնէր՝ որպէս և ըզՊետրոս։

Եւ ասէ ցնա. Յոյց ինձ զԳողգոթա, ուր խաչեցան Քրիստոս, և զխաչափայտն՝ զորմէ կախեցան 'ի Հրէից, և զգերեզմանն ուր եղեալն էր զնա։ Ասէ ցնա Յակովբոս. Զայդ իրս զերեսին՝ զոր կամի տիկնութիւնդ քո տեսանել, ընդ իշխանութեամբ Հրէից է, և նոքա իշխսն և ոչ տան մեզ թոյլ երթալոյ յաղօթա 'ի Գողգոթայ, և ոչ 'ի յարութիւնն, և ոչ զխաչափայտն կա մին տալ ցմեզ. և ոչ եթէ զայս միայն առնեն, այլ և հալածելով ևս հալածեն զմեզ, զի մի ևս աւետարանեսցուք և քարոզեսցուք յանուն Քրիստոսի և բազում անգամ 'ի բանդ ևս արգելուն զմեզ։ — Իբրեւ լուաւ զայս թագուհին՝ հրաման ետ և ասին առաջի նորա զՌիսա որդի Անանայ քահանայի և զԳողգոթա որդի Կայիափայ և զՅուդա որդի Աբաթաղովմայ զգլխաւորս և զհրամանատարս Հրէից. և ասէ ցնոսա. Տուք 'ի ձեռս Յակովբայ և ընկերաց իւրոց ըզԳողգոթա և զՅարութիւնն և զխաչափայտն Քրիստոսի, և մի ոք արգելուցու զդոսս պաշտել անդ ըստ սովորութեան պաշտաման իւրեանց։ Զայս ապացեալ ցքահանայն, յարուցեալ զնաց տեսանել զտեղիսն զայնոսիկ, յանձնեալ Յակովբայ և որք ընդամայն էին։ Եւ յետ այսորիկ մտեալ նորա 'ի գերեզմանն և գը-

¹ Միւս օրինակն (տ. Յաւելուած Բ) ասէ և այլ ևս գտերս ունել, այլ փո այս միայն երեւ լինել կոյս։

տեալ 'ի ներքս երկս խաչափայտս, մի Տեառն մերոյ, և երկուս աւագակացն որք խաչեցանն ընդ նմա: Եւ նոյն ժամայն 'ի մօտանելն նորա մանկամբ իւրովք 'ի գերեզմանն, 'ի նոյն ժամու անկաւ դուստր նորա կոյս և եհան զօգին, առանց ցաւոց և հիւանդութեան, և առանց օշինչ պառձառանաց մահու: Եւ իբրև ետես դժխոյն, եթէ յանկարծակի մեռաւ դուստր նորա, ծունր եղ. և կայր յազօթս 'ի ներքս 'ի գերեզմանին, և ասէր յազօթելն իւրում այսպէս. Աստուած, որ ետուր զանձն քո 'ի մահ փոխանակ արարածոց, և ելեր 'ի խաչ 'ի տեղւոջս յայսմիկ վասն փրկութեան ամենայն մարդկան, և եղար 'ի գերեզմանիս յայսմիկ զի կեցուցես զամենեպէս որ իցեն 'ի գերեզմանս, և յալեար իբրև զԱստուած և կենդանարար ամենայնի, և յարութեամբ քով յարուցեր ընդ քեզ զբազումս. և արդ Տէր Աստուած ամենայնի, լիցեն հեթանոսք և Հրեայք խաչահանուցն քո և ոտնհար կայցեն, և հեթանոսք մոլորեալք՝ յորմէ ուրացայ ես 'ի կռոց և 'ի դրոշելոց և յերկիւղէ դից հեթանոսութեան նոցա, և ուրախ լիցին այսն առնելով զիս, և ասիցեն. Այս ամենայն որ եղև նմա՝ յաղագս ուրանալոյ նորա յաստուածոցն զոր պաշտէրն և երկիր պագանէր, և խոստովանեաց 'ի Քրիստոս զոր օջն գիտէր, և երթեալ նորա պատուել զտեղիսն խաչելութեան և զգերեզմանն նորա: Տէր, և եթէ ես չեմ արժան, թէ լուիցես խնդրածաց խնց, վասն զի երկիր պագի արարածոց քոց փոխանակ քո, դու Տէր խնայեա վասն անուան քո երկրպագելոյ, զի մի հայհոյեցի պիժմ միւսանգամ, որպէս հայհոյեցան 'ի խաչելութեան քում:

Զայս իբրև ասաց յազօթսն իւր և չարարանք հառաչեր, գօչելով առաջի ամենեցուն որք անդն էին: Մատուցեալ առ նա երեց որդի նորա և ասէ ցնա. լուր ինձ մայր իմ, զոր ասեմն առաջի թագաւորութեանդ քո. ինձ այսպէս թուի 'ի խորհուրդս իմ թէ այս մահ որ յանկարծօրէն եհաս 'ի վերայ քեռս իմոյ, ոչ ընդունայն ինչ եղև, այլ իմն նորապետն և մեծ զարմանալիք. զի փառաւորեսցի սովաւ մեծ անուն Քրիստոսի և ոչ եթէ արհամարհեսցի, վասն սորա որ կարծեցին՝ որք լուան զայս: Ահաւասիկ մոեալ եմք մեք 'ի գերեզ-

մանս, և գտաք աստ երբեա խաչափայտս. և ոչ գիտեմք
 որ իցէ խաչն յորում խաչեցաւն Քրիստոս. արդ այ-
 սուհեաւ քեռս իմոյ մահուամբ՝ կարող եմք տեսնել
 և ուսանել թէ որ է խաչն Քրիստոսի. քանզի ոչ ան-
 փոյթ առնէ Քրիստոս վասն այնոցիկ որ հաւատան 'ի
 նա և խնդրեն զնա: Յայնժամ թագուրհին Պատրո-
 նիկէ թէպէտ և դառնացեալ էր յանձն իւր 'ի ժա-
 մուն յայնմ, նայեցեալ նա իմաստութեամբ 'ի մտի
 իւրում, տեսնել թէ արդար իցէ զոր ասաց որդի նո-
 րա. և մատուցեալ առ 'ի ձեռն մի 'ի խաչափայտից
 անտի և եդ 'ի վերայ դատերն իւրոյ, որ անկեալ կայր
 առաջի նորա. և սկսեալ ասել այսպէս յաղօթմն իւր.
 Քրիստոս որ ցուցեր զօրութիւնս մեծամեծս և զար-
 մանալիս 'ի տեղւոյն յայսմիկ, որպէս լուաք և հաւա-
 տացաք, եթէ քո է Տեառն խաչս այս, և 'ի սմա առ-
 րածեցեր զձեռս քո, և զմանէ կախեցար 'ի յանդուղն
 և 'ի ժպիրհ մարդկանէ, յայտնեա զզօրութիւն մե-
 ծութեան աստուածութեան քո. որ առեր զմարմին
 և եղեր մարդ և չարչարեցար և խաչեցար. և արդ կեն-
 դանասցի դուստր իմ եւ փառաւորեցի անուն քո 'ի
 դառնալ ողւոյ սորա 'ի սմա. և ամաչեսցեն խաչահա-
 նուներն քո, և ուրախ լիցին երկրպագութն քո:

Եւ անսացեալ նորա իբրեւ ժամ մի յետ ասելոյն
 զայս, առ 'ի բաց զխաչն 'ի դիոյ անտի, եւ եդ 'ի վե-
 րայ նորա զմիւս ևս խաչն. և սկսեալ նորա դարձեալ
 ասել յաղօթմն իւր այսպէս. Աստուած, որ յակնար-
 կել քում արարան ամենայն արարածք և հրամանաւ
 քով հաստատեցան ամենայն յաւիտեանք. Աստուած,
 որ կամիս ընդ կեանս ամենայն մարդկան՝ ոյք կարդան
 առ քեզ և ոչ անփոյթ առնես զազաչանս այնոցիկ ոյք
 խնդրեն զքեզ, եթէ քո է տէր խաչս այս՝ յայտնեա
 զզօրութիւնս մեծութեանց քոյ որպէս սովոր ես, զի
 յարիցէ դուստր իմ և կեցցէ, և յամօթ լիցին Հրեայքն
 խաչահանուներն և հեթանոսք որք երկիր պագաններն
 կոռոյ փոխանակ քո, և գոհասցին զքէն հաւատացեալք
 և ճանաչիտք, 'ի բանալ զգերան իւրեանց յօրհնու-
 թիւնս քո, յանդիման այնոցիկ որ ուրանան զքեզ:

Եւ անսացեալ նորա իբրեւ ժամս երկուս, յետ այ-
 սորիկ 'ի բաց առ և զայն ևս խաչ 'ի դատերն իւրմէ:

Եւ առեալ նորա զերրորդ խաչն և եղեալ 'ի վերայ դատերն իւրոյ, և մինչդեռ կամէր ամբառնալ զաչս իւր 'ի վեր և հայել յերկինս և բանալ զբերան իւր յաղօթս, նոյնժամայն իսկ և իսկ յական թօթափել 'ի մերձենալ խաչին 'ի դիակն՝ դուստրն իւր կենդանացաւ կանգնեցաւ յանկարծակի, և յարուցեալ փառաւորէր զԱստուած, զի խաչին իւրով կեցոյց զնա։ Ապա իբրև ետես տիկինն Պատրոնիկէ, թէ զիմրդ յանկարծակի յարեաւ դուստր նորա՝ զարհուրեալ դողացեալ յոյժ և փութացեալ անկանէր 'ի վերայ երեսաց իւրոց և փառաւորէր զՅիսուս Քրիստոս՝ յոր հաւատացն, և առաւել ևս հաստատէր 'ի հաւատան, թէ արդարև որդի Աստուծոյ կենդանոյ է նա։

Ասէ ցնա որդին իւր. Տեսեր տիկին, եթէ այս այսպէս չէր լեալ այսօր, թերևս ոչ դիտացեալ թողուաք մեք զխաչն Քրիստոսի՝ որով եկեաց քոյրս իմ, ընկալեալ պատուեալք զմի 'ի խաչից աւազակաց սպանողաց. ահա այսուհետև տեսաք եւ անխտիր վստահութեամբ ուրախ եղեալք յոյժ. և Աստուած որ զայս արար՝ սովիմք փառաւորեցաւ¹։

Եւ առեալ նորա զխաչն Քրիստոսի՝ ետ ցՅակովբոս զի պահեսցէ մեծաւ պատուով. և հրամայեալ նորա զի շինեսցէ շինուած մեծ և երևելի 'ի վերայ Գաղաթանն ուր խաչեցան Քրիստոս, և 'ի վերայ գերեզմանին յորում եղեալն էր զնա, որպէս զի պատուեսցին տեղիքն այնորիկ, և լիցին ժողովրդանոցք պաշտամանս։ Ապա իբրև ետես տիկինն զամենայն մարդիկ քաղաքին զի ժողովեցան 'ի տեսիլ մեծի պանչելեացն, հրամայեաց նա՝ զի առանց զքաղելոյ և առանց պատուոյ թաղաւորութեանն երթիցէ դուստրն նորա յայտնապէս յապարանսն՝ ուր իջեալն էր, որպէս զի ամենայն որ տեսանիցէ զնա փառաւորեսցէ զԱստուած։

Բայց ժողովուրդքն Հրէից և բազմութիւնք հեթանոսաց որք ուրախ եղէն և ցնծացան 'ի մահուան դրստերն նորա՝ յոյժ տրտմեցան 'ի յարութեան նորա. այլ կամէին ևս թէ չէր իսկ լեալ այս, զի տեսանէին զբա-

¹ Այսպիսի ինչ նշան և փորձ պատմի և առ դիւտիւ խաչին առ Հէրինեաւ մարք Աոստանդիանոսի մեծի։

զումն յաղաղս այսր իրաց հաւատացեալս 'ի Քրիստոս, առաւել ևս տեսանէին զքաղաութիւնն նշանաց որ լինէին յետ վերանալոյ նորա քան զոր լինէին յառաջ քան զվերանալ նորա: Եւ ընդ հեռաւոր աշխարհս եհաս համբաւ մեծամեծ նշանաց առաքելոցն ընկերակցացն իմոց՝ որք աւետարանեն զՔրիստոս. և եղև խաղաղութիւն մեծ եկեղեցւոյն որ յերուսաղէմ՝ և 'ի քաղաքս որ շուրջ զնովաւ են. և որք ոչ տեսին զայս՝ յորժամ լսէին առաւել փառաւորէին զԱստուած: Եւ յեւանել տիկնոջն յերուսաղէմէ և գնալ 'ի Հռովմ՝ քաղաք, յամենայն քաղաքս ուր և հասանէր նա, նեղէին և պնդէին ամբոխ մարդկանն տեսանել զդուստրն նորա: Եւ իբրև եմուտ նա 'ի Հռովմ՝ քաղաք՝ պատմեաց առաջի Կղաւղիոսի կայսեր զամենայն իրան որ ինչ միանգամ եղեն: Եւ իբրև լուաւ Կղաւղիոս կայսր, հրամայեաց հալածել զամենայն Հրեայն յաշխարհէն խտախացոյ, և ընդ ամենայն տեղիմն պատմէին զիրս սքանչեւեացս այսոցիկ: Այլ և առաջի Սիմոնի Վիմի պատմեաց տիկինն զիրան որ եղեն:

Արդ զամենայն ինչ զոր առնեն ընկերք իմ առաքեալք՝ առաջի ամենայն ուրուք քարոզեն, զի լուիցեն ամենեքին որ ոչն գիտեն զոր ինչ առնէ Քրիստոս 'ի ձեռն մեր յայտնապէս. զի փառաւորեսցի անուն նորա յամենայն ումեքէ: Արդ զայս ամենայն զոր պատմեցի առաջի ձեր, զի 'ի միտ առնուցուք և հաւատայցէք եթէ որքան մեծ է անուն Քրիստոսի որք հաւատան 'ի նա ճշմարտութեամբ: Այլ Յակովբոս առաջ նորդ եկեղեցւոյն յերուսաղէմի, որ ինքն իսկ այօք իւրովք ետես զիրս զայս, գրեաց և ետ տանել ընկերաց իւրոց առաքելոցն ամենեցուն յաշխարհս և 'ի քաղաքս ուր և շրջէին 'ի նոսա: Եւ նոքին իսկ առաքեալքն ընկերակիցք նորա՝ գրեն և ցուցանեն նմին իսկ Յակովբոս զամենայն ինչ զոր առնէ Քրիստոս 'ի ձեռն նոցա, և ընթեռնուն և պատմեն առաջի Ժողովողեանն:

Եւ իբրև լուաւ զայս ամենայն Թագաւորն Աբգար և Նըզամութէ դուստր Մեհրդաթայ կին՝ նորա, և

Փոկրեա և Աբելթշեմեայ և Շամհազրամ և Աբդիու
և Ազի և Բարբադաբայ¹, Հանդերձ այլովք ընկերօք
իւրեանց ուրախ եղեն յոյժ և փառաւորէին զԱստուած
ամենեքին՝ խոստովանելով ՚ի Քրիստոս: Ասէ Աբգար
Թազաւոր ցԱդէ առաքեալ. կամիմ ես թէ զամենայն
զոր լուաք մեք ՚ի քէն Հանդերձ այլովք՝ առաջի ամե-
նայն քաղաքիս ասասցես յայտնապէս և լուիցեն ամե-
նայն որ զքարոզութիւն աւետարանին Քրիստոսի՝ զոր
ուսուցանես դու, և Հանդիցուք և Հաստատեցուք ՚ի
վարդապետութեանդ քում զոր ուսուցանես դու մեզ.
և ՚ի միտ առեալ բազմաց թէ յիրաւի Հաւատացի ես
՚ի Քրիստոս թղթովն իմով զոր առաքեցի ես առ նա,
և իմասցին ամենեքին թէ Աստուած է նա և Որդի
Աստուծոյ, և դու շշմարիտ և Հաւատարիմ աշակերտ
ես նորա, և զփառաւորեալ զգօրութիւն նորա ար-
դեամբք ցուցանես առաջի ամենեցուն որք կամին Հա-
ւատալ ՚ի նա:

Եւ զկնի աւուրն այնորիկ հրամայեաց Աբգար Թա-
զաւոր Աբդուայ որդւոյ Աբդէի՝ որ բժշկեալ էր ՚ի
դառն ցաւոց ոտից իւրոց, զի առաքեսցէ քարոզս կո-
չել զամենայն քաղաքն, և ժողովեցի ամենայն քա-
ղաքն արք և կանայք ՚ի տեղի մի կոչեցեալ Բեթբա-
րայ, անդոյր տեղի տանն Աւիդեայ որդւոյ Աբդե-
խեի. զի լուիցեն զվարդապետութիւն Ադէի առաքե-
լոյ, թէ զիարդ ուսուցանէր և կամ զոր անուամբ բը-
ժըշկէր, և կամ որով զօրութեամբ առնէր նշանս և
սքանչելիս: Քանզի յորժամ բժշկեաց զԱբգար՝ նախ
արաքք իւր միայն էին որք կային առաջի նորա, որք
տեսին զի բանիւ Քրիստոսի բժշկեաց զնա՝ զոր բա-
զում բժիշկք մեծաւ աշխատութեամբ ոչ կարացին
բժշկել, և այր մի օտար բժշկեաց զնա միայն բանիւն
Քրիստոսի: Եւ իբրեւ ժողովեցան ամենայն քաղաքն
արք և կանայք ըստ հրամանի Թազաւորին և էին անդ,
Աւիդայ² և Ղաբբու և Խափէս³ և Բարբադաբայ⁴ և

1 Անծանօթք են ՚ի պատմութեան արքս Եղեանաւորք, բայց յե-
տինգ զկնի ուրեմն ասի լինել որդի Զատէի:

2 Տանուաւոր տեղւոյն ուր ժողովեալ էր ամբօին:

3 Անծանօթք մեզ ՚ի պատմութեան:

4 Վերդիւեալն (ծան. 1):

Ղուբուբնեա՝ և Խոսրոն՝ և Շամադբամ, հանդերձ այլևք ընկերօք իւրեանց՝ որք իբրև զնոսա էին գլխաւորք և նախարարք Թագաւորին, և ամենայն զօրք նորա և բազում մարդիկ արուեստաւորք, Հրեայք և հեթաւնայք, որք էին ի քաղաքիս յայսմիկ, և օտարք որք յայլոց աշխարհաց, Մծբնացիք և Խառանացիք հանդերձ բնակօք ամենայն աշխարհին Միջագետաց՝ և կեալ ժողովեալ կային ամենեքին միախառն բազում ամբոխ զի լուսինն վարդապետութեանն Ադէի առաքելոյ. քանզի լուեալ էր նոցա եթէ աշակերտ է նա Բիսուսի՝ որ խաչեցաւն յերուսաղէմ, և անուամբ նորա առնէ զամենայն նշանս և զմեծամեծ բժշկութիւնս:

Եւ սկսեալ Ադէի ասէ ցնոսա այսպէս. Լուարուք ամենեքին և ի միտ առէք զոր ինչ ասեմ առաջի ձեր. զի ոչ եթէ բժշկեմ ես իբրև զայլ ոք ի մարդկանէ՝ որք բժշկեն զեղօք ըստ արուեստից մարդկան. այլ աշակերտ եմ ես Բիսուսի Քրիստոսի ճմարիտ բժշկին անձանց տառապելոց և փրկիչ ամենայն մարդկան, Որդի Ստուծոյ, որ էջ յերկնից և զգեցաւ մարմին զմարդկութեանս մերում, և ետ զանձն ի խաչելութիւն փոխանակ ամենայն որդւոց մարդկան. և ի կախելն իւրում ի խաչափայտին խաւարեցոյց զարեգակն յերկինս. և իբրև եմուտ ի գերեզմանն՝ յարուցեալ յերրորդ աւուր ել ի գերեզմանէն հանդերձ բազմօք. և որք պահէին զգերեզմանն՝ ոչ տեսին թէ զհարդ ել ի գերեզմանէն, այլ զուարթունք երկնից և բազմու

1 Որ յետոյ Ղուբուբնեա գրի, և ի բնագրին Լաբուբնա, և Ղուբուբնա ի պատմութեան Խորենացւոյ. և է ինքն իսկ հեղինակն կամ հաւաքող Թղթոցս և զործոց Թագէի և Աբգարու. զորմէ տես ի յաւարարանի մատենին:

2 Թուի Խոսրոսն Արծրունեաց նահապեա, որ տարաւ զգուռն Հայոց նիզակից Արեւոյ աբջայի ընդդէմ Հերովդէի. և որոյ կին Սանտա՝ ասնառու եմուտ Սանտորկոյ քեռորդւոյ Աբգարու. Թովմա Արծրունի Խուբէն գրէ (ըստ մերոց օրինակաց) և ասէ յետ մահուան Աբգարու և Անանուան երթեալ նորա առ Տիբեր և աւարտեալ զԱպսիֆական պատերազմն, (ա. յէջ 12 ծան. 2) և անտի երթեալ յԵրուսաղէմ առ Հեղինէ տիկին, և անդ վախճանեալ (Խորեն. Բ. Իբ. 12):

3 Բանդի Եգեսիա գլխաւոր էր յայնմ ժամանակի ամենայն քաղաքաց հիւսիսային Միջագետաց, արքայանիստ և զաշնակից Հոովմայեցւոյ, ի գէպ իսկ էր յաճախել անդր եկաց յայլոց մեծաւոր քաղաքաց:

Թիւնք հրեշտակաց լինելին քարոզք և աւետարանիչք
յարու(թեան) նորա: Զի եթէ չէր կամեցեալ՝ ոչ մեռա-
նէր. քանզի տէր է նա կենաց և մահու, և ինքն կա-
մօք զգեցաւ զմարմին մարդկութեանս մերոյ: Զի նա
խկ է ստեղծիչ մարմնոց և ինքն կամօք իւրովք խո-
նարհեցաւ ծնանել ի կուսէն, և ինքն կամօք իւրովք
խոնարհեցաւ ի չարչարանս խաչին, և խոնարհե-
ցայց զմեծութիւն աստուածութեանն իւրոյ՝ այն որ
էր բարձրեալ և հաւասար Հօր ի սկզբանէ յաւի-
տեանս. զորմէ խօսեցան խորհրդով մարգարէիցն՝
որ յառաջ քան զմեզ էին, և պատմեցին և ցուցին
զկերպարանս ծննդեան նորա և զչարչարանաց և ըզ-
յարու(թեան և զվերանալոյ նորա յերկինս առ Հայր
իւր, և վասն նստելոյ նորա ընդ աջմէ մեծութեանցն
ի բարձունս. և ահա երկրպագի յերկնաւորաց և յեր-
կրաւորաց որպէս էր ի սկզբանէ և յաւիտեանցն. Թէ-
պէտ և տեսանէին զնա իբրև զմարդ, այլ իմաստու-
թիւն և զօրութիւն և իշխանութիւն Աստուծոյ էր.
որպէս և ինքն իսկ վկայեաց մեզ. Ահա այսուհետեւ
փառաւորի Որդի մարդոյ, և Աստուած փառաւորի ի
նմա, և Աստուած փառաւորեացէ զնա յանձն իւր¹,
զօրութեամբ և սքանչելեօք և պատուով որ ընդ աջմէ:
Իայց մարմնք նորա՝ ծիրանիք սուրբ են աստուածու-
թեան նորա, զի նովաւ կարասցուք հայել և տեսանել
զաներեւոյթ տէրութիւն նորա: Զսոյն իսկ զայս Քրիս-
տոս քարոզեմք և աւետարանեմք և ընդ նմին զՀայր
իւր փառաւորեմք և զսուրբ Հոգին աստուածութեան
իւրոյ բարձրացուցանեմք և երկիր պազանեմք. քանզի
զայս պատուիրան ընկալաք ի նմանէն, մկրտել և սրբ-
բել զամենայն զայնոսիկ՝ որք հաւատան յանուն Հօր
և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ: Նա և մարգարէքն որք
յառաջ քան զմեզն էին այսպէս ասէին, Տէր և Աս-
տուած առաքեաց զմեզ և Որդի նորա՝: Եւ եթէ ա-

1 Եթէ արգարև թագի են բանքս ի լոյ աստուածեղէն շրմանց
Քրիստոսի յառաջ քան զօրութիւն աւետարանելն Յովհաննու (ԺԳ.
31, 32) մարթ է և զհեռեակալ տողք համարել տէրունական պատ-
գամ: Իայց գուցէ և այս և որ զհետ սորին քարոզութիւն երկց ան-
ձանց աստուածութեանն՝ ի գրչէն յերկրեալ է յետոյ:

2 Փուլէ վերամբ գրչին գրի աստ Որդի. քանզի Եսայեայ մար-
գարէին է բանս (ԻԸ. 17) որ ասէ. «Տէր Տէր առաքեաց զնա և Հօգի

սեմ ինչ աւելի որ ոչ գրեալ է 'ի մարգարէս' մի ընկալցին զիս Հրեայք որ կան 'ի միջի ձերում և լսեն ըզբանս իմ: և եթէ յիշեմ ես զանուն Քրիստոսի 'ի վերայ ամենայն անտացելոց և հիւանդացելոց և ոչ նոյն ժամայն բժշկին անուամբն փառաւորելոյն' մի հաւատացեն ինձ որք երկիր պագանեն ձեռագործաց իւեանց. և եթէ գրեալ են 'ի գիրս մարգարէից զոր ինչ ասեմ ես, և կարող եմ ես ցուցանել զգօրութիւն բժշկութեանց 'ի հիւանդս, մի դը հայեսցի 'ի մեզ երկմիտ¹ հաւատովք, զի քարոզեմք թէ Աստուած խաչեցաւ փոխանակ ամենայն որդւոց մարդկան: Եթէ են որք ոչ կամին հաւանել բանից մերոց այսոցիկ՝ մեր ձեացին առ մեզ և յայտնեսցեն մեզ զմիտս իւրեանց. զի ըստ հիւանդացեալ խորհրդոցն իւրեանց դիցուք դեռ բժշկութեան վիրաց նոցա: Թէպէտ և չէիք մերձ 'ի ժամանակի չարչարանացն Քրիստոսի. այլ արեգակն զի խաւարեցաւ տեսէք դուք. այսուհետեւ ուսարուք և 'ի միտ առեք վասն մեծի դրորդմանն՝ որ եղև 'ի ժամու խաչելութեանն նորա. որոյ թռուցեալ աւետարանն ընդ ամենայն տիեզերս նշանօք և արուեստիւք, զոր առնեն աշակերտք նորա ընկերակիցք մեր յամենայն երկրի, որք են Եբրայեցիք՝ և զլեզու Եբրայեցւոց միայն գիտէին յորում ծնեալն իսկ էին, ահաւասիկ այսօր յամենայն լեզուս խօսին, զի լուիցեն հեռաւորք և հաւատասցեն իբրև զմերձաւորս, թէ նա է որ ետ նոցա լեզու և զիմաստութիւն լսել և խօսել յամենայն լեզուս, որպէս յառաջին ժամանակս խառնակեաց զլեզուս ժպիրհ մարդկան՝ որ 'ի կողմանս յայտնիկ՝ որ առաջի մեր է², և նոյն իսկ է որ ուսուցանէ 'ի ձեռն մեր այսօր զհաւատս ճշմարտութեան և ստուգութեան՝ ականջօք և տառապելօք, որք 'ի Փալելեայ Պաղեստինացւոց. սակայն և զիս որ տեսանէք՝ 'ի Սաւիրայ եմ³, ուստի և Յորդանան գետ ելանէ, և ընտ-

» նորա ». զոր սկսեց համարին ասացեալ 'ի մարգարէն յիւր դէմս, այլ շատք ևս 'ի գէմս Քրիստոսի, զոր առաքեաց Հայր՝ Հոգւովն:

1 Աստի սկսանի երկրորդ օրինակ ասորի բնագրին:

2 Ի խառնակութիւն լեզուացն որ 'ի Սենաար անկարէէ, որ 'ի նոյն 'ի Միջագետս էր:

3 Ի բնագրին՝ Պաւլոս, քաղաք՝ որ և Կեսարիա Փիլիպպեայ կոչի յաւետարանի (Մատթ. ք. 13.) 'ի ստորոտս Անեբոյն Լիբանանու,

րեցայ ես ընդ ընկերակիցս իմ լինել ինձ քարոզիչս¹ աւետարանին. զի սովաւ որոտան ամենայն տիեզերք փառաւորեալ անուամբն Քրիստոսի երկրպագելոյ:

Մի դը 'ի ձենջ այսուհետեւ խտացուացէ զսիրտ իւր 'ի ստութեանէ և մի գերեսցէ զինքն զկնի խորհրդոց կորստական մոլորութեամբ, ոյք լի են յուսահատութեամբ դառն մահուամբ. և մի ըմբռնիք 'ի չար սովորութիւն հեթանոսութեան հարց ձերոց, հեռանալ ձեզ 'ի չնմարիտ և 'ի ստոյգ կենաց որ 'ի Քրիստոս. քանզի որ հաւանին 'ի նա, նոքա լինին հաւատարիմք առաջի նորա, որոյ իջեալ առ մեզ գթութեամբ իւրով խափանել յերկրէ զգոհս հեթանոսականս և ըզնուէրս կռապաշտութեան. զի մի ևս երկիրպագանիցեն արարածոց, բայց միայն նմա և Հօրն իւրում, հանդերձ սուրբ Հոգւով նորա երկիր պագանեմք²: Այլ ես որպէս հրամայեաց ինձ Տէր իմ՝ քարոզեմ և աւետարանեմ, և զարծաթն նորա արկանեմ 'ի վերայ սեղանոյ աւասիկ առաջի ձեր³, և զսերմն բանի նորա սերմանեմ յականջս ամենայն ուրուք. և ոյք կամին ընդունել նոցա հատուցումն բարի խոստովանութեանն իւրեանց. և ոյք ոչ հաւանին մեզ՝ զփոշի ոտից մերոց թօթափեմք 'ի վերայ նոցա, որպէս և հրամայեալ է մեզս⁴:

Արդ ապաշխարեցէք այսուհետեւ, սիրելիք, 'ի չար ճանապարհաց և յաղտեղի գործոց, և դարձարուք առ Աստուած, բարիոք և ազնիւ կամօք, զի դարձցի առ ձեզ գթութեամբ և ողորմութեամբ, իւրով. և մի լինիք որպէս զգարնն առաջինս⁵ որ անցին. վասն զի խտացուցեալ նոցա զսիրտս իւրեանց յերկիւղէն Աստուծոյ, ընկալան նոքա զպատուհաս յայտնապէս, զինոքա խրատեսցին, և ոյք զկնի նոցա գալոց են՝ զարհուրեսցին և երկիցեն: Բայց զի եկն Տէր մեր յաշխարհս՝ զի ուսուս-

ուստի բռնեն ակունք ինչ գետոցն Յորգանանու, և Սանիր կողի այն կողմն լերանցն:

¹ Պակասէ ասորի բնագիրն:

² Վերստին սկսանի ասորի բնագիրն:

³ Մատթ. ԽԵ. 27:

⁴ Եւ այսոքիկ ըստ աւետարանչացն բանից:

⁵ Իմա՝ զազգան:

ցէ և յայտնեսցէ մեզ, եթէ կատարած աշխարհի լինի և յարութիւն ամենայն որդւոց մարդկան. և յայնժամ նկարին վարք իւրեանց, և լինին մարմինք նոցա իբրև զմագաղաթ, լի գրով ճշմարտութեամբ. և ոչ ոք է որ ոչ գիտէ դարութիւն. քանզի ամենայն ոք ընթեռնու¹ զգիր դարութեան իւրոյ, և զհամար գործոց իւրոց 'ի մատունս ձեռաց իւրոց ունի. որպէս զի տգէտք և տխմարք՝ գիտունք և տեղեակք լինին դարութեան նորոյ և լեզուի նորոյ. և չիք ոք որ ասիցէ ցրնկեր իւր, թէ ընթերցիր ինձ զայս, վասն զի վարդապետութիւն մի և լեզու մի թագաւորէ 'ի վերայ որդւոց մարդկան: Արդ նկարեսցի այսուհետև հոգս այս առաջի աչաց ձերոց, և մի անցանիցէ 'ի մտաց ձերոց. քանզի թէպէտ և 'ի խորհրդոց ձերոց անցանէ, սակայն 'ի ճշմարտութենէ ոչ անցանէ: Խնդրեցէք զդորմութիւն Աստուծոյ թողուլ ձեզ զգարչելի ուրացութիւն հեթանոսութեան ձերոյ. զի թողեալ զԱստուած որ արար զձեզ 'ի վերայ երեսաց երկրի, և ի ջուցանէ զանձրև իւր և ծագէ զարեգակն իւր 'ի վերայ ձեր, և երկիր պազանէք փոխանակ նորա արարածոց նորա:

Այլ կուռք և դրօշեալք պատկերք հեթանոսաց, և ամենայն որ ինչ միանգամ արարածք են՝ յոր յուսացեալ էք և երկիր պազանէք նոցա, եթէ էր 'ի նոսա զգայութիւն իմաստութեան և իմանային, փոխանակ զի դուք երկիր պազանէք և պատուէք զնոսա, նոցա արժան էր շնորհակալ լինել ձեզ՝ զի դրօշեցէք և կազմեցէք զնոսա և հաստատեցէք զնոսա բռնեալ՝ զի մի շարժեսցին: Այլ թէ իմանային արդեօք արարածք զպատիւր ձեր զոր առնէք դոցա, պաղատէին և ասէին ձեզ, թէ մի պազանէք երկիր մեզ ընկերակցաց ձեր, որ իբրև զձեզ ստեղծեալ եմք և 'ի ձէնձ արարեալ. քանզի ոչ եթէ երկրպազեսցին արարածք՝ վասն այնր հաստատեցան, այլ զի երկիր պազանիցեն արարչին իւրեանց և փառաւորեսցեն զայն՝ որ հաստատեացն զնոսա. և որպէս զի ընդ հարկաւ առնեն շնորհք նոցա

1 Յայտն. Ի. 12:

2 Պակասէ յատրին թողլով մի կամ երկուս և ոչ տողս սակաւս, որպէս կարծէր Թարգմանողն անգղիացի:

զժպիրհս, սոյնպէս պատրաստեալ է ճշմարտութիւն նորա վրէժխնդիր լինել անդ ամենայն ուրացողաց:

Այլ զի տեսանեմ ես զքաղաքս զայս զի կարի յոյժ լի է հեթանոսութեամբ ընդդէմ Աստուծոյ ¹. ո՞նէ այն Նաբոյ ² կուռք արարեալք, որում երկիր պազանէք. ո՞նէ Բելշ ³ զոր պատուէքդ. ահաւասիկ ես ոմանք 'ի ձէնջ որ երկիր պազանեն Բաթնիքաղայ ⁴, որպէս ըզ-
Խառանացիս դրացիս ձեր, և Թարթայ ⁵ իբրու զԱ-
բուդացիս ⁶. և արեգական և լուսնի, և Արծուոյ ⁷ իբրեւ ⁸ զԱրաբացիս: Մի պատրիք 'ի նշոյլ լուսոյ, 'ի ծագել արաւսեկին ⁹. զի անիծեալ է առաջի Աստու-
ծոյ ամենայն՝ որ երկիր պազանէ արարածոց: Այլ
թէպէտ և իցեն արարածք որ մեծագոյն թուին ձեզ
քան զընկերս իւրեանց, սակայն ընկերակիցք են մի-
մեանց՝ որպէս ասացի ձեզ. քանզի ցաւ դառնութեան
է այս, որոյ չիք բժշկութիւն, զի երկիր պազանեն ա-

1 Յէշ և Խորենացի (Բ. Ի.) զկուռս զայստիկ՝ զորս Աբգար փո-
խադրեաց այսր յԵդեսիա 'ի նորոգութեան քաղաքիս, և կոչէ Նա-
բոյ, Բել, Բաթնիքալ. Թարթա: Իսկ Յակովբ Սրճեցի 'ի ճառի
Կործանման կողմ գրեալէ սովին թղթոցս բանիւ և կարգաւ յիշա-
տակէ զսոսա:

2 Նաբոյ կամ Նաբոգ երեւի սեփական զիք լինել Սգեսացոյ, որ և
մեծարեալ 'ի Փաղղէացոյ առ հինն, որոց և յոլովից Թագաւորաց
անուանք այսու հաւէին, Նաբադոդոթոթոր, Նաբապալասար, Նաբա-
զարգան, և այլն: Սաբէացիք Նաբի կոչեն զհրատն մելորակ և զոր չո-
րեշարթի, բայց յԵդեսիա կարծի զարեգական պաշտօն ընդունել:

3 Մանթ գիք Բաբելացոյ, որ ստէպ յիշատակի 'ի գիրս մարգա-
րեութեան Դանիէլի:

4 Փոխանակ սորա Սրճեցին կարգէ այլ գիւ, և գլխաւոր զԲէշ-
մին, Բարշամինա կոչեցեալ ուրեմն առ Խորենացոյ (Բ. ԺԴ) և նշա-
նակէ Տէր երկնից. իսկ Բէշն կոչէր գիք Լուսնի, և էր իսկ նորա տա-
ճար մեծ 'ի Խառան, կանգուն մնացեալ ցգար 'ի, և պատուեալ յու-
րացողէն Յուդիսնոսէ:

5 Թարթա կամ Թարաթա համարի իգական զիք Յանոսի, իբրու
Jana, գիցուհի լուսնի կամ Անահիտ, ըստ այլոց Ռէա կամ Կիւբելէ:

6 Ուղղել թուի Աբուդացիք կամ լաւ ևս Մարուգացիք, այսինքն
բնակիչք Մարէճայ կամ Յերապոլեայ. զի այսպէս ցուցանէ Սրճեցին,
և յանուն Մարուգայ (գուցէ նոյն ընդ Նաբուգայ) ասէ զից քաղաք
անուանեալ զայն, որպէս և յունական անուն քաղաքիդ նշանակէ:

7 Ի հին պաշտամունս Ասորեստանեայց յաճախ երեւին արծուա-
կերպ գիք, որ և Նեւրա կարծի:

8 Յօրինակին էս:

9 Նշոյլք լուսոյ և Արօսեակն նշանակեն զախտարմուշան պաշտա-
մունս կամ զՍաբէացոյն աղանդ:

րարեալք արարելոց, և փառաւորեացեն արարածք զընդ
կերթ իւրեանց: Զի որպէս ոչ են կարող օգնել անձանց
իւրեանց, այլ 'ի զօրութիւն խնամոց դարմանին որ
հաստատեաց զնոսա, սոյնպէս ոչ են կարող առնուլ
երկրպագութիւն և պատիւ ընդ նմա՝ որ արարն զնո-
սա. զի հայհոյութիւն է յերկոսին, յարարածս՝ յոր-
ժամ երկրպագի նա, և յարարիչն՝ յորժամ հաղոր-
դակից լինին նմա արարածք, որք օտարք են 'ի բնու-
թեան էութեան նորա: Ամենայն մարգարէութիւն
մարգարէից և քարոզութիւն որ զկնի մարգարէից
ասացաքս, այս է. զի մի երկրպագեացեն արարածք
ընդ արարչին՝ արարածոց. և մի եւ լծեացեն որդիք
մարդկան 'ի լուծ հեթանոսական ապականութեան.
ոչ եթէ վասն զի երեկն արարածք՝ ասեմ թէ մի
երկիր պագանիցեն, այլ ամենայն ինչ որ միանգամ
հաստատեալ է՝ արարած է, եթէ երեւի և եթէ ոչ
երեւի. վասն զի դառն ամպարչտութիւն է այս՝ անուա-
նել նմա զանուն փառաւորեալ աստուածութեանն:

Զի ոչ եթէ իբրեւ զձեզդ զարարածսդ քարոզեմք և
երկիր պագանեմք, այլ զՏէր արարածոց. բայց շար-
ժումն՝ որ դողացուցանէ զնոսա՝ նա վկայէ թէ ամե-
նայն ինչ որ արարած է՝ 'ի զօրութիւն արարչին կա-
խեալ կայ. այն՝ որ երն յառաջ քան զյաւիտեանս,
որոյ ոչ քննի բնութիւն նորա, վասն զի ոչ երեւի բնու-
թիւն իւր, և ընդ Հօր իւրում փառաւորի 'ի բար-
ձրութիւն բարձանց. քանզի Տէր է նա և Աստուած
յաւիտենից:

Այս է վարդապետութիւն մեր յամենայն կողմանս
աշխարհաց. և այսպէս հրամայեցաւ մեզ քարոզել
այնոցիկ ոյք լսեն մեզ. ոչ եթէ բռնադատութեամբ՝
բայց վարդապետութեամբ և ճշմարտութեամբ և զօ-
րութեամբ Աստուծոյ. և նշանք որ լինին յանուն նո-
բա՝ նոքա վկայեն վասն հաւատոց մերոց՝ եթէ ճշմա-
րիտ են և հաւատարիմ: Հաւանեցարուք այսուհետեւ
բանից մերոց և ընկալարուք զոր ինչ ասացի ձեզ և ա-
սեմ առաջի ձեր. և զի մի խնդրեսցի վրէժ յինէն, յա-

1 Թուի 'ի սասանութիւն երկրի ակնարկել, որոյ բազում անգամ
հանդիպեալ է յոյժ սաստկութեամբ և 'ի կողմանս Ասորոց և Մի-
ջագետաց:

Ճախեմ դնեմ առաջի ձեր զգուշութիւն. ընկալարուք զբանս իմ արժանապէս և մի անփոյթ առնէք. դարձարուք հեռացեալք ՚ի Տեառնէ և լերուք մերձաւորք Քրիստոսի. և փոխանակ զոհից և նուիրաց մորոսութեան ձերոյ, մատուցէք նմա այսուհետև պատարագս գոհութեան:

Զի՞նչ իցէ արդեօք բազինդ մեծ զոր շինեալ է ձեր ՚ի մէջ քաղաքիս, և որք երթան և դան առ նա և նուիրեն ՚ի վերայ նորա դիւաց և զոհեն ՚ի դմա այսոց պրծոց: Եթէ գրոց հմուտ չէք, ինքն իսկ բնութեանդ տեսլեամբ իւրով չուսուցանէ՞ զձեզ. զի աչս ունին կուռքդ ձեր և ոչ տեսանեն, և՞ դուք որ զաչսդ ունիք՝ փոխանակ զի ոչ առնոյք ՚ի միտ՝ նմանիցէք նոցա զի ոչ տեսանեն և ոչ լսեն. և տարապարտուց ճեպեալ ձայնք ձեր յունայնութեան՝ յակննջս խլացեալս, ոչ եթէ նոքա մեղադրեն այնու՝ զի ոչ լսեն, քանզի բնութեամբ են խուլ և համր. բայց դուք էք մեղադրելի՝ յորում ճշմարտութիւնն ծածկեալ է. և ոչ կամիք ՚ի միտ առնուլ և ոչ տեսանել, քանզի ոչ թողուն զձեզ մեղքն մոլորութեան որ ծածկեալ ունին զմիտս ձեր, տեսանել ձեզ զլոյսն երկնային՝ որ է հանձար իմաստութեան: Փախերուք այսուհետև ՚ի ստեղծելոց և յարարելոց, որպէս ասացի ձեզ, զի անուամբ միայն կոչին Աստուած և ոչ եթէ բնութեամբ են աստուածք. և մերձեցարուք առ այն՝ որ բնութեամբ է Աստուած իսկզբանէ և յաւիտենից: Եւ ոչ եթէ արարած է նա որպէս զկուռս ձեր, և ոչ եթէ ստեղծեալ և հաստատեալ է իբրև զպատկերսդ ձեր՝ որով դուքդ պարծիք. զի թէպէտ և զգեցաւ նա զմարմնս մեր, այլ Աստուած էր ընդ Հօր իւրում. բայց արարածք որ շարժեցան ՚ի խաչելութեան նորա՝ խռովեցան ՚ի չարչարանս մահու նորա, նոքին իսկ վկայեն զի նա է արարիչ արարածոց. զի ոչ եթէ փոխանակ մարդոյ շարժեցաւ երկիր, այլ վասն այնորիկ՝ որ հաստատեալ է զերկիր ՚ի վերայ Ծուրց. և ոչ եթէ վասն մարդոյ խաւարեցաւ արեգակն յերկինս, այլ փոխանակ այնոր արար լուսաւորս մեծամեծս. և ոչ եթէ մարդով յա-

1 Վերադառն սկսանի ասորին:

բուցեալ արդարոց և սրբոց, այլ այնու՝ որոյ տուեալ իսկզբանէ զիշխանութիւն Էնաց և մահու. և ոչ եթէ վասն մարդոյ պատառեցաւ վարագոյր տաճարին ծագէ 'ի ծագ, այլ վասն այնորիկ՝ որ ասացն ցնոսա, թէ ահա թողեալ լիցի տունդ ձեր աւերակ: Ահաւասիկ թէ չէր ծանուցեալ խաչահանուացն թէ որդի է նա Աստուծոյ, ոչ զաւեր քաղաքին իւրեանց քարոզէին և ոչ 'ի վերայ անձանց վայ արկանէին. նա և ոչ եթէ կամեցեալ էր նոցա լռել յայնմ՝ խոստովանութենէ՝ թողուն զնոսա ահագին դժոխքմունչն որ եղին յայնմ ժամու՝: Ահա այսուհետև և յորդոց խաչահանուացն դարձան և եղին քարոզիչք և աւետարանիչք ընդ ընկերակիցս իմ և առաքեալս, յամենայն երկիրն Պաղեստինացոց և 'ի մէջ Սամարացոց և յամենայն աշխարհին Փղշտացոց: Եւ անարգեալ են կուռք հեթանոսաց, և պատուի խաչն Քրիստոսի, և խոստովանին աւանայն ազգք յԱստուածն՝ որ եղև մարդ՝: զի եթէ մինչ յերկրի էր Տէր Յիսուս, հաւատացեալ էր ձեր 'ի նա՝ թէ որդի Աստուծոյ է. և յառաջ քան զլսել ձեզ զաւետիս քարոզութեան նորա, գոհացեալ ձեր զնրմանէ՝ թէ Աստուած է, և արդ զի վերացեալ է առ Հայր իւր և տեսէք զնշանն և զքանչելիս որ լինին յանուն նորա, և զքան աւետեաց նորա լսէք ականջօք ձերօք, մի՞ ոք 'ի ձէնջ երկմտիցէ 'ի խորհուրդս իւր. որպէս զի հաստատուն կացցէ առ ձեզ խոստումն օրհնութեան նորա՝ որ առաքեաց առ ձեզ, թէ Երանի է ձեզ զի հաւատացէք յիս մինչև տեսեալ իցէ ձեր զիս. և զի այսպէս հաւատացէք յիս՝ քաղաքն յորում բնակեալ էք դուք՝ օրհնեալ լիցի, և թշնամի մի տիրեսցէ դմա յաւիտեան՝: Մի՛ այսուհետև խոտորիք 'ի հաւա-

1 2 Յուշանեն բանքս մեծ յոյժ լինել սասանութեանն երկրի 'ի խաչելութեան Տեսնն մերոյ:

3 Ինչքա՞ն 'ի գէպ դան ոչ յետ ամբ՝ այլ յետ ամաց ինչ համարձմանն Քրիստոսի, յորժամ ընդարձակեալ էր քարոզութիւն աւետարանին:

3 Յիշատակէ զպատասխանին կամ զպատգամն Քրիստոսի առ Աւգար. բայց զի առ Եւսեբեայ և Խորենացոյ ոչ գտանի յետին բանք զանն Սեբսիոյ անուո՝ 'ի Թշնամաց միայն, թուեցաւ ոմանց 'ի նոցին իսկ յեղեացոց յարմարեալ զայն. այլ առ Ասորիս՝ անգատին 'ի Ս. Յփրեմոյ հետն յեղեղի այգ բան իբրու ոչ անյարկի առաջնոց

տոց նորա, զի ահաւասիկ լուարուք և տեսէք զամենայն զոր քարոզեցաք ձեզ, թէ Որդի երկրպագեալ և Աստուած փառաւորեալ և թագաւոր յաղթող և զօրութիւն անյաղթ. և հաւատովք նորա կարող էք ստանալ զաչս ճշմարիտ մօտաց, և ապա 'ի միտ առնուլ, թէ որ միանգամ երկիր պագանեն արարածոց՝ բարկութիւն սրտմտութեան հասանէ նոցա:

Արդ զամենայն զոր ինչ միանգամ ասեմք առաջի ձեր՝ որպէս ընկալաք մեք 'ի պարգեւաց Տեառն՝ ասեմք և ուսուցանեմք ստանալ ձեզ զկեանս ձեր. և մի կորուսանէք զհոգիս ձեր 'ի մոլորութիւն հեթանոսական, քանզի ծագեալ է լոյս երկնային յամենայն աշխարհի. և նա ինքն որ ընտրեացն զհայրապետն առաջինս և զարդարն և զմարգարէսն, որոց խօսեցեալ ընդ նոսա յայտնութեամբ Հոգւոյն սրբոյ, քանզի նա ինքն իսկ է Աստուած հրէիցն խաչահանուաց. և հեթանոսք մոլորեալք՝ նմա պագանեն երկիր, թէպէտ և ոչ գիտեն. քանզի չիք այլ Աստուած ոչ յերկինս և ոչ յերկրի. և ահա ելանէ նմա գոհութիւն 'ի չորից կողմանց երկրի: Ահա այսուհետև լուան ահանջք ձեր զոր ինչ ոչ էր լուեալ ձեր. մի այսուհետև լինիք զլացողք զոր լուայքդ և տեսէքդ. 'ի բաց արարէք 'ի ձէնջ զմիտս ապստամբողս հարցն ձերոց, և ազատեցէք զանձինս ձեր 'ի լծոյ մեղաց, որ թագաւորեալ է 'ի վերայ ձեր նուիրօք և զոհիւք դրօշելոց. և փոյթ լիցի ձեզ յազագս կենաց ձերոց կորուսելոց, և վասն ընդ վայր խոնարհութեան գլխոյ ձերոյ. և ստացարուք զմիտս նորս և երկիր պագէք արարչին արարածոց, յորում նկարեալ են նկարագիր ճշմարտութեան և ստուգութեան Հօր և Որդւոյ և սուրբ Հոգւոյն, իբրև հաւատալք և մկրտիք յանուն փառաւորեալ սուրբ երրորդութեանն:

Այս է վարդապետութիւն մեր և քարոզութիւն. ոչ եթէ բազում իրօք ինչ հաւատարիմ լինի ճշմարտութիւն Քրիստոսի՝ որք կամին հաւանել Քրիստոսի: Գի

բանից Գրիստոսի. քոյն և միջն գարուց Բիւզանդացիք աւանդեն, Կեդրենոս, Կ. Պարփուրոսեն, և այլք:

1 Սրբոյ երրորդութեանն անուն ոչ թուի 'ի Թագէէ ասացեալ, այն զի և զբնադիրն Թարգմանէ Գիւրգան ՝ մկրտեցարուք յերրեակ և 'ի փառաւորեալ անուանս:

տէք դուք զի բազում անգամ կարգեցի զբանս իմա-
ռաքի ձեր, ուսանել ձեզ և 'ի միտ առնուլ զոր ինչ
լուայքդ և տեսէք դուք, և մեք ուրախ լիցուք սովիմք,
որպէս հողագործ յօրհնեալ սերմանիս իւր, և Աս-
տուած փառաւորեսցի յապաշխարութեանդ ձերում՝
որ առնաւ. և յորժամ հաւանեալիք ճշմարտութեանն՝
կելլով կեցլիք: Եւ մեք որ յորդորեմք զձեզ յայս, ոչ
զրկիմք յօրհնեալ վարձուց քարոզութեան մերոյ. վասն
զի վստահ եմ լինել զձեզ երկիր օրհնեալ ըստ կա-
մաց Տեառն մեր Յիսուսի Քրիստոսի. վասն այսորիկ
փոխանակ զփոշի ոտից մերոց որ ասացաւ մեզ [Թ-Թա-
փեւ] 'ի վերայ քաղաքին՝ որ ոչ ընդունին զբանս մեր,
ահա [Թ-Թափեմք] այսօր 'ի դրունս ականջաց ձերոց
զպատգամն շրթանց մերոց, զի 'ի նստին նկարեալ է
զալուստն Քրիստոսի՝ որ եղև, և որ պատրաստեալն
է լինել. և յարութիւն և կեանք ամենայն որդւոց
մարդկան, և որոշումն որ լինի ընդ հաւատացեալս և ընդ
անհաւատս, և պատուհաս չարի որ պահեալ է ուրա-
ցողաց և որք ոչ գիտեն զԱստուած. և զօրհնեալ խոս-
տումն ուրախութեան՝ զոր պատրաստեալ են ընդու-
նել որք հաւատացին 'ի Քրիստոս և երկիր պազանեն
նմա և Հօր իւրոյ բարձրելոյ և խոստովանեսցին 'ի նա
և 'ի Հոգին աստուածութեան իւրոյ: Արդ այսուհետեւ
առ ժամ մի կատարել արժան է մեզ զբանս մեր, և
որոց ընկալեալ զբանն Քրիստոսի մնացեն առ մեզ և
ոչք կամին հաղորդել ընդ մեզ յաղօթս, և ապա եր-
թիցեն 'ի տունս իւրեանց:

Եւ իբրեւ զայս ասաց, ետես զի բազում մարդիկ քա-
ղաքին մնացին անդէն, և սակաւք էին որ ոչ մնացին
յայնմ ժամու. և ուրախ եղև մեծապէս Ադէ առաքեալ.
բայց և նոցուն իսկ սակաւուց զինի սակաւ աւուրց ըն-
կալեալ զբանսնորա՝ և հաւատացեալ յաւետիս քարո-
զութեանն Քրիստոսի: Եւ իբրեւ ասաց Ադէ առաքեալ
զայս ամենայն առաջի ամենայն քաղաքին Ուռհայի,
և ետես Աբգար [Թագաւոր] Թէ ամենայն քաղաքն ու-
րախ եղև վարդապետութեամբ նորա, արք և կանայք
'ի միասին, և ասեն ցնա. ճշմարիտ և հաւատարիմ է
Քրիստոս որ առաքեաց զքեզ առ մեզ: Եւ նա իսկ [Թա-
գաւորն ևս առաւել ուրախ եղեալ յայսմ յոյժ փա-

ուսարէր զԱստուած. զի որպէս լուեալ էր՝ իւր յազազս Քրիստոսի՝ նոյնպէս տեսանէ զգօրութիւնս և զգարմանալիս զոր առնէր Արդի առաքեալ անուամբն Քրիստոսի:

Եւ ասէ ցնա Աբգար Թագաւոր, Թէ որպէս յղեցի ես առ Քրիստոս ՚ի Թղթին իմում, և որպէս նա յղեաց առ իս և ընկալայ ՚ի քէն ես այսօր, նոյնպէս հաւատամ զամենայն աւուրս կենաց իմոց, և ՚ի նմին կամ մնամ պարծելով. քանզի ՚ի միտ առեալ իմ Թէ չիք այլ գօրութիւն՝ որ առնի անուամբ իւրով նշանք և ըս. քանչեւիք, բայց միայն զօրութեամբն Քրիստոսի զոր առնես դու մեզ ստուգութեամբ: Եւ արդ այսուհետեւ նմա երկիր պագանեմ ես և Մասնու որդի իմ², և Աբգոստին և Շղամսթ Թագուհիք: Եւ արդ ուր և կամիս դու՝ շինեա եկեղեցի ժողովրդանոց որոց և հաւատացին և որք հաւատան բանից քոց. և որպէս հրամայեաց Տէրն քո, և եղիցես պաշտել համարձակութեամբ յամենայն ժամու: Եւ որք կամին լինել ուսուցիչք և քարոզք աւետարանիս այսորիկ, պարգևս մեծամեծս շնորհեմ նոցա. և այլ ինչ գործ միլիցի, բայց միայն պաշտօն. և ամենայն ինչ որ պիտոյ է քեզ ՚ի պէտս եկեղեցւոյ՝ ես տաց քեզ անհամար. և որպէս բան քո տիրէ և իշխէ ՚ի քաղաքիս յայսմիկ, նոյնպէս առանց նուիրակի մոցես առ իս համարձակութեամբ յապարանս պատուոյ Թագաւորութեանս իմոյ:

Եւ էջ Աբգար Թագաւոր յարքունական ասպարանս իւր և ուրախ եղև նա մեծապէս հանդերձ ամենայն իշխանօք իւրովք. Աբդուալ³ և Գարմուալ, և Շամշադրաւ և Աբուբեալ և Մեհրդաթաւ. զամենայն որ միանգամ տեսին աչօք իւրեանց և լուան ականջօք իւ-

¹ Բնագիրն յաւելու ըստ Գիւրգանի « Սմանայ հաւատարմէն իւրեմ », կամ ՚ի գիւնապքէ, զի Tabularius Թարգմանէ, որպէս կս. չէին առ լատինս գիւնապիրք կամ նշանագիրք:

² Որպէս այլուր ասացաք հասարակ անուն է այս յովոյն Թագաւորաց Եգիսեոյ. Ասորիք երկուս ասնն որդիս լինել Աբգարու յայս անուն. Խորենացի Ամնան կոչէ զորդի և գաշորդ Աբգարու, որ Թուրք թիւրեալ յասորոյն: Յայլ ինչ ասորի գրուածս Գիւրգան ընթերու և այլ երկուս անուանս որդուց Աբգարու Սեերոս (Շաւարշ?), և Հերովք:

³ Որքուդ Աբդուալ, յաւելու բնագիրն:

րեանց, և ուրախութեամբ սրտից իւրեանց փառաւոր առնէին զԱստուած, որ դարձոյց զմիտս նոցա առ ինքն: Եւ իբրեւ ուրացան նոքա զկրօնս հեթանոսութեանն յորում կային, և խոստովան լինէին յաւետարանն Քրիստոսի, և շինեաց անդ Ադէ զեկեղեցին և մատուցանէին ՚ի նմա զուխտս և զպատարագ իւրեանց՝ ինքեանք և բազմութիւն քաղաքին. և անդ փառաւորէին զԱստուած՝ զամենայն աւուրս կենաց իւրեանց: Եւ մատուցեալ առ Ադէ՝ Աւիդա և Բարքաղաբա որ էին գլխաւորք հրամանատարք քաղաքին, որք զգեցեալ էին զնոյրս արքունականս՝, և հարցանէին զնա վասն դալատեանն Քրիստոսի զի պատմեցէ նոցա, թէ զիարդ իբրեւ զԱստուած էր նա և երևէր նոցա իբրեւ զմարդ, կամ իբր կարող էիք հայել յերեսս նորա: Եւ նա զամենայն ինչ ցուցանէր և ուսուցանէր և հանգուցանէր զշարժուն միտս նոցա, վասն ամենայնի զոր տեսին աչք նոցա և լուան ականջք նոցա՝ ՚ի նմանէ: և զամենայն ասացեալն մարգարէիցն վասն Քրիստոսի՝ կարգէր առաջի նորա: Եւ ընդունէին զբանս նորա քաղցրութեամբ և հաւատովք, և ոչ ոք էր որ ընդդէմ դառնայր նորա. քանզի ոչ թողուին առաքելութիւնքն զոր առնէր նա՝ թէ ոք դիմահարիցի նմա:

Այլ Շաւիդա և Աբեղնաբու գլխաւորք քաղաքիս՝ այսորիկ հանդերձ Պերդիւ և Դանկովա՝ ընկերօք իւրեանց՝ իբրեւ տեսին նոքա զնշանսն զոր առնէր Ադէ առաքեալ, ընթացան նոքա և գլխէին զբազինսն յորոց վերայ զոհէին առաջի Նաբուայ և Բելայ աստուածոց իւրեանց, և զբազինս մեծ՝ որ ՚ի մէջ քաղաքին. և աղաղակէին ասելով, թէ ճմարիտ աշակերտ է սա վարդապետին մեծի լուսաւորելոյ և փառաւորելոյ՝ զորմէ լնաք զոր միանգամ առնէր յաշխարհին Պաղեստինացոց: Եւ ամենեքին որ հաւատացին ՚ի Քրիստոս՝ ընդունէր զնոսա Ադէ առաքեալ և մկրտէր զնոսա յանուն Հոր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ: Եւ որք

1 Գիւրջոն թարգմանէ headband, գլխոյ խաչ, ապարօշ:

2 Բնագիրն ասէ գլխաւորք բաւաւայից կամ բրնձապատ, որ թուի վերպեալ ՚ի հայ գրչէն:

3 Իկո ընթերնու Գիւրջոն:

4 Գիւրջոն թարգմանէ «բաց ՚ի բազնէն մեծէ»:

Վստի՛ցամ՝ քարից և փայտից երկիր պազանէ՛ին՝ գային նստէին առ ոտս նորա ուսանել և խրատել ՚ի նմանէ, զի հեռասցին ՚ի գարշելեացն և ՚ի հեթանոսական մոլորութենէն. և Հրեայք գիտակք օրինացն և մարգարէիցն՝ կտաւովաճառք, և նոքա հաւանեալք աշակերտեցան խոտովանելով ՚ի Քրիստոս, եթէ նա է որդի Աստուծոյ կենդանւոյ: Այլ ոչ ինքն Աբգար թագաւոր և ոչ Ադէ առաքեալ նեղէին զոք, թէ բռնադատելով զք հաւատասցէ ՚ի Քրիստոս. քանզի առանց բռնութեան ուրուք՝ բռնութիւն նշանացն և սքանչելեացն նեղէր զնոսա հաւատալ ՚ի նա. և սիրով ընդունէին զվարդապետութիւն նորա ամենայն աշխարհն Միջագետաց, և ամենայն կողմնք որ շուրջ զնովա: Բայց Ադէ՝¹ կերպասազործ՝² և խոյրաքանդակ՝³ թագաւորին, և Փրզոտ՝⁴ և Բարշղամայ և Բարսեմի, հանդերձ այլովք ընկերօք իւրեանց՝ յարեցան յԱդէ առաքեալ. և ընկալաւ նա զնոսա հաղորդելով ընդ իւր ՚ի պաշտօն և ՚ի վարդապետութիւն: Եւ իբրեւ ընթեռնութիւն նոքա զհին կտակարանս և զնորս և զմարգարէական գիրս և զգործս առաքելոց՝⁵ ամենայն ժողովրդեանն եկեղեցւոյն. և պատուիրէր նոցա Ադէ, զգուշանալ նոցա յամենայնէ, զի լիցին սուրբ մարմնով

1 Ագգէոս ըստ ասորւոյն, տես ՚ի Ժան. 2 էջ 6: Այս է Ադէ հայրապետ զոր ածնեմք ընդ Աբգարու:

2 Գիւրբղոն թարգմանէ շինող շղթայից կամ քայռից, այլ յիշէ հաւանութեամբ և զվերպատփործն կոչուածն ՚ի Խորենացւոյ:

3 Եւ աստ ըստ վերոյգրելոյք Գիւրբղոն վարսակալաց շինող թարգմանէ, և համարի զխոյրն՝ փականէ կերպասեայ. բայց զի մերս խոյրափառա՛ս ասէ՝ ջուշանէ ՚ի վերայ հաստատուն նիւթոյ ածել զկերպան և զքանդակն:

4 Աս որ յիշէ և ՚ի վերջ կոյո գրոցո, և ընկերքն՝ կային առաջնորդք եկեղեցւոյն Սգեսացւոց մի ըստ միօրէ. զի Բարսեմի եպիսկոպոս յիշէ ՚ի սկիզբն Բ գարու առ Տրայանոսիւ խոտովանեալ և խաղաղութեամբ հանգուցեալ ՚ի Քրիստոս. որոյ վարք գտանի և ՚ի Յայսմաուրս մեր. և երկարադոյն և յասորի գրոց թարգմանեալ է Գիւրբղոնի և հրատարակեալ ընդ թղթոյս Աբգարու: — Բարշղամա՛ որ զկնի գրի և Աբղաթա՛ յաջորդեաց զՓղոտն. իսկ սա զոր Ասորիք Պաղտա՛ կոչեն՝ յաւարտ գրոցս վկայի լինել յաջորդ Ադէի կերպասազործին:

5 Եթէ արգարն Գործք առաքելոց էին (զոր գրեաց Ղուկաս յամն 51) և Նոր կտակարանքն՝ զոր այժմս ունիմք՝ ընթերցեալքդ, յետոյ քան զԹագէի քարոզութիւնն են. որ է ասել թէ գրիչ պատմութեանն կամ այլ ոք յետոյ եմոյծ աստ զբանս զայս, որպէս և զկնի յայտնադոյն ևս նշանակեսցի:

իւրեանց և պարկեշտք հոգւովք, որպէս վայել է մար-
դոց սրբոց՝ որք կան առաջի սեղանոյ Աստուծոյ: Եղե-
րուք ասէ հեռանալ ՚ի սուտ երդմանէ և յամպարիշտ
սպանմանէ և յանօրէն վկայութենէ, որ ՚ի ճնութիւնս
խառնակեալ են, և ՚ի կախարդաց, յորոց վերայ չլինի
ողորմութիւն. և ՚ի խտրոց և ՚ի կիւտոց և վռհկաց և ՚ի
բախտից և ՚ի ծննդոց, որովք պարծին Քաղղեացիք
մոլորականք. և յաստեղադիտութենէ և ՚ի մղավա-
շէից՝¹ յորս յուսացեալ են յիմարեալքն. և ՚ի բաց
արարէք ՚ի ձէնջ զակնառութիւն մեղաց և զկաշառս
և զպատարագս, որով պարտաւորին արդարք, և կու-
րացուցանին զաչս առողաց: Եւ ՚ի պաշտամանդ յոր կը
չեցարուք՝ մի ևս լիցի ձեզ վաստակ, այլ զի Տէր է հան-
գիստ պաշտաման ձերոյ զամենայն աւուրս կենաց ձե-
րոց. և եղիջիք փոյթք ՚ի մկրտել, և մի սիրէք զՀաս-
աշխարհիս այսօրիկ. և եղիջիք առնել դատ արդա-
րութեան և ստուգութեան. և մի լինիք զայլթակզու-
թիւն կուրաց. գուցէ հայհոյիցի ՚ի ձեզ անուան այն՝
որ եբաց զկոյրս, որպէս տեսաք մեք: Ամենայն ոք
տեսանէ զձեզ այսուհետև. ՚ի միտ առցէ թէ կատա-
րիչք էք դուք ամենայնի որոց քարոզէքդ և ուսու-
ցանէք:

Եւ պաշտէին յեկեղեցւոյն զոր շինեաց անդ Ադէ
առաքեալ՝ բանիւ և հրամանաւ Աբգարու Թագաւո-
րի. և էին նոքա մատակարարք Թագաւորին և նախ-
արարաց իւրոց ՚ի պէտս եկեղեցւոյ և ՚ի տուրս աղ-
քատաց: Այլ ժողովուրդ բազում ժողովէին օր ըստ
օրէ և գային յաղօթս և ՚ի պաշտօն. և լի էին ՚ի հնոց
կտակարանաց և ՚ի նորոց գրոց. յԵրրորդութիւն՝², ՚ի

¹ Ասորի բառ է, հալալէ, և նշանակէ գոգի աստեղաց, այսինքն է
կամարն կենդանակերպից, զողբակոս յունարէն ձայնիւ:

² Աղուան Երրորդութեան Թուի յետոյ յօրինակողացն մուծեալ-
բայց ՚ի բնագրին յայտ տեղւոյ Գիւրգէոն ընթեռնու բառ մի Տիգու-
նոն կամ Տիգուրն և չիմանայ զմիտս բանին, այլ կարծէ վասն նորոց
կտակարանացն ասացեալ և գուցէ զՏիգուրնոն նշանակեալ, այսինքն
զհամարաբարտս չորից աւետարանաց զբարագրեալն ՚ի Տատիանոսէ
աղանդաւորէ յի՞ դարու, և աստ ներամուծեալ յանփորձ օրինա-
կողէ, կամ ՚ի հետևողաց նորին: Արժան է քննել քաջ զբնագրին,
սակայն և այս և որ յետ այսր յիշեալ տօնք և հսկմունք եկեղեցւոյ
յուշանին զեկամութիւն բանից:

յարութիւն և 'ի կենդանութիւն մեռելոց' հաւատային. և զվախճանեալ իւրեանց յուսով կենդանութեան թաղէին. և զսոսն եկեղեցւոյ 'ի ժամանակի իւրում ուրախութեամբ կատարէին. զամենայն աւուրս համապարտորեալ 'ի հսկումն եկեղեցւոյ. և ողորմութիւն առատապէս առնէին առ հրամար և առ աղքատս ըստ վարդապետութեանն Ադէի առ նոսա: Եւ շուրջ զքաղաքսն շինէին եկեղեցիս և զմեռնադրութիւն քահանայութեան բնդունէին 'ի նմանէ քաղուք: Եւ քաղուք յարեւելոց 'ի նմանութիւն վաճառականաց' յիշխանութիւն Հռոմէոց գտին, տեսա նել զնշանն՝ զոր առնէր Ադէ առաքեալ. և աշտկեր տեսլքն 'ի նմանէ բնդունէին 'ի նմանէ զմեռնադրութիւն քահանայութեան. և յաշխարհին իւրեանց յԱսորեստանի զգաւառականս իւրեանց աշակերտէին, և տունս աղթմանոցս շինէին 'ի ծածուկ, վասն երկկողի այնոցիկ՝ ոյք երկիր պաղանէին կրակի և պատուէին զուրս:

Բայց Ներսէս Թադաւոր Արորեստանեաց³ յոր ժամլուաւ զգործնս զոր առնէր Ադէ առաքեալ, յգեաց նա առ Արգար Թադաւոր և ասէ. կամ տուր ամելինձ զայրդ որ գնշանդ առնէ առ քեզ, զի տեսից զդա և լուայց զքանս դորա, և կամ տուր գիտել ինձ զամենայն ինչ որ միմեզամ արարեալ է գորա 'ի քաղաքիդ քում: Ապա գրեալ՝ Արգարու Ներսէսի Թա.

¹ Յետ սակաւ տողից ցուցանէ զԱսորեստան իմանալ արեւելոց կոչմամբ. և զսա իբրեւ ուրոյն Թադաւորութիւն. տես ստորեւ:

² Յիշատակէ զայստիկ և խորենացի, (Բ. 19.) և ասէ զՆերսէս լի նել որդի Արտաշեսի Պարթեւաց արքայի, և կուսակալ կողմանց Բաբելոնի:

³ Թաւրթ մի համառօտ Արգարու առ Ներսէս գրանի առ խորեանցւոյ (Բ. 19.) որ յայտ է թէ 'ի նոյն 'ի գլխանաց Սգեմոյ հառ, և ունի այսպէս. « Արգար արքայ Հայոց, որպէս իմոյ Ներսէսի խնդալ: Զիք որդունի քոյոյ տեղի, և զՊերոյ լուծի 'ի կապանաց, և զՔեաս նորա թողի նմա. և եթէ կամ իցէ քեզ կարգեացն զնա 'ի վերակացութիւն Նիմուէի, որպէս և կամիս: Այլ վասն այնր զի գրեցեր առ իս՝ թէ տուր ամել զայրդ բոխի՝ որ գնշանդ առնէ և քարոզէ այլ Աստուած 'ի վեր քան դժուր և զուր, զի տեսից և լուայց զնա, նա ոչ էր բոխի ըստ արուեստի մարդկան, այլ աշակերտ էր Արգաւոյն Աստուծոյ՝ արարչի հրոյ և ջրոյ. և զձեռք հասեալ 'ի գողմանս Հայոց առաքեցաւ: Բայց յընկերաց նորա զգլխաւորաց Սիմովն անուն՝ նա ի

» կիր շարժեցաւ, և դողացեալ սասանեցան ամենայն
 » արարածք. և իբրեւ առ'ի նոցանէն այս իրօք սպա-
 » ղեալ տիեզերաց և ամենայն որդիք մարդկան: Եւ
 » արդ այսուհետեւ Թագաւորութիւն քո գիտե՛ որ ինչ
 » արժան է հրամայել 'ի վերայ ժողովրդեանն Հրէից՝
 » որք զայնն գործեցին »:

Եւ գրեալ Տիբերեայ կայսեր՝ ետ տանել Աբգարու
 Թագաւորի, և այսպէս գրեաց նմա՝:

« ԶԹուղթ մտերմութեան քո ընկալայ և ընթեր-
 » ցեալ առաջի իմ՝ զոր ինչ արարին Հրեայքն 'ի խաչե-
 » լեալն նա և վասն Պիղատոսի դատաւորի գրեալ. ի-
 » մացոյց և ինձ Բղլանոս² եպարքոս վասն սորին իրաց
 » իսկ այսոցիկ՝ որ գրեալ է քո առ իս: Այլ զի պա-
 » տերազմ՝ Սպանիացւոց³ կայ առաջի իմ, որ ապրա-
 » տամբեցին յինէն 'ի ժամանակի յայսմիկ, վասն այ-
 » սորիկ ոչ կարացի խնդրել զվրէժ իրացդ այրոցիկ.
 » Բայց պատրաստեալ եմ թէ յորժամ լիցի ինձ պա-
 » րապ՝ հրամայեցից պատիժս օրինօք 'ի վերայ Հրէիցն
 » անօրինացն որք անցին զօրինօք: Եւ վասն Պիղա-
 » տոսի դատաւորի զոր արարեալ էր իմ անդ՝ առա-
 » քեցի նմա փոխանակ, և զնա լուծի թշնամանօք. զի
 » անց նա զօրինօք և արար զկամն Հրէից և խաչեաց
 » զՔրիստոս յանդիման նոցա. վասն որոյ լեմ թէ և
 » ոչ խաչի և մահու արժանի էր, այլ պատուի և եր-
 » կրրպագութեան և մեծարանաց 'ի նոցանէ արժանի
 » էր⁴. և առաւել ևս զի աչօք իւրեանց տեսանէին զա-

¹ Այս Թուղթ ոչ սակաւ այլաձայնի 'ի պատճենէն որ առ Խորե-
 նացւոյն, և Թուի յարմարեալ 'ի պատասխանի երկոցուն Թղթոցն
 Աբգարու Քանգամայն, որոց երկրորդն ոչ յիշի աստ, այլ գտանի
 առ Խորենացւոյ:

² Յասորին Աւլիոս ընթեռնու Գիւրրզոն և սխալ համարի, որ-
 պէս է անշուշտ և 'ի հայունս, որ մերձագոյն է Պլինիոս անուան. սա-
 կոյն ոչ յիշէ յոյսմ ժամանակի եպարքոս կամ փոխահիւպատ Աս-
 րուոց յայս անուն, և Ալբինոս յետոյ ուրեմն առ Ներոնիւ եկաց. իսկ
 յայսմ ժամանակի կուսակալ կողմանցս էր Վիտելլիոս յիշատակեալ
 'ի Տակիտոսէ (Տարեգր. Զ. 18, 100.) և յառաջ քան զնա Նիկոս Լա-
 միա. (Նոյն, Զ. 115.) և գուցէ սա իսկ է յիշեալը 'ի Թղթիս:

³ Տես յէջ 12 ծան. 2:

⁴ Յառաջում Թղթին Տիբերի առ Աբգար, որ առ Խորենացւոյ,
 կայսրն երեցեցունէ զինքն հաւանեալ բանից նորա և արժանի պաշ-
 տաման դատեալ զՔրիստոս, բայց ծերակուտին ոչ նշոյնպէս. արդ

» մենայն ինչ զոր առնէր նա. բայց դու ըստ մտերմութեան
» Թեան քում և հաստատուն ուխտիդ քո և հարց
» քոց որ ընդ իս է, բարիոք արարեր զի գրեցեր առ
» իս զայս »:

Եւ ընկալեալ Աբգարու Թագաւորի զԱրտեղիաս՝
զառաքեալ առ նա՝ ի Տիբերիայ կայսերէ, և կրկնեալ
առաքեաց զնա անդրէն ընծայիւք և պատուով՝ ըստ
արժանի այնմ որպէս յղեալն էր զնա: Եւ գնացեալ
նորա յՈւռհայ քաղաքէ և երթեալ ի Նութիկոն,
Թայ՝, ուր էրն Աղաւդիոս երկրորդ Թագաւորին. և
անտի գնացեալ չոգան յԱրատիկէ՝, քանզի անդ էր
Տիբերիոս կայսր. այլ Քայոս՝ պահէր զկողմանս որ
շուրջ զկայսերէն էին: Եւ պատմեալ Արիստիդեայ ա-
ռաջի Տիբերեայ կայսեր վասն զօրութեանցն զոր առ-
նէր Ադէ առաքեալ առաջի Աբգարու Թագաւորի:
Եւ յորժամ եղև նմա խաղաղութիւն ի պատերազ-
մէն՝՝ առաքեաց և սատակեաց զգլխաւորսն ի Հրէիցն
որք էին ի Պաղեստինէ բազմութիւն յոյժ մարդկան:
Եւ իբրև լուաւ Աբգար Թագաւոր զայս՝ ուրախ եղև
յոյժ, զի ընկալան Հրեայքն զպատու հասն արժանապէս:
Եւ յետ ամաց յորժամ շինեաց Ադէ առաքեալ զե-

վայն Տերառուխանոս (Ջատագով. Ե), Եւսերիոս (Եկեղ. Պատմ.
Բ. Բ) և այլք, զի Տիբերիոս եկաց մնաց յիւրում հաւանութեան, և
հրամայեաց խոշտանգել զհալածիւն քրիստոնէից: - Տես ի Յաւե-
լուած Ա զքան Եւսերի, որ և ի կանոնս Քրոնիկոնին նշանակէ այս.
պէս. «Տիբերիոս մահ սպաննացաւ որք քրիստոնէից չար խօսեցցին»:

1 Ստրև ստուգագոյն, որպէս և ի բնագրին գրի Արիստիդէս,
բայց ոչ առ Խորենացոյ և ոչ այլուր յիշի գեսպանդ:

2 Գրեալ և Թուղթ երկրորդ, զորոյ պատճէն ունի Խորենացի:

3 Գիւրզգոն երկալութեամբ ընթեռնու թիկանիւս. երկզքն ևս
անուանիք անծանօթք են աշխարհագրաց: Բայց վասն Աղաւգեայ ասի
յառաք. քան զհայարութիւնն բնակել յանշան և յանծանօթ շէն:

4 Արքիւս ըստ Գիւրզգոնի ընթերցուածոյն, զոր մարթ է ասէ ըն-
թեռնու և Սրտիւք և համարել զՈրդիւգիս մերձ ի Սիրակուսա:
Բայց զի Տիբեր ի Վապրէա նստէր և շինեալ էր անդ բազում ամա-
րանոցս, գուցէ մի էր յայնցանէ տեղիս այս: Իսկ եթէ ըստ խոստման
խաբոյ որ ի Թղթին առ Աբգար՝ երթեալ էր նորա ի Սպանիա՝ մարթ
էր համարել զառ զԱրագուկա քաղաք Տրաքոնացոց ի նմին աշ-
խարհի: Բայց պատմէք Հռովմայեցոց ասեն ոչ երթեալ Տիբերի աշ-
ուր ի կղզոյ անտի մենարանին բայց երկիցս միայն ի Հռովմ կոյս և
վազ ընդ փոյթ գարձ արարեալ:

5 Որ է Ալեքսուկա կայսր, Թոռն և յաջորդ Տիբերի:

6 Պատերազմն Սպանիացոց:

կեղեցիքն Ուռհայի, և կաղմեաց քնա ամենայն կաղմութեամբ որպէս վայել էր նմա, և աշտկերտեալ նորա անդ բազմութիւն մարդկան 'ի քաղաքին և յայլ ևս 'ի գեօղս 'ի հեռաւորս և 'ի մերձաւորս. շինեալ նորա եկեղեցիս և զարդարեալ և կաղմեալ և կարգեող 'ի նմա երիցունս և տարկաւագունս և գրաւորդացս¹, և ուսոյց նոցա զկարգս պաշտօնեան 'ի ներքոյ և արտաքոյ: Եւ յետ այսր ամենայնի կամեցաւ Ադէ աւաքեալ (գնալ)² 'ի կողմանս արեւելից և յերկիրն Ասորեստանի քարոզել և ուսուցանել և անդ գնոր վարդապետութիւնն Քրիստոսի, և շինել եկեղեցիս յամենայն գաւառս և 'ի գեօղս 'ի կողմանս արեւելից: Ապա կոչեցեալ նորա զամենայն ժողովուրդս և զիշխանս որ էին 'ի քաղաքին, և կարգեաց առաջի նոցա 'ի կարգեալսկոպոսութեան յիւրում տեղիով զԱդէ կերպասագործ, և զՓլոտ³ 'ի կարգ երիցութեան, և զԱբշղամայ⁴ 'ի կարգ սարկաւագութեան: Եւ մինչդեռ ժողովեալ էին առ նա նախարարք և գլխաւորք քաղաքին, Բարբաղաբա որդի Զատէի, և Մարիհաբ որդի Բարշամայ, և Մնակայ որդի Պատրիկայ⁵, հանգերձ այլովք ևս բազում ընկերօք իւրեանց. և ասէ ցնտաս Ադէ աւաքեալ. Գիտէք դուք և վկայէք ինձ ամենքին որ լսէքդ, թէ զամենայն ինչ որ միանգամ քարոզեցի և ուսուցի ձեզ և լուսյք յինէն, սոյնպէս վարեցայ 'ի միջի ձերում, և տեսէք դուք զամենայն ըզ-

1 Այս գաս եկեղեցական պաշտօնէից ոչ յիշի այլուր սովին առնումք յառաջ քան զայս ժամանակ:

2 Եւր. մերում պակասէ բառս. իսկ ասորի բնագիրն Գիւրդգոնի օտարանայ այսուհետեւ 'ի մերոյս և 'ի ծանուցեալ պատմութենէ եկեղեցւոյս մերոյ, որ զԹագէտս գիտէ յԵգեանոյ եկեալ 'ի մեծ Հայս և անդ նահապետակեալ, և 'ի Եդէիս ևս յայսմ ասի յարեկս քնայեալ. իսկ ասորիք ասէ. « Ետա այսր ամենայնի բնգովեալ Ադէի յախտէ » հիւանդութեան՝ որով և փոխեցաւ յաշխարհէ աստի »: և օտորե պատմէ զԹաղուսն իսկ. իսկ մեր թարգմանութիւնս այլազգ ունի՝ որպէս տեսցի. « ասպա կոչեցեալ նորա զԱդէոս առաջի ամենայն բազմութեան եկեղեցւոյն, և մօտ մատուցեալ կարգեաց զնա առաջնորդ և վարիչ »:

3 Ասորին, որ էր 'ի խրգի տախտագութեան:

4 Ասորին, որ էր գորի, յայտ է թէ եկամուտ են յաւելուածքք:

5 Ասորին, Սնեալ որդի Արիւեայ, և Պերու որդի Պագրիայ. Թուի վերկաւալ Հայ գրչին կամ ընդօրինակողի: Սինեալ ամն գեոպան Պար. Թեւոց յիշի առ Տաւիտեայ (Տարեգր. 2. 18, 18.):

գործս իմ. քանզի այսպէս պատուիրեաց մեզ Քրիստոս, [Եւ զոր ինչ բանիւ քարոզեմք՝ զնոյն և արդեամբք կատարեսցաւք առաջի ամենայն Ժողովրդոցս, և ըստ կարգաց և օրինաց զոր եղ Տէր մեր աշակերտացն՝¹ յերուսաղէմ, և նովին վարին առաքեալքն և ընկերք իմ, սոյնպէս և գուք մի փոխիք ՚ի նոցանէ և մի խոտորիք յաջ կամ յահեակ. և մի պահասեցուցանէք ՚ի նոցանէ և մի յաւելուք, զոր օրինակ վարեցայ ես ՚ի միջի ձերում և ոչ խոտորեցայ յաջ կամ յահեակ. և մի պահասեցուցանէք ՚ի նոցանէ ինչ, զոր օրինակ և ես նոքօք վարեցայ ՚ի միջի ձերում. և ոչ փոխեցայ ինչ ՚ի նոցանէ յաջ կամ յահեակ, զի մի օտարացայց ՚ի կենացն խոստացեալն, որ պահեալ են այնոցիկ՝ որ կան ՚ի պատուիրանին զոր պատուիրեաց Քրիստոս, Զգոյշ լերուք պաշտամանդ՝ զոր ընկալարուք, և ահիւ և երկիւղիւ լինիք կալ ՚ի դմին և պաշտել Հանապաղ. և մի լինիք արհամարհողք սովորութեամբք, պաշտել հեղձութեամբ ըստ կամաց, այլ մեկնութեամբք գրոց կալ ՚ի հաւատս ճմարտութեան. և օրհնութիւնս Քրիստոսի մի խափանեցի ՚ի բերանոց ձերոց. և տաղափութիւն ՚ի ժամ ազօթից ՚ի միտս ձեր մի մերձեցի: Եւ գոյշ լերուք ճմարտութեամբ աւանդութեանդ. զոր ըմբռնեցէք, և վարդապետութեանդ՝ զոր ընկալարուք ՚ի Ժառանգութիւն կենացն՝ զոր աւանդեմ ձեզ: Քանզի առաջի բեմին Քրիստոս ինդրի դա ՚ի ձէնջ, յոր ժամ առնու համար ընդ հովիւս և ընդ հովուապետս. և յորժամ առնու զարծաթ իւր ՚ի վաճառականաց իւրոց տոկոսիւք և շահիւք. քանզի որդի Թագաւորի է, և երթեալ է առնուլ զԹագաւորութիւն և դառնալ և դալ, և առնել հատուցումն² ամենայն որդւոց մարդկան: Եւ ապա յայնմ ժամանակի նստի յաթոռ արդարութեան և դատի զմեռեալս և զկենդանիս որպէս և ստացն ցանդ: Այն աներեւոյթ խոր.

1 Ասորին. ըստ խրգաց և օրինաց որք եղան յաւիտեպոյն յերուսաղէմ. որով իմանայ արդեւք զկարգս և կանոնս առաքելոց որք գտանին ՚ի գլուխ կանոնագրոց մերոց, և Թարգմանեալ են յասորի գրոց. իսկ յասորի բնագրին ՚ի Թագէէ առի ինքնին շարագրեալ և գործն այն, կամ մասն լինել վարդապետութեան նորա:

2 Գիւրըզն Թարգմանէ տունել յարաբխ:

Տրորդոց ձերոց 'ի լուսոյ նորա մի կափուսցի, զի մի բազմասցին գայթակղութիւն ձեր 'ի ճանապարհին՝ յորում չիք գայթակղութիւնք. և ոչ աղտեղի աղտ ունիցիք 'ի շաւիղս նորա: Եւ եղիջիք 'ի խնդրել զկօրուսեալս և այց առնել մոլորելոց, և ուրախ լինել ընդ գրեալն. դնել կաղանդս բեկելոցն և պահել անաբատ զողջսն. քանզի 'ի ձեռաց ձերոց խնդրին որոջք Քրիստոսի: Եւ մի ակն ունիք պատուոյ անցաւորի. զի հովիւն որ ակն ունի պատուել 'ի հօտէ իւրմէ՝ չարաչար կորուսանէ զխաչն իւր: Բազմասցի հոգաբարձութիւն ձեր առ դառինս անմեղս, զի հրեշտակք նոցա հանապազ տեսանեն զերեսս Հօրն երկնաւորի. և մի լինիք վէմք գայթակղութեան առաջի կուրաց, այլ հարթողք ճանապարհին և աներեւոյթ շաւղաց 'ի դժժուարին տեղիս 'ի մէջ Հրեից խաչահանուաց և 'ի մէջ հեթանոսաց մոլորելոց. քանզի ընդ այս երկուս կողմանս է ձեզ ճշմարտութիւն հաւատոցդ զոր ունիք: Եւ յորժամ զայս ամենայն առնէք իբրեւ դուք լուկայք, տեսիլդ ձեր հեզ և սգաստ՝ պատերազմի փոխանակ ձեր ընդ այնոսիկ՝ ոյք ատեան զճշմարտութիւն և սիրեն զստութիւն: Եւ մի լինիք կուփիք աղքատաց առաջի մեծատանց¹, և մի խաբիք յաղտեղի խորհուրդս սատանայի, զի մի մերկ գտանիցիք 'ի հաւատոցդ զոր զգեցայքդ²: Զի դիւրին է ուրացութիւն քան զհաւատս, զոր օրինակ դիւրին են մեղք քան զարդարութիւն:

Զգոյշ լերուք այսուհետեւ 'ի խաչահանուացն և մի լինիք նոցա սիրելիք, զի մի պարտականք գտանիցիք ընդ նոսա արեանն Քրիստոսի, որպէս լի են ձեռք իւրեանց: Եւ գիտէք դուք և վկայէք, թէ զամենայն ինչ զոր ասեմք և ուսուցանեմք և գրեալ է 'ի գիրս մարգարէիցն և եղեալ առ նոսա. և վկայեն բանք նոցա վարդապետութեանս մերում. վասն ծննդեանն Քրիստոսի և վասն դատաստանի, և վասն չարչարանաց և յարութեան, և վերանայոյն և միւսանգամ գալստեանն Քրիստոսի, և ոչ իմանան. և յորժամ մեզ ընդդիմանան՝

1 'ի բնադրին յաւելու, զի շոք խի լար է նոցա աղօթութիւնն խրեանց:

2 Դարձեալ պակասէ ապօրին, զոր նշանակէ և անգլխացի թարգմանն իբրեւ թուղթ մի պակասել 'ի բնադրին:

ընդդէմ լինին մարդարեւիցն իւրեանց. զի որպէս 'ի կենդանութեան նոցա հալածեցին զնոսա, սոյնպէս և այժմ յետ մահուան նոցա՝ ընդդէմ կուռն ճմարութեանն զոր գրեալ է 'ի մարդարեան:

Զգոյշ լերուք դարձեալ 'ի հեթանոսաց, որք երկիր պաղանեն արեգական և լուսնի և Բեբայ և Նաբուայ, հանդերձ այլովքն, որ ինչ յերկինս և յերկրի. զոր առնուանեն նոքա աստուածս, որք ստեղծան յարարչէն 'ի սպաս և 'ի պէտս մարդկան, և չեն աստուածք բնութեամբ: Փախերուք այսուհետև 'ի նոցանէ, քանզի արարածոց և ստեղծուածոց պաղանեն երկիր. և որպէս ասացի յառաջագոյն թէ վասն այնորիկ եկն Տէր յաշխարհ, զի մի ևս մոլորեցին մարդիկ զհետ մտտեաց պաշտել զարարածս. վասն զի ակնարկելով առարչին իւրեանց հաստատեցաւ և եղև. և յորժամ կամի՝ լուծանէ և խախտնէ զնոսա, և լինին իբրև զէղեալս: Քանզի Արարիչն որ արար զարարածս, ազատեաց զորդիս մարդկան 'ի լծոյ ծառայութեան հեթանոսութեան, պաշտել զարարիչն Աստուած: Քանզի գիտէք ամենեքին, թէ ամենայն որ թողու զթագաւոր և պաշտէ զծառայսնորս, չարաչար մեռցի: Մի լինիք քննողք աներևութից և հարցող ծածկեալ իրի, որ գրեալ է 'ի գիրս սուրբս, որ աւանդեցաւ ձեզ: Մի պարտապանք բանից մարդարեւիցն. հաւատացէք և տեսէք զի հոգւով Աստուծոյ են ասացեալքս: Որ ուրանայ և ոչ հաւատայ բանից մարդարեւիցն՝ զՈրդի Աստուծոյ ուրանայ և դատապարտեալ կշտամբի. քաւ լիցի ձեզ առնել զայս. քանզի ճանապարհք Տեառն ուղիղ են և արդարք զնան 'ի նոսա առանց գայթակղութեան, և ուրացողք գայթակղին 'ի նոսա. քանզի ոչ նայեցան աներևոյթ ակամբ մտաց իւրեանց, այլ աշխատեցան զկնի անօգ(ուտ) հարցուածոց և փաստաւարաց:

Յիշեցէք զգրեալսն մարդարեւիցն՝ զոր քարոզեցաք ձեզ, զդատաստանս և զսպառնալիս մարդարեւիցն, և զբանն Տեառն որ կնքէ զբանս նոցա. և հրով քննին որդիք մարդկան. վասն զի իբրև զհիւրս և զպանդուխտս են, ոյք մեծանան և կանխեն 'ի տունս իւրեանց: Այսպէս համարեալիք զանձինս ձեր յաշխարհիս յայսմիկ,

վան զի չուեղոց էք աստի, և երթալ յաշխարհն ուր՝ երթեալ է Որդի, պատրաստեալ է օթեմանս այնոցիկ՝ որ արժանի են նորա:

Թագաւորք աշխարհաց յորժամ կամին ուրեք երթալ, զօրականք նոցա առաջի նոցա երթան և պատրաստեն նոցա օթեմանս ըստ արժանի պատուոյ նոցա. այլ մեր Թագաւորն Քրիստոս ինքնին երթեալ և պատրաստեալ է օթեմանս օրհնութեան զինուորաց իւրոց իջանել ՚ի նոսա. զի ոչ եթէ ընդունայն ինչ աւարար Աստուած զորդիս մարդկան, այլ զի լիցին երկրւ պապութեւ և փառաւորիչք աստուածութեան նորա, և աստ և անդ յաւիտեանս յաւիտենից. զի զոր օրինակ ինքն ոչ անցանէ, և փառաւորիչք իւր ոչ անցանեն: Վասն այսորիկ և մահս իսկ այս որ վարիչ է ամենայն մարդկան, և ընդ լծով նորա հնազանդեալ են արդարք և մեղաւորք ՚ի միասին, իբրև զքուն գիշերոյ համարեսցի սա յաւ ձեր: Եւ յիշեցէք, զի յորժամ երևեսցի նշան Որդւոյն Աստուծոյ և խափանի մահ վարիչ մարդկան, և սատանայ որ յանցուցանէ զբազումս և մարտնչի ընդ ճշմարիտս՝ զի հեռասցին ՚ի ճշմարտութենէ: Զի զոր օրինակ հողագործն յորժամ ձեռն արկանէ զմաճով՝ եթէ դառնայ յետս՝, ոչ ուղիղ երթան ակօքն առաջի նորա. սոյնպէս և դուք որ կոչեցարուք ՚ի շնորհս պաշտամանս այսորիկ: Զգոյշ լերուք, մի շաղապատիցիք յիրս աշխարհիս այսորիկ, զի գուցէ խափանիցիք յոր կոչեցեալ էք:

Բայց զիշխանս և զդատաւորս որք մերձենան ՚ի հաւատս յայս, սիրեալիք զնոսա առանց ակնառութեան. և եթէ մեղանցեն՝ լիցիք յանդիմանել զնոսա ճշմարտութեամբ: Դուք ցուցիք նոցա զհամարձակութիւն ուղղութեան ձերոյ, և նոքա խրատեսցին. զի այլ մի ևս վարեսցին ըստ կամս իւրեանց: Այն իսկ հողաբարձութիւն լիցի ձեզ զամենայն աւուրս կենաց ձերոց, զի զհետ գործոց բարեաց եզիցիք ընթանալ, զի այլքն ևս յորդորեսցին ՚ի նոյն. քանզի այսու գտանեն զկենանս իւրեանց առաջի Աստուծոյ:

1 Յօրինակին որ:

2 Դու. Բ. 62:

Բայց զգիրս զոր ընթեռնուցուք յեկեղեցւոյ ժողովրդեան առաջի. զԱրարածս և զԱրդարէս և զԱւետարան, և զԹուղթս Պապոսի՝ զոր ետ բերել Սիմօն Պետրոս 'ի Հռովմ' քաղաքէ, և զԳործս Առաքելոցն՝ զոր ետ մեզ բերել Յովհաննէս որդին Զբեռդեայ յԵփեսոս քաղաքէ՝ Զսոյն իսկ զայս գիրս ընթերցջիք յեկեղեցւոյ Քրիստոսի. և այլ աւելի քան զսոսա մի ընթեռնուցուք. քանզի չիք այլ ինչ յորում գրեալ է զՃմարտութիւն, բայց 'ի գիրս զոր ընկալարուք Հաւատովք՝ յոր կոչեցարուք. Եւ Տէրս մեր Աբգար Թաւառորս և պատուական նախարարք իւր որք լուան զոր ինչ խօսեցայ ես այսօր առաջի ձեր, բաւական են լինել ինձ վկայք 'ի կեանս իմ' և 'ի մահուան. զի զվարդապետութիւն Տեառն քարոզեցի առաջի ամենեցուն յայսմասպէս և պատրաստեալ եմ' և այլոց ևս քարոզել. և աւելի քան զբանն Տեառն ոչ ինչ ստացայ յաշխարհիս յայսմիկ. քանզի բանն նորա եղև ինձ բաւական, որով մեծացայ ես և մեծացուցի զբազումս. զի նա եղլցի ինձ ուղեկից 'ի ճանապարհս' յոր երթամ 'ի քարոզութիւն Ճմարտութեան աւետարանին, և 'ի վարդապետութիւն Հեթանոսաց առաջի Քրիստոսի, որ առաքեալն զիս գնալ 'ի սմա վասն փրկութեան Հեթանոսաց և Հաստատութեան եկեղեցւոյ:

* Բայց զայս գիտէք դուք զի առաջի ձեզ յառաջագոյն, թէ ոգիք ամենայն մարդկան որ ելանեն 'ի

1 Այս բանք, որպէս վերագոյնդ յեկեցաք 'ի Ծանօթ. ցուցանեն յետ մահուան Աբգարու և Թադէի գրեալք կամ եկամուտք. զի առ նոցք և ոչ մի 'ի նորոց կտակարանաց չև ես էր գրեալ. բայց բոտ աւանդութեան Ասորաց նոյն ինքն Աբգար զճին կտակարանս տուեալ էր Թարգմանել Թադէի կամ աշակերտաց նորա յասորի բարբառ: Եւ զի աստ 'ի նոր կտակեմ ոչ յեղին Թուղթքն կաթուղիկեայք և Յայանութիւնն Յովհաննէս, նաև ոչ յանուանէ ամենայն Թուղթք Պօղոսի և աւետարանն, մարթ է կարծել զյօրինուած բանին 'ի միջոցի անդ ժամանակին՝ յորում չև ես էին նոքա գրեալք, այլ աւետարանն երեքին. Գործքն, և ումաք 'ի Թղթոց Պօղոսի. Թեբեա և ընդ Վարդապետութեան առաքելոյն Թադէի խառնեալ իցէ և վարդապետութիւն Ադգէի, և սորին ես յաջորդի, որ՝ որպէս վերագոյն ուրեմն Ծանուցաք (էջ 6. Ծան. 2) նշանակէ Թադէոս, մանաւանդ թէ սա միայն Թադէոս կոչուր յոմանց Ասորաց:

2 Այս հատուած բանի ընդ մէջ երկուց աստեղանշանիցդ՝ յայնտպէս իսկ անյարիր և անպտուած է կարգի բանիցն, եկամուտ և աշխարհասար, զի զիսյանադրաց իմաստս ընծայէ: Հաւատարի և այնու

մարմնոյ աստի՛ ոչ մեռանին, այլ կան մնան կենդանի, և եննոցա օթեվանք և բնակութիւնք՝ ի հանգստեանն. զի ոչ խափանին միտք և ուշ ոգւոցն, վասն զի նկարագիր անմահին Աստուծոյ նկարեալ է՝ ի նմա. զի ոչ եթէ իբրեւ զմարմինն է՝ նա անզգայ՝ որ ոչ իմանայ, յապականութիւն տգեղութեան որ զնովաւ անկանի. բայց զվարձ հատուցման ոչ կարէ ընդունել առանց նորա. զի ոչ եթէ հոգւոյն միայն է վաստակն, այլ և մարմնոյն յորում բնակեալն էր: Բայց ապստամբողքն որք ոչ ճանաչեն զԱստուած, զղջանան անդ. յանօգուտ. բայց դուք որ քրիստոնէայքդ էք, և անուն նորա փառաւորեալ է և թագաւորեալ է ի վերայ ձեր, ինքն ուղղէ զձեզ ի ճանապարհս ճշմարտութեան, երթալ ձեզ ընդ նա, և ժամանել և հասանել խոստացելոց բարեաց նորա, որ պահի պնտոցիկ որ ոչ խոտորին ի պատուիրանաց նորա, այլ կան և մնան ի կողմանն յոր կոչեցան ի Տեառնէ: *

Եւ զայս բանս ասացեալ նորա, լռեալ դադարեաց Ադէ առաքեալ ի խօսից: Տուեալ պատասխանի Ադէի կերպասագործի թագաւորին և Փլոտայ և Աբշաւայ հանդերձ այլովք ընկերօք իւրեանց, և ասենց Ադէ առաքեալ. Վկայ է Քրիստոս որ առաքեաց զքեզ առ մեզ, և ուսուցեր մեզ զհաւատս ճշմարտութեան, և ստացաք զկեանս ստուգութեան. զի որպէս լուսնն ի քէն և ընկալաք ի ժամանակս ամենայն զոր եղեր դու առ մեզ, սոյնպէս կամք և մնամք զամենայն աւուրս կենաց մերոց. և յերկրպագութենէ կոտցն արարելոցն և հաստատեցոց՝ որոց երկիր պաղանէին հարքն մեր, հրաժարեմք և ուրանամք¹. և ընդ Հրեայս խաչահաւուս ոչ հաղորդիմք. և զժառանգութիւնս զոր ընկալաք ի քէն՝ ոչ թողումք. այլ սովիմք ելանեմք յաշխարհէս յայսմանէ. և յաւուրն Տեառն առաջի բեմին արդար դատաւորին, անդ դարձուացուք² քեզ զժառանգութիւնս զայս, որպէս ասացեր մեզ:

զի գտանի և ուրոյն գրեալ բանս այս ի կանոնագիրս կամ ի ճառքն արիս ուրեք, նա և յասորի գիրս այսպէս ուրոյն գտեալ և թարգմանեալ է զնոյն և Գիւրբգոն, յէջ 108 իւրոց գրոց:

1 Աստի ցվախճան գտանի և յասորի բնագրին:

2 Գիւրբգոն թարգմանէ, « անդ դարձուացէ նա մեզ զժառանգութիւնս զայս, որպէս ասացեր մեզ »:

Իբրև ասացան բանքս այսոքիկ, յարուցեալ Աբգար
Թագաւոր ինքն և գլխաւորքն և ամենայն նախարարք
Թագաւորութեան իւրոյ, և չոգաւ յազարանս իւր. և
տրտմեալ էին ամենեքին յաղազս մեկնելոյ նորա և
գնալոյ 'ի նոցանէ¹: Եւ ետ տանել նմա Աբգար կա-
րասի բազում². և տեսեալ զայն Ադէի, յղեաց առ
Աբգար և ասէ. Թէ ոչ 'ի գալստեանն իմում³ առ-
քեզ առի ինչ 'ի քէն, և ոչ առնեմ յիս սուտ զպա-
տուէրն Քրիստոսի՝ որ ասանցն ցմեզ, Թէ մի առնուցուք
ինչ յումեքէ, և մի ստանայցէք ինչ յաշխարհիս յայս
միկ⁴:

Եւ յետ այլ ևս երից աւուրց յորժամ խօսեցաւ
զայս ամենայն Ադէ առաքեալ, և լուաւ նա և ընկա-
լաւ զվկայութիւն վարդապետութեան և քարոզու-
թեան իւրոյ առաջի ամենայն նախարարաց և իշխա-
նաց Թագաւորին⁵ Համբարձեալ զձեռս 'ի վեր, եկաց
յաղօթս և օրհնեաց զնոսա: Եւ ելեալ գնաց ընդ Ա-
րեւելս. և յղարկեցին գնա ամենայն բազմութիւն մարդ-
կանն: Եւ էր օրն հինգշաբաթի, որ օր չորեքտասան
էր մարերի ամսոյ⁶: Եւ սուգ մեծ և տրտմութիւն
յոյժ եղև ամենայն քաղաքին վասն մեկնելոյ նորա 'ի
նոցանէ⁷. և ոչ եթէ քրիստոնէայքն միայն լային,
այլ և հեթանոսքն և Հրեայքն որ էին 'ի քաղաքին:

1 Ըստ վերագոյն նշանակիւ՝ ասորին ասէ վասն զի մտանելոյ էր:

2 Ասորին, ապիւս Կարսի կամ հանդէպանս, զի նոյնիք Թագէայի:

3 Ասորին. 'ի Լեւոս իմ, և ոչ այժմ 'ի ճահաւանս իմում:

4 Ոչ սովին բանից կարգաւ, այլ ըստ այսմ մտաց ասացեալ է Քրիս-
տոսի յառաքելն զաշխարհսն 'ի քարոզութիւն:

5 Յետ այսորիկ ասէ ասորին. Կաթարեաց յաշխարհէ ասքի, այսինքն է
մեռաւ. և էր օրն հինգշաբթի, և ժր իւր ամսոյ:

6 Ըստ եկեղեցական և քաղաքական պատմութեան Հայոցս, զոր
ստոյգ համարիմք, Թագէոս առաքեալ մեկնեցաւ յԵդեսիոյ երթալ
'ի Հայս յ'36 ամի հասարակ Թուականութեան փրկչին. և յայնմ ամի
ըստ շարժական տոմարիս մերոյ թիւն մարերի ամսոյ իսկ հանգիպի
արդարեւ յօր հինգշաբաթու, ըստ լատին ամսոյ 'ի 28 օգոստոսի տար-
ւոյն. սակայն և աստ, որպէս և այլուր վերագոյն (էջ 2) ամիւրգ Հայոց
և Ասորւոց զուգեալ են ընդ Հռոմէայեցւոցն, և 14 մարերի և իւր
ամսոց է 14 ապրիլի, որ արդարեւ յօր հինգշաբաթի հանգիպի յայնմ
ամի: Հին վկայաբանութիւն առաքելոյն Թագէի՝ ասէ նա հաստակեալ
գնա 'ի 23 գեկտեմբերի, յորում աւուր և Յայսմաւուրք ասեն:

7 Յերեսին ևս տեղեւ ասորին ոչ զմեկնին յիշէ և ոչ զմեռանել, այլ
վասն նորա ասէ:

Այլ Աբգար Թագաւոր առաւել քան զամենայն որ տրտմեալ էր վասն գնայլոյն նորա. նա և ամենայն պետք Թագաւորութեան նորա էին 'ի տրամնութեան մեծի. և անարգեաց և եթող զպատիւ Թագաւորութեան իւրոյ, և ոչ եկեր և ոչ արբ յաւուր յայնմիկ: Եւ լայով մեծաւ և արտասուօք յուղարկեաց՝ զնա հանդերձ ամենայն եկեղեցեաւն: Եւ ամենայն բնակչաց քաղաքին տեսեալ զնա՝ զարմացեալ էին, Թէ որ քան վշտացեալ էր վասն նորա. զոր օրինակ յուղարկէ որ զմեռեալ. և բազում պատուով և մեծարանօք և տրտմութեամբ յուղարկեցին զնա: Եւ նա ել գնաց ընդ արևելս քարոզել զաւետարանն Քրիստոսի:

Բայց Ադէ որ աշակերտեցաւ նմա՝ եղև առաջնորդ և հրամանատար և ժառանգաւոր աթոռոյն Ադէի առաքելոյն, 'ի ձեռնադրութիւն քահանայութեան, զոր ընկալաւ նա 'ի նմանէ առաջի ամենայն ուրուք¹: Եւ հնազանդեցան ամենայն Միջագետք և ամենայն կողմանք արևելից ընդ ձեռամբ Ադէի, ըստ վարդապետութեան զոր ընկալաւ յԱդէէ առաքելոյ²: Քանզի

1 Զայս քող Թողու ասորին, և զյետագայն փոխէ, « Բազում պատուով և շքով մեծաւ յուղարկաւորութիւն արար և Թաղեաց զնա, որպէս Թաղեցի մի որ յիշխանաց. և եգ զնա 'ի շիրմի քանդակելոյ մաւառնք, յորում եգեալ լինէին նախորդէն Աբգարու Թագաւորի՝ որք 'ի զարմէն Արիւռ. անդ հանդոյց զնա կարեկցաբար, բազում սղով և ցաւով: Եւ ամենայն բազմութիւն եկեղեցւոյն ելանէր անդր ըստ ժամանակս ժամանակս և մատուցանէր աղօթս մտազիւր. և կատարէին ամ յամէ զոր յիշատակի մահուան նորա, որպէս պատուիրեաց և կարգեաց նոցա տանել ինքն իսկ առաքեալն Ադէ, և որպէս հրամայեցն Ադգէոս », որ եղև առաջնորդ և հրամանատար. և այլն:

2 Իարձեալ օտարանայ ասորին, և ասէ. « Եւ ինքն ձեռնադրութեամբն զոր ընկալաւ 'ի նմանէ՝ կաջոյց երիցունս և առաջնորդս ընդ ամենայն երկիրս այս Միջագետաց: Եւ նոքա որպէս զառաքելոյն Ադէի՝ պահէին անվերջ զբանս նորա, և լսէին և ընդունէին որպէս բարի և հաւատարիմ ժառանգաւորք առաքելոյ փառաւորելոյն Քրիստոսի: Եւ արժամ և ոսկի յոսկեցն ոչ առնայր » և այլն:

3 Ի կանոնադիրս՝ յանուանեալ Ա Առաքելական կանոնս այսպէս աւանդի ձեռնադրութիւն աղչաց. « Ընկալաւ ձեռնադրութիւն քահանայութեան յառաքելոյն՝ Ուռհա և ամենայն քաղաքք որ շուրջ զնովաւ. Մծբին և Աբարիւս՝ սահմանակիցք Միջագետաց, Հայք Ա) » և ամենայն Հիւսիսի և հարաւ, 'ի Թագէտոս առաքելոյ Բ), որ է մի յերկոտասանս առաքելոյն. շինեաց անդ եկեղեցիս, և աշակերտեաց զամենայն կողմանս զայնոսիկ. կարգեաց 'ի նոսա քահանայս և պաշտօնեայս:

» Ընկալաւ ձեռնադրութիւն քահանայութեան յառաքելոյն

յայն՝ ժամանակի մայր քաղաքաց եղև Ուռհայ ամե-
նայն աշխարհին կողմանցն արեւելեց. վասն զի 'ի նա
նախ քարոզեցաւ աւետարանն Քրիստոսի, և անդ յա-
ռաջ շինեցաւ եկեղեցի. և անտի ընդունին զձեռնա-
դրութիւն եպիսկոպոսութեան ամենայն արեւելք. և
հնազանդէին՝ որպէս և հնազանդէին Ադէի առաքե-
լոյ. և լսէին նմա հնազանդութեամբ և ընդունէին
զբան նորա ախարժելոյ: Եւ լինէին հաւատարիմ և
բարիոք ժառանգաւորք վարդապետութեան առաքե-
լոյն Քրիստոսի: Եւ ոսկի յումեքէ ոչ առնոյր, և ըն-
ծայք մեծատանց առ նա ոչ մտանէին. այլ փոխանակ
ասկոյ և արծաթոյ՝ հաւատացելովք և արքովք մեծա-
ցուցանէր զեկեղեցին Քրիստոսի: Այլ գրուիք՝ ամե-
նայն արանց և կանանց չքեղք և սղասոք, սուրբք և
պարկեւորք էին. և մենացեալ բնակէին ցնծութեամբ
առանց աղոյից, և արթունք և զուարթունք և շքեղք
'ի պաշտաման, և հոգեբարձութիւն առ աղքատս, և տե-
սողք հիւանդաց: Եւ գնացք նոցա էին վայելչութեամբ
առաջի Տեառն և մարդկան. զի վարք նոցա գովու-
թեամբ զարգարեալ էին յարաբանոց. մինչև քուրմք
անդամ՝ նաբուայ և Բէլայ, պատուէին և մեծարէին
զնոսա յամենայն ժամ: Պատուականք էին տեսլեամբք
և համարձակք բանիւք և ճշմարիտ խօսիւք և աղափոք

» Պարք և Պարթեք, ամենայն Ասորեստան և Խուժաստան, և ամե-
նայն որ շուրջ գրաբելոնիւ, մինչև 'ի սահման Գդաց, մինչև ցԳովգ
» և ցՄազոպէն, և այլ աշխարհք որ շուրջ զկողմանքք զայնոքիւն,
» յԱդգէէ կերպասագործէ՝ յաշակերտէ Թագէտի առաքելոյ Գ), որ
» բժշկեաց զԱբգար Թագաւոր Ուրհայի »:

Ե) Այլ օր. « Եւ սահմանակալք Միջագետաց Հայք... հարաւ
և որ շուրջ զնովա »:

Բ) Այլ օր. « յԱդգէ առաքելոյ որ մի է՝ յեթեանասունէ՝ շէր-
կուցն »:

Գ) Օր. Բ. « Պարք և Մարք և Պարթեք և ամենայն Խուժա-
ստան, և ամենայն որ շուրջ զնովա, և Բաբելոնիւ՝ և գիւղք, մինչև 'ի
սահմանն Հնդկաց, և մինչև ցԳովգ և Մազովգ. և այլ աշխարհն՝ որ
շուրջ զկողմանքք, և ամենայն Ասորեստան, 'ի սուրբ առաքելոցս
յայս՝ 'ի Բարձրորովհասէ և Յուգայէ և յԱդգէէ »:

1 Անգղիային զմէ the whole state, ամենայն յիշատիւ, և 'ի ծանօթու-
թեան համարն վասն աւխտի եկեղեցւոյն տառցեալ: Եւ յեա այսր գո-
վաստական բանքն սուղ ինչ զանազանին 'ի հայրենի, և յերկոսին ևս
տուղթիւնս երեկ ձեռն օտար, յեա ժամանակի գրեալ, յորում
Թերեա սարգեալ էր Թուլութեան 'ի վարս հաւատացելոց:

բարոյիւք. և ընդ լծով ազահուծեան ոչ հնազանդին, և ընդ մեղադրութեամբ ոչ անկանէին. և ընդ երկիւղիւ ոչ փակէին. և ամենայն դը որ տեսանէր զնոսա ընթանայր ընդ առաջ նոցա՝ զի հարցանիցէ զողջունէ՝ նոցա, սիրով սրբապէս. քանզի և տեսին նոցա խաղաղութիւն սփռէր ՚ի վերայ տեսողաց. և իբրև զուսկան տարածեալ էին բանք ողջունի իւրեանց ՚ի վերայ ապստամբողաց: Եւ իբրև մոռանէին ՚ի գաւիթս սրբութեան և ճշմարտութեան, զի ոչ դը էր որ տեսանէր զնոսա և խորշէր և գարշէր ՚ի նոցանէ. քանզի ոչ ինչ անարժան և անպատեհ գործս գործէին. և փանս այսորիկ զուարթերեւ էին ՚ի քարոզութիւն վարդապետութեան իւրեանց առ ամենայն դը. զի զոր ինչ ասէին և ուսուցանէին և խրատէին զայլ՝ ինքեանք գործովք ցուցանէին յանձինս իւրեանց: Եւ լսողքն յորժամ տեսանէին թէ ըստ խօսից իւրեանց գործք իւրեանց էին, և զոր բանիւքն ասէին՝ զնոյն և արդեամբք կատարեն. ապա այնուհետև առանց աշխատութեան և առանց իրիք պատճառանաց աշակերտէին նոցա մեծապէս հնազանդութեամբ, խոստովանելով ՚ի Քրիստոս, և փառաւորէին զԱքտուած և գոհանային ցնծութեամբ, որ դարձոյց զնոսա ՚ի սնոտի մարտութենէ ՚ի լուսաւորութիւն աւետարանին:

Եւ յետ ամաց ինչ մեռաւ Աբգար թագաւոր¹, և եկաց ՚ի թագաւորութեան մի յորդւոց իւրոց, այր չար և ապստամբող, լի ամենայն անօրէնութեամբ, որ աստէր զխաղաղութիւն և ոչ ընդունէր զվարդապետութիւն քարոզութեան աւետարանին: Յղեաց առ Ադէ եպիսկոպոս² մինչդեռ նստէր յեկեղեցւոյ և խօսէր

1. Ըստ պատմութեան ազգիս ոչ յետ ամաց՝ այլ յետ ամաց ինչ հանգիսի մահ Աբգարու, մինչ չե ընկալեալ զպատասխանի երկրորդ թղթոյն առ Տիբեր. և զի կայսրս մեռաւ ՚ի 16 մարտի 37 թուին Քրիստոսի, և Թագի մեկնեալ էր յԵգիպտոյ յապրիլի նախընթաց ամին, Աբգարու մահ ՚ի շահ գոյ յետ ամին 36: Այսմ վկայեն ամենայն ժամանակագիրք մեր, և 38 ամ ասեն զժամանակս թագաւորութեան նորա, սկսեալ յերկրորդ ամն յառաջ քան զթուական Փրկչին: Եւ զետեղեց ժամանակագրութիւնն ևս 37 ամ և ամիս մի ասէ զԹագաւորութիւն նորա, այլ զսկիւքնն անագանէ, որով և զմահն համարի լեալ ՚ի 45 թուի Փրկչին:

2. Յասորին չիք եպիսկոպոս կոչուին: Իսկ զպատմութիւնս գրեալ թէ բառ առ բառ գաղափարէ Խորենացի (Բ, 17): Կեդրենոս և Պոր-

զպատգամն գրոց սրբոց յականջս ժողովրդեանն, և ասէ. Արա ինձ խոյրս ոսկեղէնս զոր օրինակ առնէիր յառաջ հօր իմոյ: Եւ ոչ առ յանձն Ադէ, առաքեաց անդրէն և ասէ. Ոչ թողում ես զպաշտօնս Քրիստոսի՝ որ աւանդեցաւ ինձ յաշակերտէն յԱդէէ առաքելոյ, և առնեմ խոյրս անիրաւութեան: Եւ իբրեւ ետես նա՝ եթէ ոչ հաւանի նա կատարել զկամս նորա, յղեաց և խորտակեաց զսրունս նորա մինչդեռ նստէր յեկեղեցւոյ և թարգմանէր ՚ի մէջ ժողովրդեանն: Եւ ՚ի մեռանեմն իւրում երդմնեցոյց զՓլոտ և զԱբղղամայ, եթէ աստէն իսկ ՚ի տանս յայսմիկ ուր մեռանիմս վասն ճշմարտութեանն սորա, դիւր զիս և աստէն թաղեցէք: Եւ որպէս երդմնեցոյց զՓլոտ և զԱբղղամայ, նոյնպէս արարին. թաղեցին զնա անդէն ՚ի ներքոյ քան զմիջի դուռն եկեղեցւոյն՝ ՚ի միջի ընդ արս և ընդ կամայս: Եւ եղև սուգ մեծ և դառն յեկեղեցւոյն և յամենայն քաղաքն վասն իրացն եղելոցն. որպէս եղև սուգ և տրտմութիւն յորժամ վախճանեցաւ բարիոք վկայութեամբ Ադէ առաքեալ՝ վարդապետն նորա ՚ի ձեռաց ամսարշտաց, ՚ի կողմանս Արեւելից:

Եւ քանզի իբրեւ խորտակեցին զոտս նորա՝ վաղվաղակի մեռաւ փութապէս, և ոչ ժամանեաց ձեռնադրել զՓլոտ², ապա գնացեալ Փլոտ յԱնտիոք և ըն-

փութեմն՝ համարին և զորդին Աբգարու հօրն նման քաջաշաւատ, և զթոռնն անհաւատ և հալածիչ քրիստոնէից. որ գտնուն և եթ հաւուն ունէր Աբգար, և ըստ Ագեսացւոց ժամանակադրութեան թափառեաց ՚ի 65 ամէ փրկին ց'86. յորում միջոյի պատշաճի նահաւատկութիւնն Ադէի, ըստ սոցա. որում ՚ի գէպ գալ ասէ Գիւրբգոն և զյիշատակարան ամենահին աւետարանի գրելոյ ձեռամբ նորին իսկ Ադգէի յամի Տեանն 78, որպէս յիշէ Աստեմանի (յԱրեւել. Մատենագ. Բ, 486): Բայց ըստ մերոց պատմեաց ոչ յետ բազում ինչ ամաց մահուան Աբգարու եղեալ է նահատակութիւն Ադգէի: Եւ զի Ադգէոս կոչեն զսա Ասորիք՝ յիշել արժան է զի ՚ի վկայաբանութիւնս Թադէի առաքելոյ, ՚ի գարութեան մերում՝ յիշատակի Զաբաբա ոմն աշակերտ նորա, ձեռնագրեալ յեպիսկոպոսութիւն ՚ի Մեծ Հայս:

1 Յայս վայր Ասորին, և ոչ յաւելու զվերջն տողք որ վասն նահատակութեան առաքելոյն յարեւել, ըստ մերոյս պատմութեան:

2 Բազում անգամ յիշատակեալց և յաջորդ Ադգէի Փլոտ անշուշտ շփոթի ընդ երկրորդի ուրումն, որ թերեւս դիւանապետն Ագեսիոյ իցէ Բուլգրոս անուամբ յիշեալ յԱգեսացւոց ժամանակագրէն, յամի Տեանն 207. և ասի ընդ գործակցի իւրում Բարդէսի պահեալ ՚ի զիւսնս քաղաքին զգործս և զհրովարտակս Աբգարու թափառորի ժա-

կալեալ անդ զձեռնադրութիւն քաջանայութեան 'ի Սրապիոնէ եպիսկոպոսէ յԱնտիոք քաղաքէ¹, որ և ինքն իսկ Սրապիոն ընկալաւ զձեռնադրութիւն 'ի Զեփրիանոսէ եպիսկոպոսէ 'ի Հռովմ քաղաքէ, որոյ ընկալեալ զքաջանայութիւնս 'ի Սիմոնէ Վիմէ, որ ընկալաւ 'ի Տեառնէ. և եղև եպիսկոպոս 'ի Հռովմ քաղաքի. ամս ԻԵ², յաւուրս Տիբերեայ կայսեր. որոյ

մանակն, զոր գրեցին նոտարքն Մար Իարոս Բար-Սեմայ (Մար Իհաբ որդի Նամեայ?), և Կայունաս Բար-Մազարտատ (որդի Մեհրդատայ): — Աստեմ. Մատեն. Արևել. Վ. 393. — Գիւրգոն 143:

1 Սերապիոն եպիսկոպոս Անտիոքայ վանքանեալ է յ'211 ամի Քրիստոսի, Զեփրիանոս պապ յամի 218. յայտ ուրեմն է զքաղաք քանք և կարգ յաջորդաց Ադգէի և Փլոտայ 'ի բաց անկեալ են տասա նոր' մինչև 'ի սկիզբն անգր Գ դարու. յորում ժամանակի թուի ինձ ձեռն արկեալ ասորոյ ուրուք և իւրք իւրք այլայլութեամբք գաղափարեալ զգրուածս Լաբուրնայ, և զայլոց գիւնանադարաց. և յորում զուգակենցաղք գտանին Սերապիոն, Զեփրիանոս և զիւսանապետն Իուլիգուսոս, յիշեալք 'ի նախնիծաց ծանօթութեան: — Անեքիայ կաշուցանէ զայս և զերջաքան վկայաբանութեան Բարոնեայ եպիսկոպոսի հրատարակեալ 'ի Գիւրգոնէ (71), յորում ըստ սմն օրինակի ասէ զՓլոտ ձեռնադրեալ 'ի Սերապիոնէ, և զնա 'ի Զեփրիանոսէ, իսկ զսա ոչ անընդմեջ 'ի Սիմոնէ վիմէ' այլ 'ի Վիկտորէ, և զսա յԵկեղեցիոսէ, և այսպէս մի րատ միջէ թուեալ զքաջանայապետս Հռովմայ հանէ 'ի Պետրոս: Թէպէտ և յառաջ քան զՓլոտայ ձեռնադրութեանն յիշատակ' աքիտարար խառնակութեամբ ասէ, « Այս Բար. » շամիս եպիսկոպոս Եգեսիոյ որ դարձոյց ('ի Քրիստոս) զՏարբեալ » քրմապետ քաղաքին' եկաց յաւուրս Փաբիանոսի եպիսկոպոսի » Հռովմայ. և ընկալաւ Բարսեմի զձեռնադրութիւն քաջանայութեան » Աբղղամայ, որ եղև եպիսկոպոս Եգեսիոյ, և Աբղղամա ընկալաւ » զձեռնադրութիւն 'ի Փլոտայ առաջի: » Հաւաստի ուրեմն կարգ առաջնորդաց եկեղեցւոյն Եգեսիոյ այսպէս. Թադէոս առաքեալ, Ադգէ խորարարն, Փլոտ կամ Պալուտ Ա, Աբղղամա, Բարոնեմ, որ խոստովանեցաւ զՔրիստոս տանջանք 'ի Լուսիտոէ գատաւորէ յամի Տեառն 106: Իսկ Փաբիանոս պապ Հռովմայ եկաց 130 ամեք զհնի. թուի թէ այլ ոմն Բարսեմի եպիսկոպոս էր յայնժամ Եգեսիոյ, որ պէս և Պալուտ կամ Փլոտ Բ առ Զեփրիանոսիւ. նախորդուս նորին. զորս շփոթէ ընդ իրար ասորի հաւաքող բանիցս, որպէս և յամենայն իսկ վկայաբանութեանց կատարածս' խառնակէ զժամանակագրութիւնն յիշատակաւ իրաց և անձանց տարակայեցոյց բազում ամաց խաբոցաւ, զորս զուգէ միահամուռ:

2 Արդարեւ ամս 25 եկաց Պետրոս առաքեալ 'ի Հռովմ, բայց ոչ յաւուրս Տիբերի, այլ յետ եօթն ամաց մահուան նորա եկն 'ի կայսերական քաղաքն, ըստ հասարակեալ աւանդութեան ուղղափառաց: Բայց թէ 'ի սկզբանէ անտի գլխաւորութեան եկեղեցւոյ կամիցի ոք հաշուել զամսն, յայնժամ աներկբայ յաւուրս Տիբերի ընդ կացեալ քաջանայապետ, և 25 ամ նորա զուգի 58 կամ 59 ամին Քրիստոսի, յորում թերևս բովանդակէր Լաբուրնիս զպատմութիւնս զայս:

Թագաւորեալ անդ ամն երեքտասան¹ :

Որպէս են աւուրք² Թագաւորացն և Թագաւորու-
թեանն Աբգարու Թագաւորի և ամենայն Թագաւո-
րաց. զի զամենայն ինչ զոր հրամայեն Թագաւորք, և
զամենայն ինչ որ միանգամ լինի³ առաջի նոցա, գրի
և դնի 'ի տունս յիշատակաց. այնպէս և յՈւռհայ քա-
ղաքի Ղըբուքնեա՝ որդի Անակայ, որդւոյ Աբգաւորա-
ւայ⁴ զպրի Թագաւորին, գրեաց զամենայն ինչ զոր
միանգամ իրք եղեն Աղէի առաքելոյ, իսկզբանէ մինչև
ցկատարած. միաբանութեամբ ձեռն արկանելով եւ
Անանայ⁵ հաւատարիմ⁶ Թագաւորին. և եղին 'ի տան
յիշատակաց քարտիսից. ուր դնին մատեննք և օրէնք
արքունականք. և որք գնեն և վաճառեն և գրին 'ի մի-
ջի նոցա մուրհակք հաստատութեան, անդ պահին
հաստատութեամբ առանց արհամարհանաց :

Կատարեցաւ Թուղթ Աբգարու Թագաւորի և Վար-
դապետութիւն Աղէի առաքելոյ, 'ի փառս Աստուծոյ⁷ :

1 Տէրերես Թագաւորեաց ընդ բնաւ 23 ամ. բայց ստուգել 13 ամ
միայն նոսաւ. 'ի Հռոմ, և 11 'ի Կաբբէա : Յասորին պահասէ անուն
Տէբէեայ, զսն որոյ Գիւրբգոն ընդվայր կարծիս լինի 'ի Կլաւդիոս
ակնարկել :

2 Սուրբ-Պետրոս, ըստ Թարգմանութեան անգղիացւոյն, որ գիւրբմաց
ևս է :

3 Խոտեալ լինի, ըստ ասորւոյն :

4 Որպէս և 'ի յառաջաբանին ծանուցաք Խորենացի 'ի պատմու-
թեանն ասէ Ղլբուքն որդի Աբգաւորայ, իսկ աստ հայր նորա կոչի Անալ
ըստ հայրւան և Սէնալ ըստ Ասորւոյն, որ հաւանագոյն է. զի անունդ
այդ յիշատակի և այլուր յառաջագոյն. իսկ Աբգաւորդ որ աստ Աբ-
գաւոր-Պ ասի և հաւ փոխանակ հօր՝ յասորին գրի Եղեփաղ-Պայի : Յա-
նուանս ասորիս 'ի մեր կամ յայլ լեզուս՝ բազում անգամ Ն և Ր
տառք փոխադարձին. որպէս Սանասն և Սարասար որդի Սենեքերիմայ,
և այլք. որով Սէնալ և Շորագ՝ ըստ լծորդութեան ձայնաւոր տառիցն
և Սի և Շի նայն անուն լինի, և Աբգաւորադն ոչ այլ ինչ նշանակէ՝
բայց որդի Շարագայ կամ Սենակայ. և ըստ այսմ արդարանալ
Թուի Խորենացի Աբգաւորադայ որդի ասելով (զոր Աբգաւոր գրէ)
զգպիրն :

5 Յօրինակին Անա. Ասորին ունի Հանս հագադային հնչմամբ :

6 Այսպէս Թարգմանի լռիւր ասորի բնագրին, որ նշանակէ և զա-
տենագպիրս, որպէս այլուր յիշեցաք :

7 Ասորին այսպէս ունի զվերջաբանս. « Կատարեցաւ վարդապե-
» տութիւն Աղէի առաքելոյ, զոր քարոզեացն յԱղեսիա 'ի հաւա-
» տացեալ քաղաքին Աբգարու հաւատացեալ Թագաւորի » : Խորե-
նացի վկայէ, որպէս ծանուցաւ 'ի յառաջաբանիդ, ոչ միայն զգործս
Աբգարու այլ և զամենայն եղեալսն առ որդւով նորա և զարարս Սա-
նատրիկոյ՝ գրեալ Լաբուքնայ և եղեալ 'ի դիւանս Եդեսիոյ :

ፆ ሊ ኮ ፔ ሊ በ ኮ ሊ ፐ

ՅԱԻԵԼՈՒԱԾ

Ա

Պատմութիւն վասն քաղաւորին Ուրիայի .

Պատմութիւն որ եղեւ վասն Թադէոսի ըստ այնմ՝
օգինակի էր : Ի ժամանակի մինչդեռ քարոզէր աս-
տուածպաշտութիւն փրկչին մերոյ և տեառն Յիսուսի
Քրիստոսի առ ամենայն մարդիկ, վասն սքանչելի զո-
րութեանցն զոր գործեաց նա . բայց բիւրք և հազարք
յաշխարհաց անտի որ հեռի էին յերկրէ անտէ Հրէ-
աստանի, որ'ունէին զազգի ազգի ցաւս հիւանդու-
թեան ախտից, վասն յուսոյ բժշկութեան գային առ
նա, և Աբգար արքայ հեթանոսաց որ յարեւելից կող-
մանէ Եփրատու՝ անուանէր քաջութեամբ, ապակա-
նեցաւ մարմին նորա չարաչար ցաւովք՝ որ 'ի մարդկա-
նէ չիք նորա բժշկութիւն : Եւ իբրեւ լուսաւ և ուսաւ
զանաւնն Յիսուսի, և վասն զօրութեանցն զոր գործէր
նա, և առհասարակ ամենայն մարդ վկայէր վասն նո-
րա . ետ տանել առ նմա Թուղթ աղօթից 'ի ձեռն ծա-
ռայից իւրոց, և աղաչէր գալ և բժշկել զնա 'ի հիւան-
դութենէ իւրմէ : Իսկ Փրկիչն մեր յայնմ ժամանակի
յորում կոչեաց զնա, ոչ հառ յանձն զնալ, բայց Թրդ-
թոյ արժանի արար զնա . և խոստացաւ առաքել զմի որ
յաշակերտաց իւրոց բժշկել զհիւանդութիւն նորա,
և տալ նմա կեանս և ամենայն մերձակայից նորա . այլ
ոչ յամեաց կատարել զխոստումն իւր : Բայց իբրեւ յա-

րեալ 'ի մեռելոց, և վերացաւ ընդ երկինս, Թովմաս առաքեալ մի յերկոտասանից անտի՝ զԹագէոս՝ այն որ 'ի համարոյ եօթանասուն աշակերտացն Քրիստոսի էր, իբրեւ 'ի զօրութենէ Աստուծոյ առաքեաց զնա յԱւհայ լինել քարոզ և աւետարանիչ Քրիստոսի վարդապետութեան: Եւ խոստումն Քրիստոսի 'ի ձեռն նորա լցեալ կատարեցաւ: Ունիս դու քեզ գրով վկայութիւն սոցա, որ առեալ լինին 'ի մատենէ անտի յիշատակաց որ են յԱւհայ քաղաքի. զի յայնմ ժամանակի ցայն վայր կայր արքայութիւն նորա անդ 'ի քարտէսս որ կային անդ. զի էր գրեալ 'ի նոսա ամենայն ինչ որ միանգամ գործեցաւ յառաջնոց անտի մինչև Սբգար. նա և սոքա մինչև ցայսօր ժամանակի պահեալ գտանին անդ: Բայց չիք ինչ արգել լսել զնոյն Թուղթս զոր առեալ է մեր 'ի տանէ անտի դիւանին. որ ունին օրինակ զայսր բանից որ մեկնեալ են յասորոց լեզուէ 'ի յոյն անդր:

Պատճէն հրովարտակին որ գրեալ է Սբգար յարքայէ առ Յիսուս, և առաքեաց նմա 'ի ձեռն Անանիայ սուրհանդակի յերուսաղէմ: Եւ էր գրեալ հրովարտակն օրինակ զայս:

Աբգար Արջնայ իշխան աշխարհի առ Յիսուս Փրկիչ և բարերար որ երևեցաւ յաշխարհի երուսաղէմացոց, ողջոյն: Խուեալ է մեր վասն քո, և վասն բժշկութեանդ որ լինի 'ի ձեռս քո առանց դեղոց և արմատոց. զի որպէս ասի տաս դու կուրաց տեսանել, և կաղաց գնալ, զբոբոտս սրբես և զայս պիղծս և զդէս հանես, և որ միանգամ չարչարեալ են ընդերկար հիւանդութեամբք՝ բժշկես դու, և զմեռեալս յարուցանես: Եւ իբրեւ լուայ վասն քո զայս ամենայն՝ եղի 'ի մտի իմում մի յերկուց. կամ թէ դու Աստուած իցես իջեալ յերկնից և գործես զայդ, և կամ թէ որդի Աստուծոյ իցես և զայդ առնես. արդ վասն այսորիկ գրեցի ես աղաչել զքեզ զի աշխատ լիցիս և եկեսցես առ իս, և բժշկեսցես զհիւանդութիւնս զոր ունիմ ես: Նաև լուայ զի Հրեայք տրանջեն զքէն և կամին չարչարել զքեզ. բայց քաղաք մի փոքրիկ և գեղեցիկ է իմ, և բաւական է մեզ երկոցունցս:

Պատասխանի հրովարտակին զոր ինչ գրեցաւ յե-

րուսաղեմէ 'ի ձեռն Անանիայ սուրհանդակի առ Աբգար իշխան աշխարհի.

Երանի իցէ այնմիկ որ հաւատայ յիս՝ իբրեւ ոչ իցէ տեսեալ զիս, զի գրեալ է վասն իմ այսպէս. զի որք տեսանիցեն զիս ոչ հաւատասցեն յիս, և որք ոչն տեսանիցեն զիս, նորա հաւատասցեն և կեցցեն: Իսկ վասն այսր զի գրեցեր դու առ իս գալ ինձ առ քեզ, արժան է ինձ կատարել աստ զամենայն ինչ վասն որոյ առաքեցայ ես. և իբրեւ կատարեցից զայս՝ ապա վերացայց առ այն որ առաքեացն զիս: Եւ յորժամ վերացայց առաքեցից քեզ մի յաշակերտաց աստի իմոց, զի զցաւս քո բժշկեսցէ և կեանս տացէ քեզ, և որ միանգամ ընդ քեզ են: Բայց ընդ նոյն թուղթ, զի սորա ևս մեր ձաւոր են 'ի լեզու ասորի: Յետ վերանալոյն Յիսուսի առաքեաց Յուդա Թովմա զԹադէոս առաքեալ մի յեռ թանսանից անտի, և իբրեւ եկն լուծաւ նա առ Տուբիա, որդւոյ Տուբիադայ. և իբրեւ լու եղև վասն նորա պատմեցին Աբգարու և ասեն. Եթէ եկն առաքեալն Յիսուսի այսր որպէս և յղեաց առ քեզ: Սկսաւ այնուհետեւ ինքն Թադէոս բժշկել զամենայն ցաւս և զհիւանդութիւնս զօրութեամբն Աստուծոյ, որպէս զի ամենայն մարդ զարմացեալ լինէր: Իսկ իբրեւ լուաւ Աբգար զմեծամեծ սքանչելիսն զոր առնէր և բժշկէր նա. էած զմտաւ եթէ նա իցէ նա, վասն որոյ առաքեաց նա առ Յիսուս և ասէ ցնա, յորժամ վերացայց առաքեցից առ քեզ մի յաշակերտաց իմոց, զի նա բժշկեսցէ զցաւս քո: Եւ յղեաց կոչեաց զՏուբիա առ որում իջեալն էր նա, և ասէ ցնա. Լուայ ես եթէ այր մի զօրութեանց եկն եմուտ լուծաւ 'ի տան քում. արդածցես դու ցնա առ իս: Իբրեւ եկն Տուբիա առ Թադէոս ասէ ցնա. Աբգար արքայ յղեաց կոչեաց և ասէ ցիս տանել զքեզ առ նա զի բժշկեսցես դու ցնա: Եւ ինքն Թադէոս ասէ. Ես երթայց, քանզի առ նա առաքեալ եմ ես զօրութեամբ, կանխեաց այնուհետեւ և Տուբիա 'ի վաղիւ անդր և էառ զԹադէոս, և չողաւ առ Աբգար: Իսկ իբրեւ ելին դիպեցան զի կային անդ իշխանքն նորա: Սոյն ժամայն մինչդեռ մտանէր նա, տեսիլ մեծ երևեցաւ Աբգարու յերեսն Թադէոսի առաքելոյ. և յորժամ ետես Աբգար զԹադէոս անկաւ

և երկիր եպագ նմա. և զարմացան ամենեքեան որ միանգամ կային անդ, զի նոքա ոչ տեսին զայն տեսիլ, այն որ միայն Աբգարու երևեցաւ: Եւ նա հարցանէր թաղէոս եթէ արդարեւ ճշմարտիւ աշակերտ իցես դու Յիսուսի որդւոյ Աստուծոյ, այն որ ասացն ցիս եթէ առաքեմ առ քեզ զմի յաշակերտաց իմոց, զի նա բժշկեսցէ զքեզ և տացէ քեզ կեանս: Եւ Թաղէոս պատասխանի ետ նմա և ասէ. Քանզի մեծապէս հաւատացեր դու այնմ որ առաքեացն ցիս, վասն այսորիկ առաքեցայ ես առ քեզ. և դարձեալ եթէ հաւատասցես դու ՚ի նա տացին քեզ ինդրուածք սրտի քո: Ասէ ցնա Աբգար. զի այսպէս ասէ՝ հաւատացի ՚ի նա, զի և զՀրէայսն որ ՚ի խաչ հանին զնա՝ կամեցայ ես զօրս առնուլ և գալ կոտորել զնոսա, եթէ ոչ էր իմ արգելեալ վասն Թաղաւորութեան Հռովմայեցոց: Ասէ ցնա Թաղէոս. Տէր մեր զկամն Հօր իւրոյ կատարեաց, և իբրեւ կատարեաց վերացաւ նա առ հայր իւր: Ասէ Աբգար և ես հաւատացի ՚ի նա և ՚ի հայրն նորա: Ասէ Թաղէոս վասն այսորիկ դնեմ ես ՚ի վերայ քո զձեռն իմ յանուն նորա: Եւ իբրեւ արար նա զայս՝ նոյն Ժամայն բժշկեցաւ նա ՚ի հիւանդութենէ իւրմէ և ՚ի ցաւոց անտի զոր ունէր նա: Եւ զարմացեալ էր Աբգար զի որպէս լուեալ էր նորա վասն Յիսուսի, զնոյն օրինակ ետես արդեամբք ՚ի ձեռն Թաղէոսի աշակերտի նորա, զի առանց դեղոց և արմատոց բժշկեաց զնա. բայց ոչ զնա միայն, այլ և զԱբգու զորդի Աբդեայ, զի էր պոտադրոս. զի և նա եմուտ և անկաւ առ ոտս նորա: Եւ իբրեւ եկաց յաղօթս ՚ի վերայ նորա, բժշկեցաւ նա: Եւ զայլս բազումս զբաղաքացիս նոցա բժշկեաց նա. և առնէր զսքանչելիս մեծամեծս, և քարոզէր զբանն Աստուծոյ: Յետ այսորիկ ասէ ցնա Աբգար. Ի՞նչ Թաղէոս զօրութեամբ Աստուծոյ զայս առնես և մեք զարմացեալ եմք ընդ այս. այլ հանդերձ այսու ամենայնիւ աղաչեմք զքեզ, զի պատմեցես դու վասն գալստեանն Քրիստոսի Թէ որպէս եղև, և վասն զօրութեան նորա, և Թէ որով զօրութեամբ զայս զոր լուայ ես՝ գործէր նա: Ասէ ցնա Թաղէոս. Այժմ լուովնիմ. այլ քանզի քարոզել զբանն Աստուծոյ առաքեցայ ես, առ վաղիւ ժողովեա ինձ զամենայն մարդիկ

քաղաքի քո, և առաջի նոցա քարոզեմ և սերմանեմ 'ի նոսա զբանն կենաց. և վասն գալստեանն Յիսուսի թէ որպէս եղև, վասն առաքելութեան նորա, և վասն որոյ առաքեցաւ նա 'ի հօրէ իւրմէ, և վասն զօրութեան նորա և գործոց իւրոց, և վասն խորհրդոցն զոր խորհեցաւ նա յաշխարհի, և որով զօրութեամբ զայս գործէր նա, և վասն քարոզութեան նորա. և վասն փոքրկութեան և խոնարհութեան նորա, եթէ որպէս խոնարհեցաւ և ամփոփեաց և փոքրկացոյց զանձն իւր, և խաչեցաւ և էջ 'ի դժոխս, և քակեաց զկրճիմն որ յաւիտենից չէր քակեալ, և յարոյց զմեռեալս, և էջ միայն և վերացաւ բազում ժողովրդովք առ հայր իւր: Հրամայեաց պիտուհետև Աբգար եթէ վաղիւ ընդ առաւօտն ժողովեցին ամենայն մարդիկ քաղաքի իւրոյ, և լուիցեն զքարոզութիւն Թադէոսի: Եւ յետ այսորիկ հրամայեաց նա տալ նմա ոսկի և արծաթ. բայց նա ոչ էառ և ասէ. Զմերն թողաք, զայլոց զիւրդ առցուք:

Յամին երեք հարիւրորդի, քառասներորդի եղև այս: Բայց զի ոչ տարապարտուց ելին սոքա ամենայն պատգամօք յասորոց անտի 'ի յոյն, այս է, 'ի ժամանակի իւրեանց եղան ասա:

Եւսեբեայ եկեղեց. Պատմ. Գիրք Ա. գլ. ԺԳ:

Եթէ որպէս Տիբերիոս իբրեւ ոչսառ 'ի Պիղատոսէ
վասն Քրիստոսի և խառնեցաւ .

Այլ 'ի Ժամանակի իբրեւ անուանեալ լինէր և քա-
րողեալ լինէր բազմաց սբանչելի յարութիւն փրկչին
մերոյ 'ի մեռելոց, և վերանալ նորա ընդ երկինս,
ըստ առաջին սովորութեան զոր ունէին իշխանքն հե-
թանոսաց, զի զամենայն ինչ զոր նոր գործեսցի, եղի-
ցին ցուցանել նոքա այնմիկ՝ որ ունիցի զիշխանութիւն
թագաւորութեան, զի ինչ մի յայսցանէ որ գործիցի՝
ոչ ծածկեսցի 'ի նմանէն :

Անուանեալ իսկ լինէր ընդ ամենայն Պաղեստին
յարութիւն Փրկչին մերոյ որ եղև 'ի մեռելոց : Պիղա-
տոս այնուհետեւ Տիբերեայ արքայի եցոյց վասն նշա-
նացն Տեառն մերոյ, և զի յետ յարութեանն 'ի մեռե-
լոց՝ հաւատարիմ՝ եղև բազմաց եթէ Աստուած է :
Իսկ ինքն Տիբերիոս սինկղիտոսին մատոյց զայս բանս .
իսկ ինքն սինկղիտոսն իբրեւ լուաւ զբանսն արհամար-
հեաց, զի ոչ քննեցաւ նա նախ 'ի նմանէ ըստ առա-
ջին սովորութեանն որ էր . զի 'ի մէջ Հռոմոնց ոչ լինէր
Աստուած, բայց եթէ 'ի խորհրդենէ և 'ի հրամանէ
սինկղիտոսին : Բայց կարծելով կարծեալ էր եթէ վասն
այսր իսկ ճշմարտիւ, վասն զի չէր պարտ և պատշաճ
եթէ իրաւամբք և խորհրդով մարդկան հաստատես-
ցի կենդանի վարդապետութիւն Աստուծոյ . այլ իբրեւ
մերժեաց զբանն որ մատուցաւ Ժողովոյն խորհրդեանն
Հռոմայեցոց վասն փրկչին մերոյ, ինքն Տիբերիոս ե-
կաց մնաց յառաջին խորհուրդն զոր ունէր, և տգեղ
իրս ինչ վասն վարդապետութեան Քրիստոսի ոչ խոր-
հէր նա : Զայս ինչ ասաց Տերտեղիանոս, այր որ սպառ-
սպուռ տեղեակ էր օրինաց Հռոմոնց, որ և այլովք
իրօք սբանչելի էր, և 'ի նշանաւոր և 'ի սբանչելի մարդ-
կանէ անտի որ էին 'ի Հռովմ քաղաքի էր նա . զպա-

տասխանին զոր արար նա փոխանակ քրիստոնէից հոռ մարէն, և մեկնեցաւ յունարէն, եդ նա 'ի բանս իւր 'ի պատմէն իւրում այսպէս. Աղէ մեք առաքեսցուք ասէ և 'ի բնութենէ վասն այսց օրինաց. օրէնս հինս ունիք դուք, եթէ Աստուած 'ի հրամաննէ թագաւորի միայնոյ մի հաստատեսցի, մինչև փորձեալ քննեսցի նա 'ի սինկղիտոսէ: Մարկոս Ամեղոս այսպէս արար վասն պատկերի միոյ զԲորոնոս. այս փոխանակ ընդ մեր եղև, զի առ ձեզ 'ի քննութենէ մարդկան լուեալ լինի աւտուածութիւն: Եւ արդ այսուհետև թէ ոչ լինի հաճոյ Աստուածն մարդոյն, Աստուած լինել նա ոչ կարէ. և իբրև յայսմանէ մարդոյն արժան է քաւել զԱստուածն: Արդ Տիբերիոս որ յաւուրս նորա եմուտ յաշխարհ անունն քրիստոնէից, իբրև ցուցին նմա յաշխարհէ անտի Պաղեստինացւոց ուստի սկիզբն եղև զառաջին այսր վարդապետութեան, և նա եցոյց սինկղիտոսին, գիտաց իսկ եթէ հաճոյ եղև նմա այս վարդապետութիւն: Իսկ սինկղիտոսն, վասն զի ինքն ոչ քրննեաց յառաջագոյն զիրս զայս՝ արհամարհեաց գնովաւ: Իսկ նա եկաց մնաց 'ի հրամանի իւրում, և սպանումն մահու սպառնացաւ նա ամենայնի որ չարախօս կացցեն զքրիստոնէից. և այն 'ի փութոյ անտի երկնաւոր տեսչութենէն եղև 'ի սիրտս նորա, զի ցայն ժամ ըսկիզբն էր աւետարանին. զի անխափան և անարգել ընդ ամենայն երկիր ընթացցի վարդապետութիւնն բանին:

Եւսեբեայ եկեղեց. Պատմ. Գիրք Բ, գլ. Բ:

Սրբոյ առաքելոյն Թադեոսի պատմութիւնն յաղագս
առաջին գիշտի սուրբ խաչին որ յառնիր Յակով-
բոս առաքելոյն 'ի ձեռն թագոռնոյն Պատրոնիկեայ,
որ էր կին Էդաշեայ կայսեր Հռովմայ:

Եւ արդ պատմեցից ձեզ վասն սուրբ խաչին՝ որ 'ի
ձեռն հաւատացելոց՝ որ իբրեւ զձեզդ էին՝ երեւցաւ
պանչելի զօրութեամբ սուրբ խաչն Քրիստոսի: Աին
ոմն Պատրոնիկէ անուն, Կղաւղիայ կայսր կին, որ եր-
կորդ էր 'ի Հռոմ Կղաւղիոս յետ Տիբերայ կայսեր.
Եւ եղև երթալ Կղաւղիի կայսեր 'ի պատերազմ 'ի
Սպանիայ, որք տպտամբեցան 'ի նմանէ: Ընդ ժամա-
նակս ընդ այնոսիկ էր Պետրոս 'ի Հռոմ քաղաքի, որ
էր գլուխ աշակերտացն Քրիստոսի. տեսեալ կնոջն
Պատրոնիկէ զնշանն և զպանչելիսն և զօրութիւնն՝
զոր առնէր յանուն Յիսուսի Պետրոս, զարմանայր և
հաւատայր յԱստուած և արհամարհէր զկեռան և
զնոտի պաշտամունան՝ որոց երկիր պագանէր. և հա-
ւատաց յԱստուած հայր մեր և 'ի տէր մեր Յիսուս
Քրիստոս և 'ի Հոգին սուրբ. և ընդունէր մկրտութիւն
և փառաւորէր զԱստուած ընդ քրիստոնեայնս. և պա-
տուէր և մեծարէր զսուրբ առաքեալն Պետրոս, և յո-
ժարութեամբ լսէր նմա:

Եւ յետ այսորիկ կամեցաւ երթալ յԵրուսաղէմ և
տեսանել զտեղիսն զայնոսիկ՝ յորս շրջեցաւ Քրիստոս,
և արար անդ զօրութիւնս: Եւ փութապէս գնաց 'ի
Հռովմայ և եկն Երուսաղէմ, ինքն և երեք որդիք իւր
և երկու դստերք. և մինն էր կոյս. այլ ևս բազմու-
թիւն ընդ իւր, որպէս Թագուհւոյ մեծափառու-
թեամբ եկեալ: Եւ 'ի մտանել նորա Երուսաղէմ ե-
լին ընդ առաջ նորա ամենայն քաղաքն և ընկալան զնա
մեծաւ պատուով որպէս զգլխոյ և զտիկին Հռոմէա-

ցոյց աշխարհին: Եւ Յակոբոս էր առաջնորդ եկեղեցւոյն Երուսաղէմի: Իբրեւ լուաւ զԹագուհւոյն թէ քրիստոսական հաւատոցն է՝ եկն առ Թագուհին, որ էր յապարանման Հերովդէի: Իբրեւ ետես կինն զՅակովբոս՝ ուրախ եղև. և ընկալաւ զնա մեծաւ պատուով որպէս զՊետրոսն. և պատմեաց զօրութիւնսն և զբռնութիւնսն Քրիստոսի Յակովբոս՝ տիկնոջն. զտեղիսն՝ զոր յայտնեաց զգանչելիսն Քրիստոս որդին Արտուծոյ: Եւ ասէ զշէոյն ցՅակովբոս. ցոյց ինձ զԳողգոթայն ուր խաչեցաւ Քրիստոս ՚ի Հրէիցն, և զխաչափայտն զորմէ կախեցաւ Քրիստոս, և զգերեզմանն նորա: Ասէ ցնա Յակովբոս. այդ ոչ է ընդ մեր իշխանութեամբ, այլ Հրեայքն իշխեն, և ոչ տան երթալ ՚ի Գողգոթայն և յարութիւնն, և ոչ զխաչն ցուցանեն մեզ. այլ և հալածեն զմեզ, և ՚ի բանդ և ՚ի կապանս արկանեն և ՚ի նեղութիւնս բազումս կեղեն ըզմեզ. զի մի քարոզեցուք զաւետարանն փրկութեան յանուն Քրիստոսի որով փրկեցան տիեզերք: Իբրեւ լուաւ զայս Թագուհին հրամայեաց կոչել զգլխաւորս Հրէիցն, զքահանայս և զհրամանատարս, զՅոնիայ որդի Անանիայ և զԳողգոթիայ որդի Կայափայ, և զՅուդայ որդի Արդասողոմայ. և ածեն զնոսա. ասէ ցնոսա տիկնին. Տուք ՚ի ձեռս Յակովբայ և ընկերաց իւրոց զԳողգոթայն և զգերեզմանն, և զխաչափայտն Քրիստոսի. և մի դռ իշխեսցէ արգելուլ զդոսա ըստ պաշտաման իւրեանց սպասաւորել տեղեացն սրբութեան: Եւ զայս ասացեալ ցնոսա՝ յարուցեալ ինքնին և որդիք իւր և դստերք իւր և որք ընդ նմայն էին տեսանել զտեղիսն սրբութեան. և յանձն առնել Յակովբայ և որք նորայն էին: Եւ եկն եմուտ ՚ի գերեզմանն հանդերձ ուստերօք և դստերօք իւրովք: Եւ եգիտ երիս խաչս և ոչ գիտէր որ էր Քրիստոսին. ՚ի նոյն ժամուանկաւ կոյս դուստրն իւր և եհան զողին առանց պատճառի իրիք: Իբրեւ ետես զշէոյն եթէ մեռաւ դուստրն իւր յանկարծակի առանց վնասու, ամբարձեալ զչաչ իւր և ծունը կրկնեալ կայր յաղօթս առ Տէր և աւեր. Քրիստոս Արտուած, որ ետուր զանձն քո ՚ի մահ փոխանակ ամենայն արարածոց, և ելեր ՚ի խաչ ՚ի տեղոյն յայտնի վասն փրկութեան ամենայն մարդ-

կան. և մեռար և եղար 'ի գերեզմանսիս այսմիկ, զի կեցուցես զամենեսեան որք խցեն 'ի գերեզմանս. և յարեար որպէս զԱստուած կենդանարար ամի, և յաւրովեամբդ քո յարուցեր զբազումս ընդ քեզ. և արդ Տէր Աստուած ամենայնի, լուիցեն հեթանոսք և Հրեայք խաչահանուք, և ոտնհար լինիցին ամենեքեան նոքա ինձ. և հեթանոսք մոլորեալք կռոցն պաշտօնեայք, և երկրպագուք դժօշելոցն՝ յորոց դարձայ ես յաստուածգիտութիւն, այժմ ուրախասցին այսն առնելով զիս, և ասասցեն. այս եղև նմա յաղագս թողլոյ սորա զաստուածման և խոստովանելոյ զՔրիստոս՝ զոր ոչ գիտէր. և երթեալ պատուել զտեղի խաչելութեանն և զգերեզմանն որպէս Աստուծոյ: Ազալեմ զքեզ Քրիստոս փրկիչ աշխարհի, լուր պաղատանաց աղախնոյ քո վասն փառաւորեալ անուանդ քո սրբոյ. մի արդելուր զչնորհս բարերարութեանդ վասն անարժանութեանս իմոյ, որ փոխանակ արարչիդ պաշտեցի զարարածս. այլ վասն փառաց անուանդ քո ցոյց զըսքանչելիս այժմ, և արա առ մեզ գնշանդ քո բարի, զի մի հայհոյեսցի անունդ քո սուրբ 'ի թնամեաց խաչի քո: Քրիստոս փրկիչ իմ, մի անտես առնեք զյուսացեալքս և զապաւինեալքս 'ի քեզ:

Իւ բազում հառաչանօք և արաւատօք գոչէր առ Տէր, զի արասցէ այցելութիւն որպէս զԱստուած: Մատուցեալ առ դշխոյն երեց որդին իւր ասէ. Լուր ինձ մայր իմ զոր ասեմն. ինձ այսպէս թուի 'ի խորհուրդս իմ թէ մահս որ յանկարծահաս եղև քեռս իմոյ, ոչ եթէ ընդունայն ինչ եղև մահդ, այլ նորապահս և հրաշալի զարմանս զմտաւ ածցես. զի փառաւորեսցի մեծ անունն Քրիստոսի, և ոչ եթէ հայհոյեսցի վասն մահու սորա, որպէս կարծեն չարքն: Ահաւասիկ մտաք 'ի գերեզմանս և երիս խաչս տեսաք, և ոչ է յայտ եթէ որ է Քրիստոսին՝ յորոյ վերայ խաչեցաւ և եհեղ լղսուրք արիւն իւր, և որ աւազակացն են որ ընդ Քրիստոսի խաչեցան 'ի Հրէից. արդ այժմ մահուամբ քեռս իմոյ յայտնի զօրութիւն սուրբ խաչին՝ յորում խաչեցաւ Քրիստոս Աստուած. քանզի ոչ անփոյթ առնէ Քրիստոս վասն այնոցիկ որք հաւատան 'ի նա և ինչորեն զողորմութեան շնորհս: Յայնժամ թաղուհին ընկա-

լաւ զասացեալսն յորդւոյն իւրոյ. և հաւատաց եթէ
 'ի վերին շնորհացն ազդեցաւ նմա. և փոքր ինչ սթա-
 փեցաւ 'ի դառն սգոյն. և մատուցեալ առ զմի 'ի խա-
 չափայտիցն և եղ. 'ի վերայ մեռելոյ դատերն իւրոյ. և
 կացեալ յաղօթս առ Տէր և ասէ. Քրիստոս Փրկիչ աշ-
 խարհի, որ ցուցեր զգօրութիւնս և պանչելիս մեծա-
 մեծս 'ի տեղւոյ յայսմիկ, որպէս լուսք և հաւատա-
 տացաք 'ի քեզ. Յիսուս Փրկիչ և կեցուցիչ, եթէ քո
 է խաչս այս և 'ի սմա բւեռեցար և տարածեցեր ըզ-
 ձեռս զամենազօր, յայտնեա զգօրութիւն մեծութեան
 աստուածութեանդ. քո, որ առեր մարմին 'ի սուրբ կու-
 սէն Մարիամայ, և եղեր մարդ և չարչարեցար, և խա-
 չեցար և եղար 'ի գերեզմանս յայսմ և յերրորդ յա-
 ւուր յարեար, և յարութիւն պարգեւեցեր ազգի մարդ-
 կան, և այժմ կենդանացի դուստրս իմ յամուսն քո
 խաչիդ. և փառաւորեսցիս Տէր 'ի դառնալ ողւոյս սո-
 րա առ սա: Եւ ամաչեցեն Հրեայք խաչահանուածք և
 հեթանոսք խաւարեալք 'ի ճմարիտ լուսոյդ և հաւա-
 տացեալք օրհնեցեն զքեզ Քրիստոս Աստուած որ ես
 Տէր երկնի և երկրի:

Եւ ասացեալ զաղօթս զայս, լուռ լինէր իբրեւ ժամ
 մի. և ոչ ինչ երևէր գօրութիւն խաչին. և 'ի բաց ա-
 ռեալ՝ դնէր զմիւսն, և դարձեալ կայր յաղօթս ար-
 տասուօք և հառաչանօք, և ասէր զայս. Տէր Աստուած,
 որ յակնարկելդ քո արարան արարածք ամենայն երեւե-
 լիք և աներևոյթք, և հրամանով քով հաստատեալ
 կան եղեալքս առ 'ի քէն. Աստուած և արարիչ յա-
 լիտեանական, որ եկիր 'ի փրկել զտիեզերս ամենայն՝
 կամաւոր խաչելութեամբ քո, և կամիս զկեանս ամե-
 նայն մարդոյ՝ զի կեցցեն և 'ի գիտութիւն ճմարտու-
 թեան եկեցեն, զի դու ես մարդասէր փրկիչ. Քրիս-
 տոս յոյս հաւատացելոց, եթէ քո է խաչս՝ յորոյ վե-
 րայ հեղեր զսուրբ զարիւնդ. քո, յայտնեա զգօրու-
 թիւնդ. քո և կենդանացո զդուստր իմ որ բազում
 մեռելոց յարութիւն պարգեւեցեր քոյոց հաւատացե-
 լոց, վասն անուանդ քո սրբոյ. և լիցի ուրախութիւն
 հաւատացելոց 'ի ձեռն երեւման պանչելեաց քո. և
 նկուն լիցին ատելիք ճմարտութեանն Հրեայք և հե-
 թանոսք որք ոչ հաւատացին գալստեան քո և կամա-

ւոր չարչարանաց, և 'ի վերայ մեծամեծ պանչելեաց քոյ զոր սովոր ես առնել. և այժմ երեւցիր դատերս իմոյ, և մեք արժանաւոր լիցուք փառաւորել զքեզ Քրիստոս Յիսուս, ամենայն հաւատացելոց յոյս և ապաւէն և օգնական. և ճշմարտեալք սիրով ընդ ամենայն հաւատացեալս հանցուք օրհնութիւն քում ամենազօր տէրութեանդ:

Եւ ասացեալ նորա զայս լուռ եղեալ իբրեւ ժամն երկուս, ոչ ինչ ցուցանէր խաչն զգօրութիւն պանչելեացն որպէս յուսայր թագուհին 'ի Տէր: Եւ յետ այսր ամենայնի 'ի բաց առեալ և զայն ևս խաչ 'ի դատերէ իւրմէ, և առեալ զերրորդ խաչն դնէր 'ի վերայ նորա. և մինչդեռ կամէր համբառնալ զձեռս իւր և հայել 'ի բարձունս և բանալ զբերան իւր յաղթս առ Աստուած որդւովք իւրովք, նոյն ժամայն 'ի մերձենալ խաչին իսկ և իսկ 'ի դիակն, յական թօթափել յանկարծակի դուստր նորա յարեաւ 'ի մեռելոց, և յարուցեալ փառաւորէր և օրհնէր զԱստուած, որով խաչին իւրով սրբով կեցոյց զնա: Իբրեւ ետես տիկինն եթէ 'ի զօրութենէ խաչին վաղվաղակի յարեաւ դուստր նորա 'ի մեռելոց, զարհուրեալ հիացաւ յոյժ. և անկեալ 'ի վերայ երեսաց իւրոց երկիր պագանէր, և համբուրէր զսուրբ խաչն Քրիստոսի, և գոհանայր 'ի վերայ անպատում պանչելեացն զոր եցոյց Տէր 'ի ձեռն զօրութեան իւրոյ սուրբ խաչին. և փառաւորէր որդւովքն իւրովք և դատերովքն զՏէր ամենակալ: Եւ առաւել ևս հաստատէին 'ի հաւատան որ 'ի Քրիստոս Յիսուս և 'ի սուրբ խաչ նորին, թէ արդարեւ Քրիստոս է որդի Աստուծոյ, և այս խաչ է նորա, որ և կենագործէ զհաւատացեալս իւրնովաւ. և ապաւէն և օգնական և պաշտպան հաւատացելոց, և յաղթութեաննշանակ ընդդէմ երեւելի և աներեւոյթ թշնամին, որք հակառակին ճշմարտութեան աւանդից որ 'ի Քրիստոս Յիսուս: Ասէ ցթագուհին որդին իւր, թէ այսպէս չէր լեալ ոչ էր յայտնեալ զօրութիւն սուրբ խաչին Քրիստոսի, և ոչնչութիւն աւագակաց խաչին: Ահա այսուհետեւ սուրբ խաչն Քրիստոսի մեծացի, և մեք ուրախացուք 'ի պանչելի զօրութիւն նորա. և Քրիստոս Աստուած փառաւորեսցի սովաւ այժմ և յաւիտեանս:

Եւ ետ զխաչն Քրիստոսի 'ի Յակովբոս զի զգուշու-
թեամբ պատուեսցի. և հրամայեաց շինել եկեղեցի 'ի
Պողոթնայ ուր խաչեցան Քրիստոս, և 'ի գերեզման-
նին ուր թաղեցան. և զամենայն սուրբ տեղիմն պա-
տուեսցեն շինուածովք, զի լինիցին ժողովրդանոցք
պաշտամանն, որ օրհնի Քրիստոս 'ի տուէ և 'ի գիշե-
րի: Եւ տեսեալ գշխոյին զամենայն քաղաքն ժողովեալ
'ի տեսիլ մեծի սքանչելեացն, հրամայեաց դատերն
իւրոյ՝ յորոյ վերայ զօրութիւն սուրբ խաչին ցուցաւ,
զի առանց սքողելոյ երևեսցի ժողովոյն՝ որ կամէին տե-
սանել, որպէս զի տեսեալ զնա փառաւորեսցեն զԱբ-
տուած 'ի վերայ անպատում սքանչելեացն որ 'ի նմա
եցոյց 'ի ձեռն սուրբ խաչին. զի հաւատացեալք ուրախ
լինիցին, և թշնամիք խաչին և ատելիք խաչին Քրիստո-
սին յամօթ լինիցին: Բայց ժողովք Հրէից և հեթա-
նոսաց ուրացողաց յոյժ տրտմեցան ընդ հրաշագործու-
թիւնն որ եղեն 'ի գալստեան հաւատացեալ գշխոյին.
զի տեսանէին զգազումն որ հաւատային 'ի Տէր, և
համբաւ նշանացն յամենայն տեղիս պատմէր և մեծա-
նայր անուն Տեառն, և փառաւոր լինէր 'ի վերայ զար-
մանագործութեանցն: Եւ եղև խաղաղութիւն մեծ
ամենայն եկեղեցոյն յերուսաղէմ, և 'ի քաղաքն որ
շուրջ զնովաւ են. և լուեալ զայս ամենեցուն տային
օրհնութիւն Աստուծոյ:

Եւ յետ այսր ամենայնի եւ գշխոյն յերուսաղէմէ
իւրովքն ամենեքումք զի երթիցէ 'ի Հռովմ: և ուր հա-
սանէր 'ի քաղաքն ամենեքին (գային) 'ի տեսութիւն
դատերն իւրոյ յարուցելոյ 'ի մեռելոց, և ուսանէին
զսքանչելեացն երևումն 'ի ձեռն սուրբ խաչին Քրիս-
տոսի Աստուծոյ: Եւ եմուտ 'ի Հռովմ գշխոյն և պատ-
մեաց կղաղեայ կայսեր զամենայն եղեալն յանուն
Քրիստոսի 'ի ձեռն սուրբ խաչին զօրութեան, որ ե-
րևեցաւ դատեր նորա կուսի յերուսաղէմ, մեռանել
և յառնել: Եւ լուեալ կայսերն փառաւորեաց զԱբ-
տուած և հրամայեաց զամենայն Հրեայն հալածել
'ի Հռովմայ: Պատմէր գշխոյն Պետրոսի զսքանչելիմն որ
եղեն. նաև ամենեցուն պատմէր զզօրութիւն սուրբ
խաչին Քրիստոսի. և ամենեքեան լուեալ փառաւո-
րէին զԱստուած:

Արդ զամենայն որ պատմեցաւ 'ի միտ առէք և հաւատացէք 'ի Քրիստոս, և ունիցիք զսուրբ խաչն կեցուցիչ և ապաւէն հաւատացելոց որք յուսան 'ի Քրիստոս: Եւ Յակովբոս էր առաջնորդ եկեղեցւոյն Երուսաղեմի, որ էր այր հաւատարիմ 'ի Տէր, որ և գրեացն զայս, զոր ետես ինքն և ծանոյց առաքելոցն, որք էին քարոզք Քրիստոսի, և ընկերք Յակովբայ. նմանապէս և նոքա քարոզէն և ցուցանեն զգօրութիւն և զսքանչելիսն որ 'ի Քրիստոս:

Եւ զկնի մահուան Եղաւդեայ և Պատրոնիկեայ Հրեայքն գրգռեալ 'ի վերայ հաւատացելոցն, և յարուցեալ հալածանս և փախստական արարեալ զհաւատացեալն. և 'ի նմին ժամու յաղաքս սորին պատմու թեան առեալ թաղեցին յերկրի տեղւոջ Փազաթանն մինչև ցայս օր. զի յամենեցունց փառաւորեսցի սուրբ Երրորդութիւնն, այժմ և միշտ և յաւիտեանս:

ՃԱՌՇՆՑԻՐ ԳԻՐԿ

ՑԱՆԿ ԱՆՈՒԱՆՑ

Աբաթաղովմ 43. 63
 Աբգար 1. 2. 3. 4. (ստեպ)
 Աբգաշարադ 51
 Աբգասողոմ. ա. Աբաթաղովմ.
 Աբգեխա 18
 Աբգէ կամ Աբգու 7
 Աբգիու 7. 9. 18. 30. 38
 Աբգու 58
 Աբեղաբու 34
 Աբեթէմնա 18
 Աբղղամա 32 ծ. 38. 44. 49 ծ. 50 ծ. 56
 Աբուբեա 30
 Աբուգաշիք 24 ծ.
 Ագգէ 6 ծ.
 Ագգէոս 7 ծ. 32 ծ. 38 ծ. 46 ծ. 49 ծ.
 Ագէ (Թաղէոս) 6. 7. 8. 9. 11.
 (ստեպ)
 Ագէ եպիսկոպոս 48
 Աղե 18
 Աղճնիք 2 ծ.
 Ամեղոս. ա. Մարկոս
 Անակ 51
 Անահիտ 24 ծ.
 Անան 2. 3. 4. 5. 13. 30 ծ. 51
 Անանիա 56. 57. 63
 Աննա 51 ծ.
 Անտիոք 49. 50
 Ապահունիք 2 ծ.
 Ասկաղոն 2 ծ.
 Ասորեստան 34 ծ. 38
 Ասորեստանեայք 38
 Ասորիք 2. 34
 Արաբաշիք 24
 Արաբիկէ 37
 Արատուկա 37 ծ.
 Արիու 46 ծ.

Արիստիգէս 37
 Արծուիք զիք 24
 Արշամ 1 ծ. 4 ծ. 10 ծ.
 Արտաշէս Պարթև 34 ծ.
 Արտեգիա 37
 Աւադ-այր 1 ծ.
 Աւգոստինիա 10
 Աւգոստոս կայսր 11 ծ.
 Աւետարանք 43
 Աւիդա 18. 31. 38 ծ.
 Աւլբինոս 36 ծ.
 Աբգար 1 ծ.
 Բաբելաշիք 24 ծ.
 Բաթնիքալ 24 ծ.
 Բարդաժան 2 ծ.
 Բարդինոս 49 ծ.
 Բար-Մագարտատ 50 ծ.
 Բարշամիա եպիս. 50 ծ.
 Բարշամշա 2 ծ. 38
 Բարշղամա 32
 Բարսեմի 32. 50 ծ.
 Բարբաղաբա 18. 31
 Բեթբարա 18
 Բեթբուբրին 2
 Բեսին 24 ծ.
 Բէլ 24. 31. 41
 Բէլ-Էմին 24 ծ.
 Բղանոս 36
 Բորոնոս 61
 Բուլիդուա 49 ծ. 50 ծ.
 Գալիլէա 21
 Գամաղիէլ 4
 Գայիանէ 11 ծ.
 Գայիոս կայսր 37
 Գեղասիոս պապ 5 ծ.
 Գիււտ խաչի 12 ծ.

- Գոթողիս 63
 Գողգոթա 13. 63. 67
 Գովք 47 ծ.
 Գործք Աւարելոյ 43
 Գորմու 30
 Գուգք 47 ծ.
 Դանկով 31
 Դաւիթ Անյաղթ 11 ծ.
 Դիկու 31 ծ.
 Եբրայեցիք 21
 Եգեսպցիք 6 ծ.
 Եգեսիս 1. 2. 6 ծ. 19 ծ. 24 ծ.
 30 ծ. և այլն:
 Ելեւթերիոս պապ 50 ծ.
 Ելեւթրոպոլիս 2
 Ելիոս Լամիա 36 ծ.
 Եմեսացիք 2 ծ.
 Լաայի 3 ծ. 20 ծ.
 Երուսաղէմ 13. 17. 19. 39. 36.
 37. 62. 63. 67. 68
 Եւսեբիոս 4 ծ. 5 ծ. 7 ծ. 27 ծ.
 37 ծ.
 Եւստորցիոս 2
 Եփեսոս 43
 Եփրատ 8 ծ. 55
 Եփրեմ (Ս.) 27 ծ.
 Զատէ 38
 Զաքարիա աշակ. Թագէի 49 ծ.
 Զեբեդէոս 43
 Զեփրիանոս 50
 Իպէաշաղգայի 34 ծ.
 Թագէոս աշակերտ Ազգէոսի 7 ծ.
 Թագէոս առաքեալ (Ղերէոս) 6 ծ.
 Թագէոս յԵօթանանիցն 6 ծ. 7 ծ.
 32 ծ. 38. 43 ծ. 45 ծ. 46 ծ. 47 ծ.
 50 ծ. 55 ծ. 56. 57. 58. 62. ա. և
 Ադէ
 Թարաթա 24 ծ. }
 Թարթա 24 }
 Թիկունդա. ա. Նութիկոնթա
 Թովմաս առաքեալ 6. 7 ծ. 56. 57
 Թովմաս Արծրունի 12 ծ. 19 ծ.
 Թաւալա 17
 Լաբուքնա 19 ծ.
 Լուանի գիւք 24 ծ.
 Լուսիոս 30 ծ.
 Թառան 24 ծ.
 Խառանացիք 19. 24
 Խապիէս 18
 Խոսարան արծրունի 19 ծ. }
 Խոսարոն 19 }
 Խուժաստան 47 ծ.
 Կալիքուլա 37 ծ.
 Կայիափա 13. 63
 Կայումաս 50 ծ.
 Կապրէա կղզի 12 ծ. 37 ծ. 51 ծ.
 Կեզրենոս 48 ծ.
 Կեսարիա Փիլիպպեայ 21 ծ.
 Կղաւզիանոս կայսր 12. 17. 37.
 51 ծ. 68
 Կղաւզիոս
 Հայք 6 ծ. 7 ծ. 8 ծ. 19 ծ. 38 ծ.
 45 ծ.
 Հայք Ա 46 ծ.
 Հայք Մ 46 ծ.
 Հանան 51 ծ.
 Հեղինէ 10 ծ. 16 ծ. 19 ծ.
 Հերովք որդի Աբգարու 30 ծ.
 Հերովքէս 13. 19 ծ. 63
 Հոռովք. ա. Հոռովայեցիք
 Հոփսիմէ 11 ծ.
 Հոփսիմեանք 12 ծ.
 Հոռով 12 ծ. 13. 17. 19. 43. 50.
 58. 60. 62. 67
 Հոռովայեցիք 1. 8. 13. 35. 45 ծ. 60
 Հրեայք 13. 19. 21. 36. 37. 40.
 44. 56. 63. 64. 65. 67. 68
 Ղաբբու 18
 Ղերէոս 6 ծ.
 Ղերուքնա 19 ծ. }
 Ղրբուքնեա 51 }
 Ղուբուքնեա 19. 30 ծ.
 Ղուկաս 32 ծ. 42 ծ.
 Մաանու 1 ծ. 30
 Մաբուք 24 ծ.
 Մագովք 47 ծ.
 Մանով 1
 Մառնոն 2 ծ.
 Մարիարոս 50 ծ.
 ՄԱՐԻԱՄ ԿՈՅՍ 65
 Մար-Իհար 2. 3. 38. 50 ծ.
 Մարիոս սպանիացի 12 ծ.
 Մարկոս Ամեդոս 61
 Մաւարիոս 2 ծ.
 Միխայէլ Ասորի 6 ծ.
 Միհրդատ 10. 17
 Միհրդատք 7 ծ. 21 ծ. 25 ծ. 32. 46
 Միհրդատք Ասորուց 1
 Մծբին 19. 46 ծ.
 Մմբէճ 24 ծ.
 Մովսէս Խորենացի (ստէպ 'ի ծա.
 նօթ.)

Յակովբայ խաչ 11 ծ.
 Յակովբոս առաքեալ 15. 16. 17.
 62-68
 Յակովբ Սրճեցի 24 ծ.
 Յաննոս 24 ծ.
 ՅԻՍՈՒՍ ՔՐԻՍՏՈՍ 4 ծ. 8. 9. 12.
 16. 19
 Յոնիա 63
 Յովհաննէս աւետ. 20 ծ. 43
 Յովսէպոս 10 ծ.
 Յորդանան 21
 Յուգա առաքեալ 47 ծ. 57
 Յուգա որդի Աբաթսաղ. 15. 63
 Յուլիանոս կայսր 24 ծ.
 Յունաց թագաւորութիւն 1
 Նաբիք 24 ծ.
 Նաբոք 24 ծ. }
 Նաբոյ 24. 41. 47 }
 Նաբու 31
 Նեսարաք 24 ծ.
 Ներսէհ 34. 35
 Նինուէ 34 ծ.
 Նութիկոնթա 57
 Նազամաթ. տ. Հղամաթէ
 Համլագրամ 2. 3. 18. 19. 30
 Հանէ 50 ծ.
 Հարաք 51 ծ.
 Հարբէլա 50 ծ.
 Հարիր 51 ծ.
 Հաւիդա 31
 Հղամաթէ 10. 17. 30
 Որդիւզիա 37 ծ.
 Ուշամա 1 ծ. 4 ծ.
 Ուռհա 1 ծ. 3. 4. 6. 29. 37. 38.
 տ. Եդեսիա
 Ուքան 4 ծ.
 Պալուա (Փլու) 32 ծ. 50 ծ.
 Պաղեսաթի 4. 21. 27. 31. 33. 37.
 60. 61
 Պաղեսաթեցիք 3. 7
 Պանէա 21 ծ.
 Պատրիկ 38
 Պատրոնիկէ 11. 12. 15. 16. 62. 68
 Պարթեւք 7 ծ. 10 ծ. 38 ծ. 47 ծ.
 Պարսիկք 35 ծ. 47 ծ.
 Պաւղոս 43
 Պետրոս առաքեալ 12. 43. 50 ծ.
 62. 63. 67
 Պերոյ 31. 38 ծ.

Պէյթ-Ճէպրին 2 ծ.
 Պիղատոս 36. 60
 Պլինիոս 36 ծ.
 Պորփիրոս 48 ծ.
 Ռաբիհաք 2 ծ.
 Ռէա զիք 24 ծ.
 Ռուփինոս 2 ծ. 4 ծ.
 Սաբէացիք 24 ծ.
 Սարինա 2 ծ. 8 ծ.
 Սարինոս 2
 Սահակ Պարթեւ 12 ծ.
 Սամարացիք 27
 Սամիսիգերամոս 2 ծ.
 Սանատրուկ 19 ծ.
 Սանիր 21. 22 ծ.
 Սանոս 19 ծ.
 Սենաար 21 ծ.
 Սենակ 38 ծ.
 Սենեքերիմ 2 ծ.
 Սենեքոս որդի Ասգարու 30 ծ.
 Սիմոն Պետրոս 13. 17. 34 ծ.
 Սիրակուսա 37 ծ.
 Սնակ 38
 Սողոմոն եպիս. Ասորի 6 ծ.
 Սպանիա 37 ծ.
 Սպանիացիք 12. 26. 37 ծ. 49 ծ.
 Ստրաբոն 2 ծ.
 Սրապիոնէ եպիս. 50
 Վիկտոր պապ 50 ծ.
 Վիտէլլիոս 36 ծ.
 Տակիտոս 7 ծ. 12 ծ. 36 ծ. 38 ծ.
 Տատիանոս 33 ծ.
 Տերտուլիանոս 37 ծ. 60
 Տիբերիոս 1. 8. 12. 35. 36. 37.
 50. 51. 60. 61. 62
 Տիգրան 1 ծ.
 Տուբիա 7. 57
 Տուբիադա 57 }
 Տուբիթ 7 }
 Տրայիանոս 32 ծ.
 Տրաքոնացիք 37 ծ.
 Փաբիանոս պապ 30 ծ.
 Փիւնիկեցիք 3
 Փլու կամ Փլուո 32. 38. 44. 49. ,
 50 ծ.
 Փոկրեա 18
 Փաղլէացիք 24 ծ. 33
 Քրիստոս 17. 18. 19. 31. 39. 63.
 66. տ. Յիսուս:

